

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет!
Казахский национальный педагогический университет имени Абая**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

«Юриспруденция» сериясы

Серия «Юриспруденция»

М 1 (19), 2010 г.

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Юриспруденция» сериясы
МІ (19), 2010 ж.

Шығару жиілігі - жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор
заңгыл.к., доцент
Т.Т.БАЛАШОВ

Редакция алкасы:
заңгыл.д., ҚР ҰҒА академигі, проф.
Г.С.Сапарғалиев,
заңгыл.д., ҚР ҰҒА академигі, проф.
С.Н.Сабыкенов,
заңгыл.д., РФ ИМ академиясы
профессоры **В.Ф.Цепелев**(Мәскеу к.),
заңгыл.д., проф. **Т.К.Айтмухамбетов,**
заңгыл.д., проф. **Б.А.Жетписбаев,**
м.гыл.д., проф. **Г.А. Жетписбаев,**
заңгыл.д., проф., ҚР Конституциялық
Кенесі мүшесі **В.А.Малиновский,**
заңгыл.д., проф. **А.Х.Миндагулов,**
заңгыл.д., проф. **Ә.Б.Мухамеджанов,**
заңгыл.д., проф. **Б.Х.Толубекова,**
заңгыл.к., проф. **Р.О.Орымбаев,**
заңгыл.к., доцент **Ж.К.Орынтаев,**
заңгыл.к. **В.В.Задерий**
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2010

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген
№ 10111 - Ж

Басуға 21.04.2010 кол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8.
Көлемі 11,0 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 123.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
өндірістік-жарнама бөлімінің
баспаханасы

М а з м у н ы

С о д е р ж а н и е

**МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ
МЕН ТАРИХЫ
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Утыбаев А. Политические партии как важный институт гражданского общества.....3
Тохтаров А.А. Конфессиональный фактор в политике государственного управления и обеспечения национальной безопасности.....6
Каримова Ш. Суд присяжных как один из основных элементов механизма защиты прав человека10

**ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ФИНАНСОВОЕ
ПРАВО**

Ажинурина Д. Правовые аспекты реализации тендерной политики в области занятости населения.....13
Копбаева Л.Ш. Әлеуметтік саясаттың құқықтық тұжырымдамадағы негіздері.....17

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ
ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Турецкий Н. Н. Об отдельных направлениях Концепции правовой политики Республики Казахстан.....19
Абдиканов Н.А., Балашов Т.Т. К вопросу о критериях оценки качества работы судей.....22
Орымбаев Р.О., Абдиханова А.Т. Қылмыс объектісінің түрлері.....24
Серәлі А.О. Қылмыстық заңның уақыттағы қолданылудың кейбір мәселелері.....27
Орымбаев Р.О., Еңсебаева Қ.Б. Қылмыстың ерекше субъектісі.....29
Орымбаев Р.О., Еңсебаева Қ.Б. Қылмыстың субъектісі 31
Жусупов Ж.О. Прокурор - азаматтық сот өндірісінің қатысушысы ретінде.....36
Орымбаев Р., Таласбаева З.Қ. Қажетті қорғаныс шегінен шығу кезіндегі әрекеттерді саралау.....39
Омірова Л.А. Экологиялық қылмыстылықтың шығу себептерінің түрлері.....43
Орымбаев Р., Таласбаева З.Қ. Қажетті қорғану институтының кейбір проблемалары.....48
Кенбаева А.А. Реализация заложенного имущества 52

**КРИМИНАЛИСТИКА ЖӘНЕ СОТ САРАПТАМАСЫ
КРИМИНАЛИСТИКА И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА**

Гуминиченко С.С. Роль специалиста - криминалиста в осмотре места происшествия по делам об убийствах.....56

**Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая**

ВЕСТНИК

**Серия "Юриспруденция"
№ 1 (19), 2010 г.**

Периодичность - 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор
к.ю.н., доцент **Т.Т. БАЛАШОВ**

Члены редколлегии: \

д.ю. и., академик НАН РК, профессор
Г.С.Сапаргалиев,
д.ю.н., академик НАН РК, профессор
С.Н.Сабикенов,
д.ю.н., профессор Академии МВД РФ
В.Ф.Цепелев (г. Москва),
д.ю.н., проф. **Т.К.Айтмухамбетов,**
д.ю.н., проф. **Б.А.Жетписбаев,**
д.м.н., проф. **Г.А.Жетписбаев,**
д.ю.н., проф., член Конституционного
Совета РК **В.А.Малиновский,**
д.ю.н., проф. **А.Х.Миндагулов,**
д.ю.н., проф. **Э.Б.Мухамеджанов,**
д.ю.н., проф. **Б.Х.Толеубекова,**
к.ю.н., проф. **Р.О.Орымбаев,**
к.ю.н., доцент **Ж.К.Орынтаев,**
к.п.н. **В.В.Задерий** (ответ.секретарь)

© **Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2010**

Зарегистрировано в Министерстве
культуры и информации
Республики Казахстан 8 мая 2009г.
№10111 -Ж

Подписано в печать 26.04.2010.
Формат 60x84 1/8.
Объем 11,0 уч.-издл.
Тираж 300 экз. Заказ 123.

050010, г.Алматы, пр.Достык, 13
КазНПУ им.Абая

Типография производственно-
рекламного отдела
Казахского национального
педагогического университета
им.Абая

Тыныштыкулы Ж. Теоретические и методические
проблемы совершенствования работы правоохранительных
органов по реабилитации граждан в уголовном процессе
Республики Казахстан.....**61**

Ветринская А.А., Кузовлева Е.Б. Использование
комплекта реагентов «ДНК-сорб-В» для выделения ДНК из
различных объектов биологического происхождения в
криминалистических целях.....**71**

**АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ
ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ
ПРОЦЕСС**

^аукенова С. Проблемы нотариального удостоверения
электронных сделок.....**76**

Құлдышева Г.К. Некоторые проблемы нормативного
"олкования Конституции в Кыргызской Республике. **79**

**ПРАКТИКАЛЫҚ АҒЫЛШЫН ТІЛІ
ПРАКТИЧЕСКИЙ АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК**

Gassanova T.S. The discussion is the most natural and effective
way to practice talking in English..... **83**

Алпысова Ж.Е. Reasons for listening **84**

МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПАРТИИ КАК ВАЖНЫЙ ИНСТИТУТ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

А. Утыбаев -

*магистрант 2 года обучения института магистратуры и PhD докторантуры
КазНПУ имени Абая*

В системе гражданского общества политические партии играют важную роль по сравнению с другими, такими как общественными объединениями, общественными организациями, профсоюзами, НПО, так как могут создать противовес действующей власти. Немецкий философ Георг Вильгельм Фридрих Гегель в истории политической и правовой мысли впервые различал понятия государства и гражданского общества. По Гегелю гражданское общество - это не сумма индивидов, а связь людей через их потребности, через разделение труда, через правовые учреждения, через внешний порядок [3, с 212]. После него столько выдающихся умов человечества развивали идею развития гражданского общества и его институтов. Сегодня большая часть государств мира пытается строить у себя гражданское общество. Казахстан с первых дней обретения независимости выбрал путь, по которому можно будет его строить. Гражданское общество - негосударственно-политическая, а главным образом социально-экономическая и личная, частная сфера жизнедеятельности людей, реально складывающиеся отношения между ними. Это свободное демократическое правовое, цивилизованное общество, где нет места режиму личной власти, волюнтаристским методам правления, классовой ненависти, тоталитаризму и насилию над людьми, где уважаются закон и мораль, принципы гуманизма и справедливости [1, с 116].

Структуру гражданского общества составляют личность, семья, школа, церковь, общественные объединения, политические партии, профсоюзы, независимые средства массовой информации, институты представительной и непосредственной демократии, система воспитания и образования, социальные группы, слои, средний класс, а также все негосударственные структуры, учреждения, связи, отношения. Сюда можно отнести различные неполитические, непроизводственные, негосударственные организации, объединения, фонды, центры, агентства, клубы [2, 380]. В Казахстане успешно функционируют все институты гражданского общества, государство создает все условия для их развития в нашей стране. Создана законодательная база согласно которой все институты гражданского общества благоприятно взаимодействуют с государством и обществом. Институты гражданского общества призваны быть связывающим звеном между государством и обществом. В большинстве случаев они защищают интересы всего общества или отдельных его членов. Можно указать ряд наиболее общих идей и принципов, лежащих в основе любого гражданского общества независимо от специфики той или иной страны.

К ним относятся:

- 1) экономическая свобода, многообразие форм собственности, рыночные отношения;
- 2) безусловное признание и защита естественных прав человека и гражданина,
- 3) легитимность и демократический характер власти,
- 4) равенство всех перед законом и правосудием, надежная юридическая защищенность личности;
- 5) правовое государство, основанное на принципе разделения и взаимодействия властей;
- 6) политический и идеологический плюрализм, наличие легальной оппозиции;
- 7) свобода слова и печати, независимость средств массовой информации;
- 8) невмешательство государства в частную жизнь граждан, их взаимные обязанности и ответственность;
- 9) классовый мир, партнерство и национальное согласие;
- 10) эффективная социальная политика, обеспечивающая достойный уровень жизни людей [1, 16].

В Казахстане Конституцией гарантированы все права граждан, институты гражданского общества оказывают содействие в реализации различных прав человека. Среди институтов гражданского общества можно особо выделить политические партии, так как вступая в их ряды гражданин реализует свои политические права, тем самым оказывая свое влияние на государственную власть. Согласно закону «О

политических партиях» политической партией признается добровольное объединение граждан Республики Казахстан, выражающее политическую волю граждан, различных социальных групп, в целях представления их интересов в представительных и исполнительных органах государственной власти, местного самоуправления и участия в их формировании. Политическая партия не вправе выступать от имени народа. Деятельность политических партий основывается на принципах добровольности, равноправия, самоуправления, законности и гласности. Политические партии свободны в определении своей внутренней структуры, целей, форм и методов деятельности, за исключением ограничений, установленных настоящим Законом. Деятельность политических партий не должна нарушать права и свободы человека и гражданина, гарантированные Конституцией Республики Казахстан.

Политические партии должны создавать гражданам Республики Казахстан, являющимся членами политической партии, равные возможности для представительства в руководящих органах политической партии, в списках кандидатов в депутаты и на иные выборные должности в органах государственной власти и органах местного самоуправления. Политическая партия создается по инициативе группы граждан Республики Казахстан численностью не менее одной тысячи человек, созывающих учредительный съезд (конференцию) политической партии и представляющих две трети областей, города республиканского значения и столицы. Граждане принимают личное участие на учредительном съезде (конференции) политической партии. Членом политической партии может быть гражданин Республики Казахстан, достигший восемнадцатилетнего возраста. Членство иностранцев, лиц без гражданства, а также коллективное членство в политической партии не допускаются. Для государственной регистрации политической партии в ее составе должно быть не менее сорока тысяч членов партии, представляющих структурные подразделения (филиалы и представительства) партии во всех областях, городе республиканского значения и столице, численностью не менее шестисот членов партии в каждой из них [4,3].

В ноябре 2007 г. в ходе 15-го заседания Совета министров иностранных дел ОБСЕ (СМИД ОБСЕ), в рамках которого принималось решение о заявке Республики Казахстан на председательство в ОБСЕ, Марат Тажин, министр иностранных дел Республики Казахстан, в своем выступлении подчеркнул, что Казахстан будет предпринимать дальнейшие усилия по либерализации своего законодательства о политических партиях для его развития в соответствии с международными стандартами [6, с 2]. Казахская власть предприняла ряд мер по улучшению состояния политических партий в стране, один из ярких примеров этому снижение минимального количества членов партии от 50000 до 40000 человек. В целом, в Казахстане политическим партиям созданы условия для реализации своих программных задач без каких либо препятствий со стороны государства.

В настоящее время в республике действуют 10 политических партий.

Народно-Демократическая Партия "НУР ОТАН" - Председатель - Назарбаев Нурсултан Абишевич. 1-й заместитель председателя - Нигматулин Нурлан Зайруллаевич. Республиканская политическая партия «Отан» была учреждена в январе 1999 года, а 12 февраля того же года зарегистрирована в Министерстве юстиции Республики Казахстан. Численность партии составляет 607 557 человек. «Нур Отан» имеет филиалы во всех областях Казахстана, городах Астане и Алматы. В Мажилисе «Нур Отан» обладает парламентским большинством. По итогам выборов в Мажилис в 2007 году «Нур Отан» набрал 88,41% голосов, и от партии в нижнюю палату Парламента было избрано 98 депутатов.

Коммунистическая партия Казахстана - Первый секретарь партии - Абдильдин Серикболсын Абдильдаевич. Партия зарегистрирована 27 августа 1998 года, перерегистрация - 20 марта 2003 года. Численность КПК составляет 54 246 человек. Партия имеет свои отделения во всех областях республики. Коммунистическая Народная партия Казахстана - Первый секретарь - Косарев Владислав Борисович. 21 июня 2004 года партия прошла государственную регистрацию. На момент регистрации в рядах партии насчитывалось 90 тыс. человек.

Казахстанская социал-демократическая партия "Ауыл" - Председатель партии - Калиев Гани Алимович. Партия зарегистрирована 1 марта 2002 года. 2 апреля 2003 года партия прошла перерегистрацию. Численность партии на момент регистрации составляла 61 043 человек. Партия имеет структурные подразделения во всех областях Казахстана.

Партия патриотов Казахстана - Председатель - Касымов Гани Есенкельдыулы. Партия зарегистрирована 4 августа 2000 года, прошла перерегистрацию 21 марта 2003 года. По данным партии в

ее составе состоит 172 тыс. человек.

Демократическая партия Казахстана "АК ЖОЛ" - Председатель партии - Байменов Алихан Мухамедьевич. Партия зарегистрирована 3 апреля 2002 года. Численность партии составляет 175 862 человек.

Партия "Руханият" - Председатель партии - Жаганова Алтыншаш Каиржановна. Партия была зарегистрирована 6 октября 2003 года. Численность партии составляет 72 тыс. человек. Филиалы партии действуют в областных центрах, городах Астане и Алматы.

Демократическая партия "Әділет" - Председатель партии - Нарикбаев Максұт Султанович. Зарегистрирована 14 июня 2004 года. Численность партии составляет 70 тыс. человек. Партия строится по территориальному принципу и имеет отделения во всех областях республики и в городах Астане и Алматы.

8 июля 2007 года на 5 съезде Демократической партии "Әділет" было принято решение о присоединении к Демократической партии Казахстана "АК ЖОЛ". Демократическая партия Казахстана «Настоящий «АК ЖОЛ» - Сопредседатели: Абилов Булат Мукишевич, Жандосов Ораз Алиевич, Жукеев Тулеген Тлекович. Партия была создана 29 апреля 2005 года в результате раскола ДПК «АК ЖОЛ». Зарегистрирована 17 марта 2006 года. Количество членов составляет - 87 012 человек. Партия имеет свои филиалы во всех областях, городах Астане и Алматы.

23 июня 2007 года на 3 съезде ДПК "Настоящий «АК Жол" было принято решение о присоединении к Общенациональной социал-демократической партии. Общенациональная социал-демократическая партия (ОСДП) - Председатель: Туякбай Жармахан Айтбайұлы. Заместитель председателя: Косанов Амиржан Сағидрахманович Партия создана 10 сентября 2006 года. Зарегистрирована 25 января 2007 года. Количество членов - 140 тыс. человек. Партия имеет свои филиалы во всех областях, городах Астана и Алматы [5, с 2]. Существуют и проблемы касательно политических партий, это прежде всего, связано с доступом политических партий, прежде всего оппозиционных, к общенациональным средствам массовой информации (радио и телевидению), практических ограничений их доступа к избирателям, высокого порога для прохождения политических партий в нижнюю палату Парламента Республики Казахстан - Мажилис, который в настоящее время составляет 7%. Все это, наряду с обоснованными претензиями оппозиции к проведению выборов в Казахстане, привело к тому, что в настоящее время, по результатам парламентских выборов 2007г., несмотря на существование в стране нескольких крупных (насчитывающих несколько десятков тысяч членов каждая) оппозиционных партий, практически ни одна из них не представлена в Парламенте ни одним депутатом. Это в свою очередь указывает на необходимость пересмотра законодательства о политических партиях.

1. *Теория государства и права: Учебник. / Под редакцией А.У.Бейсеновой.- Алматы. Атамұра, 2006.*

2. *Расолов ММ. Актуальные проблемы теории государства и права: Учебное пособие.- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010.*

3. *Марченко М.Н., Мачин И.Ф. История политических и правовых учений: Учебное пособие.- М.: Проспект, 2010.*

4. *Закон Республики Казахстан от 15 июля 2002 года № 344-ІІ О политических партиях*

5. *Казахстан \ Политические партии. www.akorda.kz/.../sections?..*

6. *Казахстан \ Human Rights Watch, www.hrw.org/ru/world-report/2009-26*

Түйін

Мақалада еліміздегі саяси партиялардың ерекшеліктері және оларды дамыту жолдары қарастырылады.

Summary

In this article the author considers peculiarity of political parties and ways of their development.

КОНФЕССИОНАЛЬНЫЙ ФАКТОР В ПОЛИТИКЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

А.А.Тохтаров -

*соискатель кафедры теоретико-прикладной политологии и социологии
КазНПУ им. Абая*

В современных условиях религия является специфической подсистемой общества. Кроме того, религия представляет собой постоянно действующий фактор общественной жизни. Религия в современном обществе проявляется через выполнение определенных социальных функций, а также деятельность религиозных институтов, организаций и верующих граждан.

Исторический опыт показывает, что объединению людей различных национальностей, сближению народов, взаимовлиянию их культур, сглаживанию межнациональных противоречий способствовали такие мировые религии, как буддизм, христианство и ислам. По мнению ученых, усиление религиозного фактора совпадает с переломными этапами общественного развития, что в свою очередь порождает общественный спрос на религию, усиливает социальные ожидания, обращенные к религиозным организациям.

Сегодня этнические и религиозные факторы рассматриваются не только как нациообразующие, но и способствующие формированию единства народа. Религиозный фактор может быть, как положительным, играя консолидирующую, национально-освободительную, миротворческую роль, так и деструктивным, углубляя существующие в обществе противоречия, ущемляя права национальных меньшинств, шовинизм. В условиях политических, социальных и экономических трансформаций религиозный фактор обретает значительное влияние на процессы в государстве и становится неотъемлемым атрибутом общественной жизни. Религия может, как содействовать, так и мешать интеграционным процессам. Поэтому в настоящее время проявляется повышенное внимание к религии, в поиске общих для всего мирового сообщества черт, во многих сферах: в политической, правовой, системе обеспечения национальной и коллективной безопасности.

С началом демократических преобразований масштабы влияния, роль и значение религии в обществе заметно расширились, возвысился их общественный престиж и авторитет, в результате чего религии стали существенным фактором общественного развития в Республике Казахстан.

В процессе реформирования социально-экономической и политической системы в Казахстане и нормализации государственно-конфессиональных отношений все религиозные организации получили равное право отправлять свой культ и вести пропаганду соответствующего вероучения. Это, в свою очередь, создало для них возможность активно влиять на различные стороны общественно-политической, социально-экономической, культурной, духовно-нравственной, милосердно-благотворительной сфер жизни общества, реализуя тем самым социальные функции религии и ее институтов.

В рамках данной статьи для выяснения роли религиозного фактора в политике обеспечения национальной безопасности остановимся подробнее на таких основных категориях, как национальная безопасность, фактор национальной безопасности и религиозный фактор.

По мнению современных исследователей, национальная безопасность это,

во-первых, состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства (см.) во всех сферах их жизнедеятельности от внешних и внутренних опасностей и угроз (см.), характеризующееся таким положением страны, при котором обеспечивается ее целостность и внутренняя стабильность, суверенное и прогрессивное развитие, возможность выступать самостоятельным и полноправным субъектом международных отношений [1];

во-вторых, состояние страны, при котором отсутствуют или устранены (парированы) реальные внешние и внутренние угрозы ее национальным ценностям, интересам и национальному образу жизни [2];

в-третьих, это понятие определяет состояние, при котором надежно защищены жизненно важные политические, экономические, социальные, экологические, духовные, военные и другие интересы страны (нации), до минимума снижается действие реальных и потенциальных внутренних и внешних воздействий, кризисных ситуаций и обеспечиваются благоприятные возможности для прогрессивного развития личности, общества и государства [3].

Необходимо отметить, что в научной литературе акцентируется внимание на трех подходах к

понятию политической стабильности и безопасности.

В первом подразумевается обеспечение целостности и устойчивости конституционного строя и власти, т.е. практически государственно-политического устройства;

во втором - обеспечение определенности и константности социально-политической системы;

в третьем - обеспечение защиты демократических ценностей путем неприменения насилия в политической борьбе.

Согласно Закону Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» обеспечение национальной безопасности состоит в достижении и поддержании необходимого уровня защищенности национальных интересов путем:

1) определения основных направлений деятельности государства в этой сфере;

2) выявления и прогнозирования угроз национальной безопасности;

3) осуществления комплекса оперативных и долговременных мер по предупреждению и нейтрализации угроз национальной безопасности, в том числе по устранению причин и условий, порождающих эти угрозы;

4) мобилизации сил и средств обеспечения национальной безопасности в случаях возникновения непосредственной угрозы национальным интересам, посягательства на них, в том числе в случаях экстремальных и чрезвычайных ситуаций внутригосударственного, трансграничного и глобального характера;

5) безотлагательного принятия решений и действий по защите национальных интересов, пресечения незаконной деятельности, посягающей на национальную безопасность, осуществления иных правоограничительных мер;

6) локализации и ликвидации последствий, связанных с посягательствами на национальные интересы, осуществления комплекса восстановительных мер.

Основными функциями системы обеспечения национальной безопасности являются: прогнозирование и выявление угроз национальной безопасности; разработка и осуществление комплекса оперативных и долговременных мер по предупреждению и нейтрализации угроз национальной безопасности; создание и поддержание в готовности сил обеспечения национальной безопасности; участие в обеспечении всеобщей и региональной безопасности в соответствии с международными договорами Республики Казахстан" [4].

Фактор национальной безопасности представляет собой обобщающий термин, определяющий основные причины изменений в той или иной сфере жизнедеятельности. Факторы национальной безопасности могут классифицироваться.

К таковым относятся: внутренние, внешние, политические, экономические, военные, географические, этнические, экологические, демографические, религиозные и др. В модель мониторинга национальной безопасности включается система факторов, под которой понимается взаимосвязанная в процессе жизнедеятельности совокупность экономических, политических, социальных, информационных, научно-технических, природных, климатических и других условий, под воздействием которых развиваются все процессы в стране [5].

Несмотря на преобладающую тенденцию секуляризации общественно-политических процессов в мире, анализ религии, ее влияния на социальную, политическую и духовную жизнь общества остается одним из важных направлений современной политической науки. Без учета религиозного фактора зачастую невозможно глубоко познать и предвидеть многие сложные социально-политические процессы.

«Религиозный фактор» (от лат. *facto* - делающий, производящий) - термин, определяющий влияние религии, как социального института на иные, нерелигиозные стороны общественной жизни. Религия, как социальный институт выполняет в обществе ряд функций. Важнейшими функциями религии являются, в том числе, мировоззренческая, регулирующая, интегрирующая и дезинтегрирующая. Религиозный фактор может играть различную роль, в зависимости от конкретной исторической и социально-политической ситуации в обществе. В периоды социальных кризисов религиозный фактор становится одной из наиболее влиятельных сил, используемых различными социальными и политическими группами в собственных интересах.

В современной политологии исследователи выделяют три основных научно-теоретических направления в исследовании роли религиозного фактора в общественной жизни.

Первое направление, (условно называемое атеистическим) характерно для советского периода и

связано с отрицанием или принижением роли религии как самостоятельного социально-политического феномена и объекта научного анализа. В соответствии с материалистическим подходом религия объявлялась «опиумом для народа», подчеркивалась устойчивая тенденция к ее отмиранию, сокращению числа верующих. Идеологизированность исследований отношений религии и государства, религии и политики в советском обществе размывала их научность, выводила религиозный фактор за рамки научного анализа [6].

В рамках второго, теологического направления религия рассматривается как широкое понятие, охватывающее все многообразие мира, поэтому религиозный фактор имеет отношение к природе, обществу и мышлению и носит интегрирующий характер, рассматривая во взаимосвязи человека и жизнь, индивида и общества, с учетом морально-этических традиций и культурных ценностей. Религия при этом может выполнять и выполняет функции инструмента социальной консолидации и социальной мобилизации. Такой подход характерен для религиозных деятелей и ученых.

Представители третьего направления на основе изучения современной общественной практики, данных отечественных и зарубежных религиоведческих исследований пытаются ответить на вопросы, связанные с социально-политическими процессами, происходящими в мире в целом и на постсоветском пространстве, проанализировать роль религиозного фактора в конфликтных и переходных обществах, его влияние на глобальную и национальную безопасность, выявить причины религиозного ренессанса в мире и в нашей стране, состояние отношений государства и религиозных институтов и организаций.

Изменение места и роли религии в жизни народов нашей страны связано, по мнению исследователей, с рядом причин.

Важнейшими среди них являются внутренние, политико-идеологические и внешние, геополитические.

К первым исследователи относят развал Советского Союза, ослабление властной вертикали на уровне государственного управления страной, ослабление социально-экономической политики на местах, возникновение националистического сепаратизма, утрата прежних мировоззренческих идеалов и ориентиров, возникновение идеологического вакуума, поиск новых национально-политических и мировоззренческих идентичностей.

Вторая группа причин связана с возникшими на рубеже XX-XXI веков новыми мировыми геополитическими реалиями, новым витком борьбы крупнейших держав за сферы влияния и контроля во всемирном масштабе.

Современная Концепция национальной безопасности во многих государствах выделяет в качестве важнейшего условия безопасности обеспечение гражданского мира и национального согласия, территориальной целостности, единства правового пространства, правопорядка. При этом национальные интересы в духовной сфере состоят в сохранении и укреплении нравственных ценностей общества, традиций патриотизма и гуманизма, культурного и научного потенциала страны. В частности, речь идет о сохранении и упрочении целостности государства в его территориальном, культурно-историческом и духовном пространстве, что в свою очередь предполагает свободу от угроз экстремизма, терроризма, любых форм насилия, межэтнической и межрелигиозной вражды.

Между тем современная ситуация показывает, что использование религиозного фактора зарубежными государствами создает комплекс проблем, связанных с возникновением угроз национальной безопасности на всех названных уровнях. Активная деятельность организаций и движений радикального исламского фундаментализма, разнообразные религиозные организации зарубежного и отечественного происхождения используют религиозный фактор для достижения нерелигиозных целей.

Указанные цели являются, прежде всего, целями политическими, создающими угрозы сохранению целостности государства, независимости внешней и внутренней политики, устойчивости и сбалансированности социальной жизни. Преодоление угроз национальной безопасности, связанных с религиозным фактором, может быть эффективным только в условиях стабилизации и оздоровления социально-экономической и социально-политической обстановки. Следовательно, необходим комплексный подход к решению рассматриваемых проблем.

Роль государства должна заключаться в:

- восстановлении социально-экономической стабильности,
- обеспечении занятости, поддержке многодетных и малоимущих;
- укреплении вертикали власти и управления, противостоянии сепаратистским, экстремистским,

радикалистским проявлениям;

- разработке мер, препятствующих экспансии объединений радикального исламского фундаментализма на территорию России извне;

- усилении оперативной работы по своевременному выявлению и нейтрализации экстремисткой деятельности религиозных групп и организаций; в недопущении идеологического оправдания религиозно-политического экстремизма под лозунгами «защиты прав нации», «защиты прав веры», «защиты прав человека» и т.п.

Однако многими исследователями недооценивается идеологическая составляющая проблемы. Следовательно, необходима государственная работа в следующих направлениях:

- пропаганда традиционных морально-нравственных устоев, осуждение насилия, жестокости, фанатизма и радикализма;

- возвращение к идеям непреходящих ценностей патриотизма, семьи, традиционной дружбы народов Казахстана и взаимопомощи; воспитание толерантности через систему образования и просвещения.

На наш взгляд, борьба с экстремизмом во всех формах, уровнях его проявления всеми возможными способами должна сопровождаться широкой пропагандой традиционного духовного наследия народов Казахстана. Одним из действенных методов обеспечения национальной безопасности Казахстана может стать формирование общественного мнения в отношении религиозно-политического экстремизма, его сущности и угроз.

/. Возжеников А. В. *Парадигма национальной безопасности реформирующейся России: Монография. Издание второе, исправленное и дополненное.* - М.: Изд-во ЭДАС ПАК, 2000.- С. 47-48.

2. Возжеников А. В. *Национальная безопасность: теория, политика, стратегия.* - М.: НПО "МОДУЛЬ", 2000.- С. 55.

3. *Экономическая безопасность хозяйственных систем: Учебник./Под общей редакцией доктора экономических наук, проф. А. В. Колосова.* - М.: Изд-во РАГС- С. 9.

4. *Закон Республики Казахстан о национальной безопасности Республики Казахстан.* // *Казахстанская правда.* -№ 125 (22587). -1998. -30 июня.

5. *Большой энциклопедический словарь.* - М., 1998. - С. 1263.

6. Ахмедов А. *Ислам в современной идейно-политической борьбе.* -М., 1985; Байрамов Э.З. *Заброшенные четки.* - М., 1986; Вагабов М.В., Вагабов М.Н. *Ислам и вопросы атеистического воспитания.* -М., 1982; *Ислам в СССР.* -М., 1983; *Ислам: Сборник статей.* -М., 1931 и др.

Түйін

Берілген мақалада қазіргі заманғы мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саясатындағы діни фактордың (фактор) ролі қарастырылады. Автор діннің қоғамның әлеуметтік, саяси және рухани өміріне тигізер ықпал-әсерінің осы заманғы саяси ғылымның маңызды бағыттарының бірі болып қала беретінін атап көрсетеді. Діни факторды ескермейінше, көптеген күрделі әлеуметтік-саяси үдерістерді алдын ала болжау және терең түйсіну көбінесе мүмкін емес.

Summary

In given article is considered the role of the religious factor in the policy of support of national safety of the modern country. The author notices, that influence of religion on a social, political and spiritual life of a society remains one of the important directions of a modern political science. It is impossible to learn and expect many complex sociopolitical processes without the religious factor.

СУД ПРИСЯЖНЫХ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ МЕХАНИЗМА ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Ш.Каримова -

*магистрант 2 года обучения института магистратуры и PhD докторантуры
КазНПУ имени Абая*

Когда речь идет о механизме защиты прав человека, мы среди многих институтов особо выделяем суд присяжных. Возможность рассмотрения уголовного дела судом с участием присяжных заседателей относится к числу закрепленных Конституцией процессуальных гарантий судебной защиты прав и свобод обвиняемого, механизм реализации которых устанавливается законом.

Формой осуществления права каждого на судебную защиту в уголовном судопроизводстве является также право обращения в суд с ходатайствами о производстве процессуальных действий или принятии процессуальных решений для установления обстоятельств, имеющих значение по делу, обеспечения прав и законных интересов лица, обратившегося с ходатайством, или представляемого им лица. Особую роль это право играет в судопроизводстве с участием присяжных заседателей, поскольку путем заявления соответствующего ходатайства обвиняемый влияет на выбор состава суда, рассматривающего уголовное дело в первой инстанции (суд с участием присяжных заседателей либо коллегия судей) [4, с 5].

Согласно пункту 2 статьи 75 Конституции Республики Казахстан уголовное судопроизводство в случаях, предусмотренных законом, осуществляется с участием присяжных заседателей.

Данное положение Конституции уже предполагает:

а) участие присяжных заседателей может иметь место только в уголовном процессе по уголовным делам;

б) Конституция не содержит конкретных оснований (случаев) уголовного судопроизводства с участием присяжных заседателей;

в) также как и не регламентирует конкретной модели уголовного судопроизводства с участием присяжных заседателей;

г) наконец, Конституция не ограничивает каким-то определенным законом установление порядка уголовного судопроизводства с участием присяжных заседателей. С положениями п.2 ст.75 Конституции тесно взаимосвязано право каждого человека и гражданина на судебную защиту своих прав и свобод, предусмотренное п.2 ст. 13 Конституции.

Из приведенного, применительно к суду с участием присяжных заседателей, следует два важных момента: нет никаких оснований для ограничения права любого человека и гражданина на рассмотрение его уголовного дела судом с участием присяжных заседателей; в последнем случае важно отметить, что в соответствие с п.3 ст.39 Конституции ни в каких случаях не подлежит ограничению право, предусмотренное в частности ст. 13 Конституции [1, с 7].

16 января 2006 года был принят закон «О присяжных заседателях», согласно положениям этого закона, присяжный заседатель - это гражданин Республики Казахстан, призванный к участию в рассмотрении судом уголовного дела в порядке, установленном законом, и принявший присягу.

В статье 10 данного закона предусматриваются требования, предъявляемые к кандидатам **Е** присяжные заседатели.

В списки кандидатов в присяжные заседатели не включаются лица:

1) не достигшие к моменту составления списков присяжных заседателей возраста двадцати пяти лет;

2) имеющие непогашенную либо неснятую судимость;

3) признанные судом недееспособными или ограниченно дееспособными;

4) судьи, прокуроры, следователи, адвокаты, государственные служащие и военнослужащие, а также работники правоохранительных органов;

5) состоящие на учете в наркологическом или психоневрологическом диспансере.

По закону, какие-либо ограничения на включение граждан в списки кандидатов в присяжные заседатели по мотивам происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пол, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждений, места жительства или по любым иным

обстоятельствам не допускаются. Закон не обязывает всех граждан участвовать на судебных заседаниях в качестве присяжного заседателя.

Из списков кандидатов в присяжные заседатели исключаются по их письменному заявлению:

- 1) лица, не владеющие языком, на котором ведется судопроизводство по уголовному делу;
- 2) лица, не способные в силу своих физических или психических недостатков исполнять обязанности присяжных заседателей;
- 3) лица старше шестидесяти пяти лет;
- 4) священнослужители.

Согласно статьи 16 Закона о присяжных заседателях, присяжному заседателю уполномоченному государственным органом, осуществляющему материально-техническое и иное обеспечение деятельности областного и приравненного к нему суда, выплачивается по окончании рассмотрения конкретного дела, а в случае, если рассмотрение дела затягивается, ежемесячно за счет бюджетных средств вознаграждение в размере половины должностного оклада судьи областного и приравненного к нему суда, но не менее среднего заработка присяжного заседателя по месту его основной работы пропорционально времени (количеству рабочих дней) присутствия в суде. Командировочные расходы возмещаются кандидату в присяжные заседатели (присяжному заседателю) в порядке и размере, установленных законодательством Республики Казахстан для работников государственных учреждений, содержащихся за счет средств республиканского бюджета. Время исполнения присяжным заседателем обязанностей в суде учитывается при исчислении трудового стажа. При исполнении обязанностей присяжного заседателя за ним сохраняется место его основной работы. Увольнение присяжного заседателя или перевод его на нижеоплачиваемую работу по инициативе работодателя во время исполнения им обязанностей в суде не допускается.

Согласно статье 8 данного закона местный исполнительный орган области (города республиканского значения, столицы):

- 1) составляет на основе первичных списков кандидатов в присяжные заседатели единый список кандидатов в присяжные заседатели;
- 2) направляет единый и запасной списки кандидатов в присяжные заседатели в соответствующий областной и приравненный к нему суд.

Сегодня в списках кандидатов в присяжные заседатели по Казахстану числятся около 62 тысяч человек. Правда, как выяснила последняя проверка Генпрокуратуры, их составляют так же, и исполняются у нас законы. В Алматы, например, среди кандидатов оказались 574 имевших судимость, 84 состоящих на учете в психдиспансере, 335 наркоманов, 40 госслужащих и 117 иностранцев. В Таразе и вовсе в кандидатах в присяжные оказался прокурор Меркенского района Жамбылской области [2, с 1]. Эти цифры показывают на необходимость создания нового метода подбора кандидатов в присяжные заседатели. Согласно статье 4 Закона о присяжных заседателях местными исполнительными органами ежегодно к 1 декабря года, предшествующего году, в котором будет производиться отбор кандидатов в присяжные заседатели, составляются первичные, единые и запасной списки кандидатов в присяжные заседатели.

В статье 1 Закона о присяжных заседателях даются такие определения как, предварительный список кандидатов в присяжные заседатели - предварительный первичный или предварительный запасной список кандидатов в присяжные заседатели, составляющий основу для проведения процедуры случайной выборки граждан;

первичный список кандидатов в присяжные заседатели - список кандидатов в присяжные заседатели от района (города областного значения), составляющий основу при составлении единого списка кандидатов в присяжные заседатели;

единый список кандидатов в присяжные заседатели - основной список кандидатов в присяжные заседатели от области (города республиканского значения, столицы), содержащий число граждан, определяемое председателем соответствующего областного и приравненного к нему суда;

запасной список кандидатов в присяжные заседатели - список кандидатов в присяжные заседатели от числа граждан, постоянно проживающих в областном центре (городе республиканского значения, столице), предназначенный для привлечения кандидатов в присяжные заседатели к процедуре отбора присяжных заседателей после использования ресурсов единого списка кандидатов в присяжные заседатели;

дополнительный список кандидатов в присяжные заседатели - список кандидатов в присяжные заседатели от области (города республиканского значения, столицы), составляемый в случае отсутствия ресурсов единого и запасного списков кандидатов в присяжные заседатели;

случайная выборка - отбор граждан из предварительного списка кандидатов в присяжные заседатели с использованием технологий, позволяющих обеспечить случайность такого отбора.

Анализируя эти статьи, ссылаясь на результаты подбора кандидатов в присяжные заседатели, можно сделать вывод о том, что составление списка из общего числа проживающих граждан в определенной административной единице с помощью компьютера или других аппаратов допускает доступ не желательных субъектов в списки кандидатов в присяжные заседатели. По нашему мнению, право на участие граждан в судебных разбирательствах в качестве присяжного необходимо предоставить самим гражданам, то есть каждый гражданин должен участвовать по своему желанию. Сейчас правосознание наших граждан не на должном уровне, но, если государство пропагандирует идею института присяжных заседателей среди населения, институты гражданского общества будут принимать активное участие в этой агитации, можно будет добиться желаемого результата.

В 2007 году в Казахстане судами присяжных заседателей рассмотрено 37 уголовных дел, оправдано 5 человек. Согласно заявлению официального представителя Верховного суда РК Константина Харламова, в 2007 году в судах республики с участием присяжных заседателей рассмотрено 37 уголовных дел в отношении 59 лиц, из них, в отношении 54 лиц вынесены обвинительные приговоры, 5 человек оправдано, один человек осужден к пожизненному лишению свободы.

Институт присяжных заседателей в Казахстане был введен в 2007 году, как известно, к компетенции суда присяжных отнесены дела о преступлениях, за совершение которых уголовным законом предусмотрена смертная казнь [3, с 1].

Было признано, что суд присяжных не обременен ни знанием закона об умысле и неосторожности, ни сведениями из материалов дела. Только непосредственное восприятие обстоятельств дела и сознание ответственности, основанное на житейской мудрости и чувстве справедливости, способны оградить гражданина от жесткого государственного подавления человека [5, с 307]. Дальнейшее развитие института присяжных заседателей служит обеспечению судебной защиты прав и свобод обвиняемого в демократическом обществе.

1. *Когамов М.Ч. Концепция дальнейшего развития уголовного судопроизводства Республики Казахстан (основные направления).// Материалы международной научной конференции, посвященной 160-летней годовщине со дня рождения проф. И.Я. Фойницкого «Стратегии уголовного судопроизводства» 11-12 октября 2007 г. (Санкт-Петербург). - СПб.,2007.*

2. *Караван - Астана - Суд присяжных по-нашему, www.caravan.kz/article/?pid=176&aid=858J*

3. *В прошлом году в Казахстане судами присяжных заседателей рассмотрено 37 уголовных дел, оправдано 5 человек, www.gazeta.2z/art.asp?aid=111399*

4. *Нормативное Постановление Конституционного совета Республики Казахстан от 18 апреля 2007 года № 4 Об официальном толковании пункта 2 статьи 12, пунктов 2 и 8 статьи 62, пункта 1 статьи 76, подпунктов 3) и 5) пункта 3 статьи 77 Конституции Республики Казахстан*

3. *Бусурманов Ж.Д. Евразийская концепция прав человека.- Алматы: КазГЮУ, 2006.*

Түйін

Мақалада еліміздегі алқа билер институтының ерекшеліктері және оны дамыту жолдары қарастырылады.

Summary

In this article the author considers peculiarity of institution of jurimen and ways of its development.

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ФИНАНСОВОЕ ПРАВО

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ТЕНДЕРНОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Д.Ажинурина -

к.ю.н., доцент кафедры Государственного управления и экологического права

Интеграция Республики Казахстан в мировое экономическое пространство включающее и международный рынок труда, предполагает активное участие в регулировании процессов международной миграции рабочей силы. В этих условиях особую актуальность приобретают проблемы использования и привлечения в РК рабочей силы. С одной стороны, этот процесс обостряет и без того сложную ситуацию на отечественном рынке труда в связи с ростом безработицы. Например, по данным Министерства труда и социальной защиты на сегодня зарегистрировано 257,6 тыс. безработных. С другой стороны, как показывает мировая практика и наш собственный опыт формирование национального рынка труда без привлечения в определенных объемах иностранной рабочей силы существенно тормозит его развитие.

Законодательство предусматривает в отношении разных групп иностранных лиц специальные правила, касающиеся особенностей заключения с иностранцами трудовых договоров и некоторых ограничений на осуществление иностранными лицами отдельных видов трудовой деятельности.

Существуют также общие нормы законодательства, регулирующие правовой статус всех без исключения иностранных граждан. Это, прежде всего, положения Конституции РК в которой закреплено, что иностранцы пользуются в Республике правами и свободами а также несут обязанности, установленные для граждан Казахстана, если иное не предусмотрено Конституцией, законами и международными договорами. Иностранцы граждане в трудовых отношениях имеют те же права и несут те же обязанности, что и граждане РК. В Трудовом кодексе РК предусмотрено запрещение дискриминации в сфере труда применительно к иностранным работникам, легально работающим на территории РК. Каждый имеет равные возможности осуществления своих трудовых прав. Никто не может быть ограничен в трудовых правах или получать какие-либо преимущества в их реализации в зависимости от пола, возраста, расы, национальности, языка, места жительства, принадлежности к гражданству, а также других обстоятельств, не связанных с деловыми качествами работника и результатами его труда.

Вышеизложенное позволяет сделать вывод о том, что наше законодательство исходит из применения в области трудовых отношений принципа национального режима. Следовательно, на иностранных граждан распространяются общие положения отечественного трудового законодательства с учетом определенных особенностей.

В действующем казахстанском праве имеются также изъятия из национального режима для иностранцев. Так, они не могут назначаться на отдельные должности или заниматься определенным видом трудовой деятельности, если в соответствии с законом РК назначение на эти должности или занятие таким видом деятельности связано с принадлежностью к гражданству РК. Иностранцы граждане не могут занимать должность судьи, прокурора, следователя, нотариуса, адвоката, должностного лица таможенных органов, быть государственным служащим, не могут быть избранными в представительные органы, в другие выборные государственные органы.

Названные ограничения известны и праву многих других стран. Кроме того, большинство государств предусматривают иные ограничения, связанные с квотированием импортируемого труда, с лицензированием, строгими ограничениями въезда, получения вида на жительство и т.д.

Так, например, гостеприимство в отношении иностранцев, составлявшее одну из традиций Франции, в условиях увеличения их численности в 40-50-е годы сменилось значительными ограничениями правоспособности иностранцев. Иностранец во Франции не может быть врачом, дантистом, ветеринаром, адвокатом, поверенным в делах, маклером, землемером, аптекарем, нотариусом,

присяжным, бухгалтером и т.п. Он не может быть преподавателем государственного и главой частного учебного заведения, периодического издания, театра, кинопредприятия и т.д. Занятие сельскохозяйственным промыслом для иностранца связано с особым разрешением. В списке профессий, запрещенных иностранцу во Франции или требующих для него специальных разрешений, значится несколько десятков различных видов занятий [1]

Помимо общих норм существует и специальный правовой статус иностранного гражданина, который определяется в соответствии с принадлежностью к одной из категорий.

1 категория - постоянно проживающие в Республике Казахстан, которыми признаются иностранные граждане, получившие на то разрешение и постоянный вид на жительство, выданные органами внутренних дел.

Иностранцам гражданам, постоянно проживающим на территории РК, в отличие от иностранцев, временно пребывающих в РК, нашим законодательством гарантируется защита в трудовых отношениях наравне с гражданами РК. Лица, которые относятся к первой категории, могут заниматься трудовой деятельностью на основаниях и в порядке, установленном для казахстанских граждан. И единственным исключением из национального режима по отношению к этой категории являются ограничения, упомянутые выше, когда в соответствии с казахстанским законодательством определенными профессиями могут заниматься только граждане РК. Иностранцы граждане имеют право вступать в общественные объединения, в частности, в профессиональные союзы, кроме общественных объединений, преследующих политические цели.

Заключаемые работодателями с данной категорией иностранцев трудовые договоры в полной мере подчинены казахстанскому трудовому законодательству, если иное специально не предусмотрено международным договором между РК и государством происхождения иностранца. Только работодателям-предприятиям с иностранными инвестициями при заключении трудовых договоров с участием иностранных граждан РК, постоянно проживающих на территории РК, разрешено в определенных пределах отступать от норм казахстанского трудового права. Они не могут ухудшать положение работников этого предприятия в сравнении с условиями, предусмотренными законодательством Республики Казахстан.

2 категория - это иностранцы, признанные в установленном порядке беженцами или которым в РК предоставлено политическое убежище. В целом их трудовые права аналогичны правам постоянно проживающих в РК иностранцев. Они пользуются правами, предоставленными гражданам РК, если иное специально не предусмотрено законодательством РК. Для приёма их на работу работодателю не требуется специальное разрешение. Более того, в связи с подписанием в 1999 году Конвенции «О статусе беженцев» 1951 г. и Протокола, касающегося статуса беженца 1967 г., государственные органы обязаны оказывать беженцам помощь в устройстве на работу и, если необходимо, в профессиональной подготовке и переподготовке. Трудоустройство этих лиц является государственной задачей в сфере политики, занятости.

3 категория - временно пребывающие в Республике Казахстан, которыми считаются иностранные граждане, находящиеся в Республике Казахстан на ином законном основании. Это прибывшие по приглашениям на учёбу, по контрактам и договорам, по служебным делам, а также иностранные туристы. Они обязаны зарегистрироваться в установленном порядке и выехать из Республики Казахстан по истечении определенного им срока пребывания.

Среди них условно можно выделить иностранцев, которые временно пребывают на территории РК с целью осуществления трудовой деятельности. Общим для этой категории иностранцев является то, что они могут заниматься трудовой деятельностью в РК, если это совместимо с целями их пребывания. Помимо соблюдения этого требования для найма их на работу работодатель обязан получить разрешение на привлечение иностранной рабочей силы от Министерства труда и социальной защиты населения РК. Именно этой категории работников должно уделяться наибольшее внимание, так как защита национальных интересов и рынка труда РК зависит от адекватного реагирования на приток иностранной рабочей силы и от эффективного правового регулирования данных процессов.

Механизм регулирования труда иностранных граждан, временно пребывающих на территории РК, включает в себя комплекс нормативно-правовых актов.

Правительство РК устанавливает квоты на привлечение иностранных граждан, нанимаемых за пределами РК, для работы на территории Республики в целом и по группам профессий. Министерство труда и социальной защиты Населения РК (Центральный исполнительный орган) выдает разрешение на

привлечение иностранной рабочей силы в пределах установленных квот, лицензирует деятельность, связанную с привлечением иностранной рабочей силы.

За замещение рабочих мест иностранными специалистами и рабочими в организациях, расположенных на территории РК, работодатели производят уплату социального налога в соответствии с налоговым законодательством РК. Работодатель гарантирует вывоз иностранной рабочей силы по истечению срока контракта путём внесения гарантийного и залогового взносов. Работодатели, привлекающие иностранную рабочую силу, обязаны создавать дополнительные рабочие места, осуществлять профессиональную подготовку граждан РК для замещения иностранных рабочих и специалистов по согласованию с Центральным исполнительным органом.

Иностранцы, временно пребывающие на территории РК, могут осуществлять трудовую и профессиональную деятельность в Республике Казахстан на основании трудового контракта. Порядок работы иностранного гражданина на территории Республики Казахстан определяется условиями контракта (трудового договора, соглашения) заключенного в соответствии с законодательством Республики Казахстан между работодателем и иностранным гражданином. Контракт (трудовой договор, соглашение) в обязательном порядке должен содержать в себе основные данные о работодателе и работнике, условия о предмете контракта, условия оплаты труда, рабочего времени и отдыха, страхования жизни и здоровья, страхования от несчастных случаев на работе, исполнения обязательств и ответственности сторон, о способах разрешения трудовых споров, о возврате работника к месту постоянного жительства за счет работодателя, о сроке действия и расторжения. Иные условия контракта определяются сторонами. Исключение из этого правила составляет трудовой контракт с иностранцами, работающими предприятия с иностранным участием. Согласно Закону РК «Об иностранных инвестициях», стороны могут определить содержание своих трудовых правоотношений исключительно по взаимному согласию, либо отослать к соответствующим нормам казахстанского законодательства, либо обратиться к иностранному законодательству, прежде всего, конечно, страны происхождения работника. Но оно не должно ухудшать положение работника по сравнению с казахстанским законодательством и нарушать императивные нормы трудового права РК.

Характерной чертой трудовых договоров с любыми временно пребывающими в Казахстане иностранцами является их срочный характер. Срок договора не должен превышать срока действия разрешения на осуществление трудовой деятельности. Кроме того, поскольку в разрешении устанавливаются квоты не только в отношении общего количества привлекаемых иностранных работников, но и по группам профессий, договор должен предусматривать такую трудовую функцию работника, которая соответствовала бы перечню профессий, указанных в разрешении. Это означает, что даже при наличии согласия обеих сторон данная трудовая функция не может быть изменена, если такое изменение не указывается в рамках профессиональных квот, указанных в разрешении.

К особой группе иностранных граждан относятся временно пребывающие в РК иностранные лица, привлекаемые для работы в Казахстане в соответствии с международными договорами РК с зарубежными странами. В этом случае общий разрешительный порядок найма иностранцев на работу в РК не действует. Такие международные договоры определяют порядок привлечения иностранной рабочей силы в зависимости от конкретной ситуации. Договоры предусматривают либо применение законодательства страны, направившей работников в Казахстан, либо применение в сочетании двух правовых систем. В последнем случае, как правило, закон места выполнения работы применяется в отношении условий труда, которые тесно связаны с производственным процессом (рабочее время, время отдыха, правила техники безопасности и охраны труда). Что же касается других условий (оплата труда, отпуска, основания для увольнения, выплата пособия и т.д.), то соотношение между применением казахстанского права (права страны выполнения работы) и иностранного права (права страны, направившей работника) может быть различным. При этом объемы и гарантии прав, предоставляемых работникам-иностранцам, могут быть меньше предусмотренных законодательством РК.

Условия найма и труда работников международных организаций, находящихся на территории РК, определяются международными соглашениями об их создании и правилами внутреннего трудового распорядка этих организаций. В этих случаях обычно применяется казахстанское законодательство в сочетании с законодательством иностранной страны.

Особую категорию иностранных лиц, работающих на территории Казахстана, составляют работники иностранных предприятий, учреждений и организаций, командированные для работы в РК.

Трудовые договоры в этом случае заключаются за границей и отношения между работниками - иностранцами и иностранными работодателями в целом подчиняются иностранному праву.

Особый правовой режим действует в отношении иностранных граждан, направленных в РК иностранными и государствами и юридическими лицами для реализации совместных с РК контрактов по строительству, освоению природных ресурсов, сооружению нефтепроводов и др. Условия их труда определяются либо прямо в договоре, либо путем отсылки к иностранному, либо казахстанскому законодательству. Поскольку в данных случаях иностранный гражданин не теряет трудовых отношений с направившим его в РК иностранным юридическим лицом, приоритет обычно отдается законодательству государства, из которого он прибыл.

Свои особенности имеют условия труда в РК иностранцев, проходящих здесь производственную практику и производственно-техническое обучение. Командирование иностранцев в этих случаях осуществляется прежде всего на основе межправительственных соглашений о научно-техническом сотрудничестве, а также контрактов, заключаемых на их основе различными казахстанскими организациями соответствующими иностранными организациями [2]. Условия работы иностранцев, командируемых в РК по всем таким соглашениям, определяются прежде всего этими соглашениями, а также общими положениями казахстанского трудового законодательства.

В заключение хотелось бы отметить, что необходимость привлечения иностранной рабочей силы РК в ближайшие годы сохранит свою актуальность, так как в некоторых областях производства наблюдается отсутствие достаточного количества квалифицированных отечественных специалистов. Вместе с тем же должн учитывать и возникшую с переходом к рыночным отношениям безработицу, затронувшую уже немалое число казахстанских граждан.

В этой связи, механизм установления квот численности и профессионального состава привлекаем иностранной рабочей силы должен обеспечивать приоритетное право граждан РК на занятие вакантн рабочих мест, равные условия и оплату труда иностранных работников по отношению к гражданам Р защиту национального рынка труда, а также предотвращать негативные воздействия найма иностранн граждан на условия занятости граждан РК.

Социальное рабочее место - рабочее место, создаваемое или предоставляемое работодателями **и** трудоустройства безработных граждан, входящих в целевые группы населения, зарегистрированных уполномоченном органе по вопросам занятости, с оплатой труда принятых работников за счет среде местного бюджета в размере минимальной заработной платы и доплатой из средств работодателя [3].

Размер заработной платы безработными, работающим на социальных рабочих мес устанавливается работодателем самостоятельно, но не может быть ниже установленно законодательством Республики Казахстан размера одной минимальной заработной платы. В случае, е> размер заработка превышает одну минимальную заработную плату, финансируемую из средств местно бюджета, работодатель производит доплату из собственных средств.

Работодатель, желающий создать социальное рабочее место, заключает с уполномочена органом по вопросам занятости договор, согласно которому предоставляет уполномоченному орг копию приказа о приеме безработного на работу и табель учета рабочего времени. На основании э документов из средств местного бюджета непосредственно на лицевой счет работника перечисля зарплаток в размере минимальной заработной платы.

Работодатель может доплачивать работнику любую сумму в зависимости от количест количества и сложности выполненных работ. При этом на безработных, работающих на социальн рабочих местах, распространяется трудовым законодательством Республики Казахстан, налогообложен пенсионном обеспечении и страховании.

После истечения срока трудового договора, заключенного для работы на социальном рабоч месте, работодатель может продлить действие договора на неопределенный срок с оплатой тру работника за счет собственных средств.

Целью данной программы является закрепление безработного из числа целевых групп населе на рабочем месте с последующим переходом на постоянную работу.

Ситуация на рынке труда в Республики Казахстан складывается под влиянием положителы тенденций в развитии экономики. В структуре занятого населения сохраняется рост удельного в наемных работников, снижение числа самозанятых.

1. Конституция Республики Казахстан. - Алматы, 1995.
2. Трудовой кодекс в Республики Казахстан" от 15 мая 2007г. // Ведомости Парламента РК - 2007. - №24.
3. Закон Республики Казахстан «О занятости населения» от 23 января 2001г. - //Ведомости Парламента РК. - 2001. - № 3.
4. Киселев И.Я. Зарубежное трудовое право: Учебник для вузов. - М., 1999.- С.132-188.
5. Лушникова М.В. Государство и работодатели и работники: история, теория и практика правового механизма социального партнерства (сравнительно-правовое исследование).- Ярославль, 1997.- С.55.
6. Головина С.Ю. Понятийный аппарат трудового права: Дис. ...д.ю.н. - Екатеринбург, 1998. - С.249.

Түйін

Аталған мақалада Қазақстан Республикасындағы жұмыстылық саласында шетел азаматтарының құқықтық жағдайы қарастырылады.

Summary

The situation on the labor market in the Republic of Kazakhstan formed under the influence of positive trends in economic development. In the structure of the employed population still growing proportion of employees, reducing the number of self-employed. This article discusses the legal status of foreign nationals in employment in the ROK.

ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАДАЕЫ НЕГІЗДЕРІ

Л.Ш.Копбаева -

*Абай атындағы ҚазҰПУХалықаралық заңынастар және қиықтану факультет!
«Мемлекеттік басқару және экологиялық қиық.» кафедрасының аға оқытушысы*

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы ұлттық құқықтық жүйенің жаңадан қарқынды дамуына өз септігін тигізетініне зор сеніммен қараймыз.

Еліміздің Конституциясында азаматтардың әлеуметтік құқықтарына арнайы баптар арналған, оның ішінде, мысалы, еңбек ету бостандығы, жалақының ең төменгі мөлшеріне кепілдік, денсаулық сақтауды, халықты жұмыспен қамту мәселелерін жақсарту алдыңғы қатарлы міндеттер болып табылады.

Сондықтан да, мемлекеттің нарық жағдайындағы негізгі міндеттерінің бірі азаматтардың әлеуметтік құқықтарын қамтамасыз ету және қазіргі әлеуметтік саясатты іске асырудың ықпалды тетіктерін одан әрі қалыптастыру болып табылады.[1]

Әлеуметтік саясаттың басты мақсаттарының бірі болып, нарық жағдайында халықты жұмыспен қамтудың басымдық қағидасын жүзеге асыру болып табылады. Қазіргі кезеңде, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексімен қатар, 23 қаңтар 2001 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының «Халықты жұмыспен қамту» заңы да жоғарыда аталған мәселеге байланысты тікелей қолданыста жүзеге асырылып келеді. Халықты жұмыспен қамту негізінен алғанда үш түрлі бағытта бір-бірімен тығыз байланыста жүргізілуі тиіс, оның ішінде біріншісі, жұмысқа орналастыру, екіншісі кәсіптік даярлау, қайта даярлау және біліктілікті арттыру және үшіншісі, белгілі себептерге байланысты жұмыссыз жүрген азаматтарды қоғамдық жұмыстарға тарту болып табылады.

Жұмысқа орналастыру түсінігі, ең алдымен азаматтарға берілетін мемлекеттік кепілдіктер, құқықтар мен міндеттердің жиыстығымен анықталады. Жұмысқа орналастырудың басты мақсаты - еңбек нарығында жұмыссыз жүрген азаматтарды мамандығына, кәсібіне, біліктілігіне қарай жұмысқа жіберу, қабылдау және орналастыру.

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 139-144 баптар негізінде жұмыс істейтін тұлғаның (қызметкердің), жұмыссыз жүрген тұлғаның кәсіптік даярлау, қайта даярлау және біліктілікті арттыру тәртібі қарастырылған. Кәсіптік даярлау, қайта даярлау және біліктілікті арттыру жұмыс беруші мен

қызметкердің арасында жасалынатын оқу шарты негізінде жүзеге асырылады, ал оқу шартының жалпылама анықтамасы - жұмыс беруші мен оқитын адамның арасындағы кәсіптік даярлау, қайта даярлау және біліктілікті арттыру шарттары туралы жазбаша келісім.

Халықты жұмыспен қамтудың үшінші түрі еңбек нарығында жұмыссыз жүрген азаматтарды жергілікті әкімшіліктер, жұмыс берушілер ұйымдастырып, қаржыландыратын қрамдық жұмыстар. Қоғамдық жұмыстардың ерекшеліктерінің бірі - бұл уақытша мерзімге тараптар арасында жазбаша түрде жасалынатын жазбаша келісім. [2]

ҚР Конституциясының 2 бөлімі «Адам және азамат» деп аталады және осы тарауда азаматтардың элеуметтік құқықтары кеңінен көрсетілген.

Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы - ұлттық құқықтық жүйенің негізі болып саналады. Сондықтан да қабылданған құқықтық тұжырымдама ең алдымен, қалыптасқан құқық.

2010 жылдан 2020 жылға дейінгі құқықтық тұжырымдамада элеуметтік саладағы заңнамаларды жетілдіру мемлекеттің ішкі саясаттарының басымдылығы ретінде айқындалған. Осы уақытқа дейін, елімізде азаматтарды элеуметтік қорғау мақсатында зейнетақымен қамсыздандыру туралы заң (20.06.1997 ж, кейінгі өзгертулер мен толықтырулармен) жәрдем ақы туралы заңдар(мысалы: «Қазақстан Республикасындағы арнаулы мемлекеттік жәрдемақы туралы» 05.04.99 ж заңы немесе «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша және жасына байланысты берілетін мемлекеттік элеуметтік жәрдемақылар туралы » 16.06.1997 ж, заңы) атап көрсетуге болады.[3]

Бірақ та, элеуметтік саладағы заңдарды жетілдіру мақсатында алдағы уақытта элеуметтік игіліктердің тізбесі мен негіздерін кеңейту қаржы көздерін айқындау және мемлекеттің қаржы мүмкіндігінің өсуіне байланысты жүйелі түрде түзелетін болады. Алдағы уақытта, мемлекет басшысының тапсырысымен азаматтардың кейбір санаттарына оның ішінде, зейнеткерлерге, көп балалы отбасыларға, бюджет саласында істейтін қызметкерлерге, денсаулыққа байланысты төленетін жәрдемақылар мен материалдық төлемдердің мөлшерін көбейту көзделіп отыр.

Құқықтық тұжырымдамаға сәйкес элеуметтік салада берілетін элеуметтік төлемдер азаматтарды қамсыздандыру саласында жаңадан қатынастардың пайда болуын талап етеді.Осыған сәйкес, нарықтық экономиканың даму барысында азматтарды элеуметтік қорғаудың мәселесін жетілдіру бірнеше бағытта жүзеге асырылуы мүмкін. Оның ішінде, элеуметтік әріптестік институты негізінде жаңадан еңбек қатынастарын қалыптастыру, элеуметтік қамсыздандыру саласында элеуметтік жағдайы төмен, мемлекет тарапынан қорғауды қажет ететін азаматтардың нысаналы тобын, анықтау, денсаулық сақтау саласында ұлттық жүйені енгізу (01.01.2010 ж,бастап) және элеуметтік қатынастарды халықаралық стандарттарға сәйкестендіру белгіленіп отыр.

Қазақстанда құқықтық мемлекет құру ең алдымен, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау және дамыту болып табылады, сонымен қатар осы аталған бағытта элеуметтік саясатта қалыптасқан мәселелерді ұлттық деңгейде шешу қазіргі кезеңнің өзекті мәселелері болып саналады.

1. *Қазақстан Республикасының 2010жыдан 2020 жылға арналған Қықтық саясат тұжырымдамасы.*// Егемен Қазақстан. - 2009.- 28 тамыз.

2. *Қазақстан Республикасының еңбек кодексі. - Алматы: Юрист, 2009.*

3. *Азаматтарды зейнетақымен қамтамасыз ету туралы заңдар жинағы. - Алматы: Юрист, 2009.*

Резюме

В данной статье рассмотрены основные положения концепция правовой политики государства на период 2010 до 2020 года, в вопросах касающихся социальной политики.

Summary

This article describes the main provisions of the concept of legal policy for the period 2010 to 2020, in matters relating to social policy.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ УГОЛОВНОЕ ПРАВО И УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

ОБ ОТДЕЛЬНЫХ НАПРАВЛЕНИЯХ КОНЦЕПЦИИ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Н.Н.Турецкий -

доктор юридических наук, Депутат Мажилиса Парламента Республики Казахстан

Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года за №858 была принята Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года (далее Концепция).

«Реализация положений Концепции правовой политики позволит воплотить в жизнь основные идеи и принципы Конституции Республики в контексте нового этапа строительства в Казахстане правового государства», - поясняется в документе.

В Концепции подчеркивается, что "комплексное развитие казахстанского законодательства и его эффективное применение в соответствии с установленными настоящей Концепцией основными направлениями правовой политики государства будут способствовать дальнейшему укреплению режима законности, соблюдению конституционных прав и свобод человека и гражданина, обеспечению устойчивого социально-экономического развития страны, укреплению казахстанской государственности".

При этом отмечается, что эффективность реализации Концепции и соответственно стабильность национального права, действенность правового регулирования "зависят от конструктивного взаимодействия всех ветвей государственной власти, качества применяемых органами власти решений и ответственности должностных лиц".

Основные идеи Концепции заключаются в укреплении системы защиты прав и свобод человека, для чего необходимо создать эффективные механизмы предупреждения правонарушений, развивать гуманизацию уголовно-правового законодательства.

Данную Концепцию составляют четыре основных направлений: 1) основные направления национального права; 2) основные направления развития правоохранительной и судебной систем и правозащитных институтов; 3) правовое обеспечение внешнеполитической и внешнеэкономической деятельности; 4) правовое образование, правовая пропаганда.

Остановимся на некоторых основных направлениях развития национального права, а именно **уголовной политикой, судопроизводства и уголовно-исполнительной системе.**

Как отмечено в Концепции: «Важнейшим звеном правовой политики государства является **уголовная политика**, совершенствование которой осуществляется путем комплексной, взаимосвязанной коррекции уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного права, а также правоприменения».

Президент страны Н.А. Назарбаев в Послании народу Казахстана отметил: «Нам предстоит серьезная работа по реформированию правоохранительной системы».

За последние годы успешно проведен ряд мероприятий по гуманизации уголовной, уголовно-исполнительной политики нашего государства. Реформирование правоохранительной системы республики проходит через обновление действующего законодательства и принятие нормативно-правовых актов, приближенных к международным нормам и стандартам соблюдения и обеспечения прав человека.

Решение этих задач, безусловно, предполагает научное осмысление происходящих в мире и в нашей стране инновационных процессов, их развитие и использование в правоохранительной и образовательной сфере деятельности государства.

Эффективная уголовная политика государства невозможна без оптимальной модели **уголовного судопроизводства** .

Любое уголовное судопроизводство в свою очередь должно быть законным и обоснованным. Право на судопроизводство представляет собой сочетание отдельных прав, обеспечение каждого из которых в ходе отправления правосудия дает возможность определить, являлось ли судопроизводство справедливым или нет.

Право на законное судопроизводство по уголовному делу возникает с момента вовлечения физического лица в уголовный процесс. В зависимости от обстоятельств того или иного судебного дела, этот момент может совпадать с моментом задержания, ареста или предъявлением обвинения. Таким образом, гарантии законного судопроизводства должны быть обеспечены в процессе возбуждения уголовного дела, предварительного следствия и дознания, а также в ходе судебного разбирательства, включая судебные действия по возможной апелляционной (надзорной) жалобе.

Как известно, право на законное судопроизводство является фундаментальным правом человека. Это один из повсеместно применяемых принципов, являющийся краеугольным камнем международной правозащитной системы. Начиная с 1948 года право на законное судопроизводство, признанное Всеобщей декларацией прав человека и Международным пактом о гражданских и политических правах (МПГПП), стало правовым обязательством всех государств в качестве составной части обычного международного права.

Право на законное судопроизводство было признано и специально оговорено в других многочисленных международных и региональных договорах и недоворонных нормах, принятых ООН и региональными межправительственными органами. Эти правозащитные нормы разрабатывались применительно ко всем правовым системам мира с учетом большого разнообразия правовых процедур - в них приведены минимальные гарантии, которые должны предоставляться всеми системами.

В условиях глобализации Казахстан как член ООН и многих иных международных организаций объективно включен в процесс многоаспектной и многовекторной правовой интеграции.

Установленный законом порядок производства по уголовным делам должен неукоснительно обеспечивать защиту от необоснованного обвинения и осуждения, от незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина, в случае незаконного обвинения или осуждения невиновного - незамедлительную и полную его реабилитацию, а также способствовать укреплению законности и правопорядка, предупреждению преступлений, формированию уважительного отношения к праву.

В Концепции определены некоторые вопросы, связанные с развитием в Казахстане такого правозащитного института как Омбудсмен, который должен больше уделять внимание развитию законодательства о правах человека, в первую очередь о правах лиц, попавших в сферу уголовного процесса.

Действующее **уголовно-исполнительное законодательство** Республики Казахстан соответствует большинству международных стандартов, защищающих права лиц, находящихся под стражей и лишенных свободы по приговору суда.

Правовой статус лиц, в отношении которых применено наказание в виде лишения свободы, является наиболее ограниченным по сравнению с другими категориями осужденных. Данное положение соответствует Конституции Республики Казахстан, уголовно-исполнительному законодательству. Права человека могут быть ограничены только законами и лишь в той мере, в какой это необходимо в целях защиты конституционного строя.

Например, в соответствии со статьей 33 Конституции Республики Казахстан осужденные не имеют права избирать и быть избранными, участвовать в республиканском референдуме. Они также ограничены в правах на перемещение, выбор места жительства и т.д. Однако, осужденные, являясь гражданами Республики Казахстан, продолжают иметь естественные права, которые принадлежат каждому человеку и включают в себя: право на жизнь, охрану здоровья, образование, свободу совести и вероисповедания, уважение человеческого достоинства, пользование родным языком и т.д.

За прошедшие годы в Республике Казахстан в рамках реализации правовой реформы проделана значительная работа по совершенствованию уголовно-исполнительной системы.

Передача исправительных учреждений и следственных изоляторов из Министерства внутренних дел в ведение Министерства юстиции, мероприятия по гуманизации уголовной и уголовно-исполнительной политики сделали Казахстан безусловным лидером по реформированию пенитенциарной системы в Центральной Азии.

В рамках повышения эффективности работы уголовно-исполнительной системы 6 августа 2007

года Правительством Республики Казахстан принята Программа дальнейшего развития уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан на 2007-2009 годы № 673 (далее - Программа).

Программа направлена на совершенствование организации управления уголовно-исполнительной системы (далее - УИС) и улучшение условий содержания лиц в учреждениях УИС, повышение эффективности исполнения уголовных наказаний, обеспечение трудовой занятости осужденных.

С целью общественного контроля за обеспечением прав осужденных с 2005 года во всех областях республики функционируют общественные наблюдательные комиссии (ОНК), созданные по инициативе общественных объединений и организаций. Вместе с тем в Концепции отмечено, что «сохранению баланса между интересами общества и государства по наказанию виновных и соблюдению их прав и законных интересов в период отбывания наказания способствуют установленные механизмы общественного контроля, развитию которых необходимо уделить внимание».

Осужденным предоставляется возможность отправлять религиозные обряды по возможности в специально оборудованных для этих целей помещениях в соответствии с религиозными традициями. Организованное в местах лишения свободы общеобразовательное обучение обеспечивает неразрывную связь с системой образования в стране, предоставляя осужденным возможность дальнейшего получения образования после освобождения.

Одним из важнейших мер в обеспечении организации воспитательной работы с осужденными, ресоциализации осужденных и возвращение в общество полноценных граждан является развитие психологической службы. Во всех учреждениях УИС введены должности психологов.

Международный независимый эксперт Н. Ковалев сотрудник Центра российских, европейских и евразийских исследований отмечает, что «На наш взгляд, создание службы пробации могло бы стать одним из приоритетных направлений развития уголовного и уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан. При этом служба пробации не должна быть подотчетна МВД, а либо находиться в ведении Министерства Юстиции, как например в Дании и Финляндии, либо в ведении другого гражданского министерства, как например Министерства, общественного развития и спорта в Сингапуре, либо программа пробации должна осуществляться негосударственными агентствами как например в Нидерландах».

Реализация всех основных направлений национального законодательства позволят создать все необходимые условия гражданского общества. А реализация законодательства в свою очередь зависит от конструктивной деятельности государственных органов всех ветвей власти.

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года.// Казахстанская правда. - 2009. -27 августа.

2. Послание Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Новое десятилетие - новый экономический подъем - новые возможности Казахстана. 29.01.10г. //Казахстанская правда. - 2010. - 29января.

3. Ударцев С.Ф. Правовая политика: новые приоритеты развития и преемственность. 14.09.09г. <http://piavo.zakon.kz>

4. Ковалев Н. Предварительные комментарии к Концепции правовой политики РК на период с 2010 до 2020 года, <http://piavo.zakon.kz>

Түйін

Мақалада Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасының кейбір бағыттарының қалыптасуы мен дамуындағы мәселелерге талдау жасалынған.

Summary

About separate directions of the Concept of a legal policy of Republic Kazakhstan

К ВОПРОСУ О КРИТЕРИЯХ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА РАБОТЫ СУДЕЙ

Н.А.Абдиканов -

доктор юридических наук,

Т.Т.Балашов -

кандидат юридических наук

Представляется, что данный вопрос требует своего безотлагательного разрешения, так как ныне существующая система критериев оценки качества работы судей местных судов, на наш взгляд, представляет собой наиболее консервативный институт, позаимствованный из прошлого.

В то время, как произошли существенные, во-многом радикальные изменения законодательной регламентации процессуальной деятельности судов по рассмотрению уголовных и гражданских дел, базирующиеся на конституционных принципах гарантирования государством защиты неотъемлемых прав и свобод личности, оценка качества работы конкретных судей до сих пор основывается на статистических данных, а именно, наличии либо отсутствии отмен и изменений вынесенных судебных актов.

При этом, можно отметить сложившуюся в последние годы явно бесполезную практику фактического уравнивания понятий «отмена» и «изменения» судебного решения, основанную на чисто механическом отнесении подобных случаев к «браку» в работе судей.

На наш взгляд, такое положение является в корне неправильным. Вообще, понятие «брак» в работе судов нужно применять с известной осторожностью, и оговорками, так как в отношении правосудия речь идет не о производственном конвейере, а судьбах конкретных людей.

Общеизвестно, что в ходе проводимой судебной реформы в Республике Казахстан существенно повышен статус судьи, введена и действует система определенных гарантий независимости и деятельности, что закреплено в Конституции, Конституционном законе РК «О судах и статусе судей Республики Казахстан», других законодательных актах.

Соответственно, высока степень ответственности, возлагаемая на судей, как вершителей правосудия от имени государства, и государство вправе рассчитывать на добросовестное профессиональное исполнение своего служебного долга от каждого конкретного судьи.

Не случайно, столь скупозно регламентированы вопросы дисциплинарной ответственности судей, введен в действие институт Судебного Жюри.

Однако, считаем необходимым напомнить, что судебный процесс - это всегда спор стороны, облеченный в строго процессуальную форму. Общеизвестны особенности, например, уголовного гражданского процесса, и не будем на них останавливаться.

Отметим лишь общий принцип, применимый ко всем отраслям судебного процесса, это главенствующий, основополагающий деятельности каждого из судей по отправлению правосудия, именно: судьи при отправлении правосудия независимы и подчиняются только закону и совести; по конкретным делам судьи не подотчетны.

Соответственно, из этого вытекает (и это законодательно закреплено), что судья не может нести дисциплинарную ответственность, если отмена или изменение вынесенного им судебного решения* связано с оценкой доказательств судом.

Думается, что этот принцип - сердцевина всей проблемы.

Работа судьи - творческая, сродни научно-исследовательской, если хотите, писательской, то есть всегда авторская и не нужно ее сводить к механической отписке, руководствуясь в первую очередь количественными показателями (нагрузка, соблюдение сроков). Хотя этот вопрос также важен сам по себе, но это вопрос производный, не влияющий на суть проблемы. Ведь в судах рассматриваются самые различные дела по объему, по сложности, количеству проходящих лиц, поэтому чисто цифровой подход не допустим.

Исходя из этого, недопустим и чисто формальный подход к оценке деятельности конкретного судьи: столько-то дел рассмотрено, столько-то отмен и изменений. Так как в этих случаях, не проводя дифференциации отмен и изменений судебных решений, не учитывая те из них, которые были отменены и изменены в связи с оценкой доказательств судом 1-ой инстанции, мы рискуем добиться того, что суды будут представлять из себя лишь исполнителей, руководствующихся принципом наименьшей «безопасности» для себя, а не законом и совестью.

Вот корень проблемы.

Цель правосудия - восстановление справедливости не может быть достигнута, если его вершители будут постоянно думать лишь о количественных, цифровых показателях своей работы.

В таких условиях не приходится говорить о высоком служении судьи, его духовно-нравственной основе, без чего судья, по сути является не судьей, а судебским чиновником, своего рода придатком могущественной системы исполнительной власти, личностью безвольной и послушной, управляемой через систему негласного согласования принимаемых решений с вышестоящим руководством.

А это, простите, чревато сползанием к тем временам, о которых всегда нужно помнить - диктатуре идей и мнений, а не закона и совести, что не имеет ничего общего с правовыми условиями развитых демократических государств, высокому стандарту которых стремится соответствовать наша страна.

Как известно, в 2010 г. Казахстану предстоит председательствовать в ОБСЕ; решается на законодательном уровне вопрос о признании Казахстаном юрисдикции и присоединения к работе Международного Суда по правам человека в г.Страсбурге.

Поэтому, исходя из велений времени, полагаем, что необходимо перестраивать сложившееся годами стереотипное отношение к оценке деятельности конкретных судей лишь по цифровым показателям их работы, относя отмены и изменения судебных актов однозначно в «пассив» судьи.

Если уж нельзя в настоящее время отойти от оценки деятельности судей по цифровым показателям, то нужно строго дифференцировать причины отмен и изменений, однозначно не принимая во внимание те случаи, когда это касалось оценки доказательств вышестоящими судебными инстанциями. В таких случаях, результаты работы судьи должны быть обращены в простую статистику, не влияющую на оценку качества его работы.

Процесс - это форма жизни материального закона, и без отмен и изменений судебных решений не обойтись, так как нередко через них проходит путь к установлению истины по делу.

Касаясь причин имеющих место отмен и изменений судебных актов, необходимо учитывать, что они детерминированы объективными и субъективными факторами. К объективным относится уровень нагрузки судьи, обеспеченность условий работы, включая сюда условия жизни и отдыха судьи, обеспеченность жильем, его семейное положение, уровень дохода и т.д. К субъективным - особенности личности судьи, его интеллектуальный статус, жизненный и практический опыт, а также особые черты характера, личностные устремления - желание работать, совершенствоваться профессионально и т.д.

То есть это сложный комплексный вопрос. Нельзя требовать идеальной отдачи от человека, находящегося отнюдь не в идеальных условиях повседневной реальности.

Это очень тонкая материя, и к этому вопросу нужно подходит комплексно и чрезвычайно осторожно, чтобы не подавить личность судьи. Поскольку решение поставленных перед всей судебной системой задач невозможно без независимого суда, состоящего из свободных, развитых личностей, профессионалов своего дела, с устойчивой гражданской позицией. Необходимо учитывать, что все судьи местных судов назначаются на должности Указом Президента, что подтверждает их высокий социальный статус.

Говоря о критериях оценки качества работы судей, необходимо иметь в виду, что эти критерии универсальны, то есть применимы в отношении судей областных судов, по выносимым последними судебным актам.

Сложнее с оценкой деятельности областного суда в целом.

В настоящее время работа областных судов оценивается, в первую очередь, по результатам пересмотра решений районных и приравненных к ним судов в апелляционном и надзорном порядке, то есть в основном, в том же областном суде.

Тем самым руководство областного суда попадает в сложное положение, когда для достижения наилучших результатов, вынуждено так или иначе регулировать вопросы отмен и изменений судебных решений нижестоящих судов.

Полагаем, что в свете проводимой судебной реформы, с исключением из подведомственности областных судов рассмотрение дел по 1-ой инстанции, работа апелляционных и кассационных коллегий областного суда должна ориентироваться лишь на неукоснительное выполнение требований закона, не взирая на показатели работы районных и приравненных к ним судов *(без оглядки на статистику)*. Соответственно, оценка качества работы судей областных судов будет проводиться по результатам

рассмотрения дел в надзорном порядке в Верховном Суде РК.

Уверены, что это позволит персонифицировать ответственность судей, послужит явным стимулом для усиления ответственности судей, стремлению к качественному отправлению правосудия, с соблюдением всех требований закона, и, в конечном счете, импульсом к наполнению новым содержанием деятельности как Дисциплинарно-квалификационных коллегий, так и Судебного Жюри.

При таких условиях судьями смогут работать только те, кто в полной мере соответствует предъявляемым к личности судьи высоким требованиям, способен осуществлять правосудие на самом высоком уровне.

Полагаем, что при таком подходе, в сочетании с постоянной работой по подбору и расстановке лучших кадров, умелом моральном и материальном стимулировании тех судей, кто работает с высоким качеством и т.д., можно в максимальной степени рассчитывать на то, что судебная система освободится от «случайных» людей, будет в полной мере выполнять ту высокую роль, которая отведена ей в системе государственной власти.

Түйін

Соттардың жұмыс сапасын бағалау қағидаларыша тоқталған. Қазіргі жағдайдағы сот актілерінің күшін жою мен кдітару мәселелері айтылады.

Summary

To a question on criteria of an estimation of quality of work of judges.

ҚЫЛМЫС ОБЪЕКТІСІНІҢ ТҮРЛЕРІ

Р.О.Орымбаев-

*з.г.к., Абай атындағы ҚазҰПУ «Хачыңаралық қатынастар және қиыңтану» факультеті
қылмыстың құқық, және іс жүргізу кафедрасының профессоры,*

АЛ\Абдиханова -

хачыңаралық қуқы мамандығының 2-ші курс студенті

Қазақстан Республикасының Президентінің 24 тамыз 2009 жылғы №858 жарлығымен бекітілген 2010-2020 жж. аралығындағы Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы басым бағыт жарлықпен заң шығаратын базаның мейлінше жетілдіру қажеттілігі және қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ету, жеке тұлғаның қызығушылығын және қоғам мен мемлекетті қылмыстық қастандықтан қорғау мақсатында тәжірибе ретінде қолданылады.

Осыған байланысты қылмыс объектісінің түрлері аса маңызды теориялық мәселелерді қарастырамыз.

Бұрынғы Одақтың қылмыстық құқығында қылмыс объектісінің жүйесі жете қарастырылған деп саналатын. Атап айтқанда, объектілерді үш сатыға топтастыру теориясы ұсынылған, олар жалпы, топтық немесе арнаулы және тікелей деп аталатын.

Қылмыстың жалпы объектісіне оларды бұзғандық үшін қылмыстық жауаптылық қарастырылған барлық қоғамдық қатынастар жататын, ал тектік немесе арнаулы объектіге - біртектілік немесе белгілі бір салада ғана болуы белгісі бір салада ғана болуы белгісі бойынша қоғамдық қатынастардың белгілі бір бөлігі немесе тобы жатқызылған.

Ал енді тікелей деп аталатын объектіге келсек, оларға қоғамдық қатынастардың жалпы категориясын қолдану істің басын ашпайды, түсініспеушілік тудырады. Нақтылап айтар болсақ, барлық қылмыстық құқық оқулықтары мен курстарындағы «кейбір жекелеген қылмыстар соған қарсы бағытталған нақты қоғамдық қатынастарды тікелей деп түсіну қажет» деген тұжырымдар осыған мысал. Мұндай анықтаманың формальді екенін байқау қиын емес.

Бір немесе бірнеше қылмыстар тікелей немесе жанама соған қарсы бағытталған заңмен қорғалатын нақты қоғамдық қатынастарды қылмыстың тікелей объектісі деп ұғыну қажет деген тұжырымдар да кездеседі. Сонда, тікелей объект - нақты қоғамдық қатынас емес, қоғамдық қатынастардың жиынтығы болып шығады. Осындайда түрлік және арнаулы объекті мен тікелей объекті

арасындағы айырмашылық неде? деген заңды сұрақ туады.

«Жалпы объект — бұл қылмыстық заңмен қорғалатын, барлық қоғамдық қатынастардың жиынтығы, яғни эртүрлі деңгейдегі қоғамдық қатынастар кіретін қылмыстық қорғау объектілерінің жүйесі. Қылмыстың жалпы объектісі жасалған қоғамға қауіпті әрекет құқық бұзушылықтың қандай тобына (қылмыстық, азаматтық, әкімшілік немесе тәртіптік) жататындығын анықтау туралы мәселені шешуде маңызды болып табылады. Бұл мәселені шешудің заңдық негізі болып ҚК 2-бабы табылады.

Онда қылмыстық заңмен қорғалатын маңызды қоғамдық қатынастардың тізімі берілген. Кез келген қылмыс қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарға қандай да бір нақты игілікке немесе мүддеге қол сұға отырып, соңында қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастардың барлық жүйесіне, яғни жалпы объектіге қол сұғады»

Топтық объект дегеніміз - қылмыстық қол сұғушылықтан қылмыстық заңнама қорғайтын біртектес немесе өзара ұқсас қоғамдық қатынастардың ұрлау, тонау, оны алаяқтықпен алу, бір топ объектіге - басқа біреудің мүлкіне, меншігіне байланысты қарсы қоғамдық қатынастарға қылмыстық қол сұғуды байланысты қылмыстар Ерекше бөлімнің жеке-жеке тарауларына біріктірілген. Қылмыстың топтық объектісінің атауы көп жағдайларда Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің тарауларында көрсетіледі, кейбір реттерде заң шығарушы оны топтастырылуына жол ашады.

Топтық объект өз ішінде тағыда жеке-жеке бөліктерге бөлінеді, соның бірі түрлік (видовой) объект. Мысалы, жеке адам тұлғасына қарсы қылмыстарды топтық объект десек, оның түрлік (видовой) объектісі мыналар болады: жеке тұлға өміріне, оның денсаулығына, ар-намысына, жыныстық бостандығына қарсы қылмыстар.

Қылмыстың тікелей объектісі деп қылмыстық заң қорғайтын нақты қатынастарға бір немесе бірнеше қылмыстардың тура немесе тікелей Ерекше бөлімнің бір бабында атап көрсетеді. Ал қайсыбір жағдайларда оның атауы қылмыс құрамының мазмұлына талдау жасау арқылы анықталады. Сонымен қатар, қылмыстың біртектес тобының объектісі Қылмыстық кодекстің ерекше бөліміндегі тараулардың өзара орналасу негізін жасаумен бірге, істелген қылмыс үшін жауаптылықты белгілейтін нормалардың және қылмыстардың нақты, ғылыми тұрғыда бағытталуын айтамыз.

Мысалы, Қылмыстық кодексте көрсетілген бұзақылық қоғамдық тәртіпті бұзуға бағытталған. Қоғамдық тәртіп - осы бұзақылықтың тікелей объектісі. Кейбір реттерде эртүрлі қылмыс құрамдарының тікелей объектісі бірдей болуы мүмкін, яғни, бірнеше қылмыстың бір тікелей объектіге қол сұғуы. Мысалы, ұрлық, тонау, алаяқтық - басқа біреудің меншігін иемдену үшін жасалады. Бұл қылмыстар бір-бірінен объектісі бойынша емес, қылмыс құрамының басқа белгісі - қылмыстың объективтік жағының белгілері бойынша ажыратылады. Осы қылмыстардың да тікелей объектісі басқа біреудің меншігінде болып табылады.

Тікелей объект топтық объектінің бір бөлшегі және ол қылмыс құрамының міндетті элементтерінің бірі болып табылады. Қылмысты қиянат пен қол сұғатын кез келген қоғамдық қатынастар қылмыстың тікелей объектісі бола бермейді. Тікелей объект бұл нақты қылмыстың белгілі бір мүддеге, игілікке тура бағытталуын білдіреді. Кейбір жағдайларда заң қайсібір қылмыс құрамдарын түзегенде іс-әрекет арқылы оның бір емес, бірнеше тікелей объектілеріне қол сұғатынын белгілейді.

Мұндай құрамдарға мысалы, қарақшылық, өтірік ақпарат тарату сияқты қылмыстар жатады. Қарақшылықта қылмыстық қол сұғу бір мезетте екі бірдей объектіге - меншікке және адамның денсаулығына қарсы бағытталады, ал жалған ақпарат таратуда әділ соттылыққа және жеке адамның мүддесіне зиян келтіріледі. Мұндай бір мезетте екі бірдей объектіге қол сұғатын қылмыстарды екі объектілі қылмыстар деп атаймыз. Заң шығарушы мұндай реттерде осы екі объектінің біреуінің қылмысты саралауда, оның Ерекше бөліміндегі алатын орнын анықтаудағы, осы құрамның құрылысындағы маңыздылығына мән бере отырып, осы объектінің біреуін негізгі тікелей объект деп таниды.

Негізгі тікелей объектінің белгісі бойынша заң шығарушы қылмыс құрамын Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің тиісті тарауына жатқызады. Сондықтан да қылмыстық құқық теориясында тікелей объект негізгі, қосымша және факультативті тікелей объектілер болып бөлінеді.

Негізгі тікелей объект деп бұл қоғамдық мүддені қорғау үшін қылмыстық заң нормасы шығарылатын және осы басты белгісі бойынша Қылмыстық кодекстің тиісті тарауына орналастыруға болатын тікелей объектіні атаймыз. Мысалы, қарақшылықтың негізгі тікелей объектісі - бөтен біреудің мүлкі болады.

Қосымша тікелей объект дегеніміз қылмыстық заң бойынша қорғалып, негізгі объектіге зиян

келтірілгенде немесе зиян келтіру қаупі болғанда жол-жөнекей оған да қауіп туатын, тағдыры негізгі тікелей объектімен байланысты объектіні айтамыз. Мысалы, қызмет өкілеттігін теріс пайдаланып, қиянат жасауды алайық. Бұл қылмыстың тікелей негізгі объектісі болып нақты мемлекеттік кәсіпорындардың, ұйымдардың, мекемелердің дұрыс, бірқалыпты қызметі болады. Ал жеке адамдардың мүддесі, мемлекет т.б. мүдделеріне зиян келтірілуі арқылы қосымша тікелей объектілерге де қылмысты қол сұғылады.

Факультативті тікелей объект дегеніміз - қылмыс жасалған кезде зиян келтірілу қаупі туатын, бірақ қылмыс құрамының негізгі элементіне жатпайтын, қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарды айтамыз. Мысалы, бұзақылықтың негізгі тікелей объектісі қоғамдық тәртіп болады. Бірақ та бұзақылық әрекеті көп жағдайда қоғамдық тәртіпті бұзумен қатар, қоғамды қадірлемейтін көріністерге, сонымен бірге қоғам мүшелеріне, оның меншігіне, жеке басқа қарсы әрекеттермен де ұштасады. Бұл соңғылар қылмыстың факультативті белгілеріне жатады. Қосымша және факультативті объектілердің қылмысты саралауға әсері болмағанымен олар кінәліге жаза тағайындағанда еске алынады.

Қылмыстың тікелей объектісі кейбір жағдайларда Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің жекеленген баптарының өзінде де атап көрсетіледі. Мысалы, "Әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік немесе діни араздықты қоздыру". Қоғамнан оқшаулауды қамтамасыз ететін мекемелердің қалыпты қызметінің тәртібін бұзу. Осы қылмыстардың тікелей негізгі объектісі баптардың өзінде айтылып көрсетіліп тұр.

Жалпы қылмыс әлемінің ете күрделі және сан қилы жақтары көп. Соның бір элементі болып табылатын қылмыс объектісінің де елеулі проблемалары мен толғандыратын сұрақтары бар.

Адамдар арасындағы қарым-қатынастарды үлкен шеңбер деп қарастырытын болсақ, сол шеңбер ішіндегі қарым-қатынастардан мүдде туындайды.

Біздің ойымызша, әр бір қылмыстық істі ашарда жеке адам мүддесіне жіте мән бере отырып, объектіні дұрыс анықтау, әр заңгердің құқықтық санасынан, құқық саласындағы теория мен практикалық білімінен өз көрінісін табады.

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл 30 тамыз.

2. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі 1997 жыл 16 шілде. (Толықтырулар мен өзгерістер 2004 ж. 9 желтоқсан).

3. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіне түсінік. - Алматы, 2001.

4. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан./ Под ред. И.Ш. Борчашвили -. Караганда, 1999.

5'. Қайыржанов Е. Избранные труды. - Алматы: Экономика, 2001.

6. Наумов А.В. Қылмыстық к.ұк.ыц. - Астана: Фолиант баспасы, 2001.

7. Алауханов Е. Қылмыстық қиың. Жалпы бөлім. — Алматы: ЖетіЖарғы, 2001.

8. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық қиың. Жалпы бөлім. - Алматы, 2000.

9. Уголовное право Казахстана./Под ред. И.И.Рогова, С.М.Рахметова. - Алматы, 1998.

10. Уголовное право России. Общая часть./Под ред. И.Я.Казаченко., З.А.Незначова.- М.: НОРМА ИНФРА, 1998.

П.Тлицин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (Объект квалификация преступления). - Ленинград, 1979.

П.Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. - М., 1960.

Резюме

В статье рассмотрены некоторые спорные вопросы и проблемы объектов преступления.

Summary

In the article considered some dispute questions and problems of object crime.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНЫҢ УАҚЫТТАҒЫ ҚОЛДАНЫЛУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.О.Серәлі -

Абай атындағы ҚазҰПУ-нің магистратура және PhD докторантура институтының 1 курс магистранты

Заңның өмір сүруін қоғамның және оның азаматтарының өмірі деп қарастырар болады. Өйткені мемлекеттік қорғау механизмдерінсіз бірде-бір мемлекет қалыпты қызмет ете алмай келеді, әлемде көптеген дамыған мемлекеттер бар дегенмен де, олардың ешқайсысы мәжбүрлеу-қорғау шараларынан, оларды қамтамасыз ету құралдарынан бас тарта алмай отыр. Мәселе осы шаралардың уақытылы жүзеге асырылуына келіп соғады. Сондықтан заң қабылдағанда алдымен құқықтық норманың уақыттағы әрекет етуін анықтау маңызды.

Заңның уақыттағы қызмет ету процесінің барысында туындайтын мәселелердің дұрыс шешілуіне бағытталған заңдылықтар қатарында 1) заңның уақыттағы күші; 2) заңның кері күші және оның шегін анықтау; 3) заңның кері күші болмайтын жағдайларды ашу бар[1].

Аталған заңдылықтардың мазмұнын толығырақ ашатын болсақ, қазіргі кезде қылмыстық заңның уақыттағы әрекет етуінің негізгі принципалды ережелері келесідей үш қағида-ережелерден: «Іс-әрекетке қылмыс жасалған уақытта күшінде болған заң қолданылады», «жауаптылықты немесе жазаны жеңілдететін заңның кері күші болады» және оның шектеуі ретінде «жауаптылықты немесе жазаны ауырлататын заңның кері күшінің болмайтындығы» қағидаларынан бастау алатынын көреміз. Осы үш қағида бір-бірін өзара толықтырады, осы, өткен және келер шақтың байланысын көрсете отырып, барлық қылмыстық құқықтық нормаларға бірінғай, ортақ болып табылады және осы ережелерді негізге ала отырып теорияда және практикада құқық қолдануды реттейді.

Бұл ережелер ғылымда қылмыстық заң уақытта: а) перспективті түрде (қылмыстық іс-әрекетке қылмыс жасалған кезде күшінде болған заң қолданылады); б) ретроспективті түрде (неғұрлым жеңіл заңның қайтымдылығы немесе кері күшінің болуы); в) ультрабелсенді түрде (неғұрлым қатаң заңның қайтымсыздығы немесе кері күшінің болмауы) қолданылуын танытады[1,37].

Бұл негізгі ережелердің мазмұнын ашардан бұрын қылмыстық заңның уақыттағы күші дегенде: біріншіден, заңның күші болатын уақытқа; екіншіден, оның әрекет етуінің шегіне (яғни заңның қандай қарым-қатынастарға, фактілерге таралуын көрсететін белгілер) назар аудару керек.

Қылмыстық заңның уақыттағы қолданылуының шегі мәселесінің маңыздылығын ашуда заң шығарушылық кезеңінен бастап, оның заңдық күшін жоюына дейінгі уақыт аралығындағы «тағдыры» көмектеседі. Мұндай нормалардың конституциялық нормалар қатарына жатқызылуының өзі оның маңызының жоғарылығын көрсетеді.

Мемлекеттер басқа да заңдар сияқты қылмыстық заңдарды қабылдағанда елдің Конституциясына, жалпыға белгілі қағидалар мен халықаралық құқық нормаларына сүйенеді. Мұндай қажеттілік олемдегі құқық жүйелерінің (англо-саксондық, романо-германдық, мұсылмандық, социалистік, индустық) қылмыстық заңдарын жақындастырудағы қылмыстылықпен күресу бойынша халықаралық-құқықтық конвенциялардағы қорытындыларына негізделген. Ал қылмыстық заңдарды жақындастыруға деген қажеттілік болса, халықаралық қылмыстар мен халықаралық сипаттағы қылмыстармен күресу міндетімен тығыз байланысты. Бұл конвенцияларға мүше-мемлекеттер өздерінің ұлттық қылмыстық заңдарында тиісті қылмыстық-құқықтық нормаларды белгілеуді міндеттенеді (бұл конвенцияларда қылмыстық-құқықтық санкциялар көрсетілмейтіндіктен, халықаралық актілерді бірден қолданысқа енгізудің мүмкіндіктері қарастырылмаған).

Оның дәлелі ретінде қылмыстық жауаптылыққа тек қана Қылмыстық кодекстің негізінде тартуға болатынын, яғни ҚР-ның қылмыстық заңдары тек қана осы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінен тұратынын, қылмыстық жауаптылықты көздейтін өзге де заңдар оларды қылмыстық кодекске енгізгеннен кейін ғана қолданылуы тиіс деп ҚР ҚК-нің 1-бабында көрсетіп, қылмыстық жауаптылықты белгілейтін заңдардың қылмыстық заңда бекітілгеннен кейін ғана қолданысқа жіберілетіндігін айқындайтын норманы көрсете аламыз. Осыған байланысты елімізде қылмыстық құқықтың жалғыз ғана формальды қайнар көзі ретінде тек қылмыстық кодексі танылып, қылмыстық заңға енгізілмеген норманың негізінде қылмыстық жауаптылық туындамайтынын пайымдаймыз.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде қылмыстың формальды анықтамасы

беріліп, 9-бабында қылмыс деп осы кодексте жазалау қатерімен тыйым салынған айыпты қоғамға қауіпті әрекет (іс-әрекет немесе әрекетсіздік) танылады делінген. Басқаша айтсақ, қоғамдық қатынастардың қай-қайсысы да қандай да бір іс-әрекетті жасау сәтінде қылмыс болып танылатын болса, қылмыстық-құқықтық заңмен реттеледі. Демек, барлық қатынастар олар жасалған сәтте әрекет еткен заңмен реттелі тиіс. Өйткені тек осы заң ғана (қолданыстағы) құқықтық қатынастың пайда болуының, өзгеруінің немес* тоқтатылуының негіздерін айқындай отырып, заңның уақыт пен кеңістікте әрекет етуінің ережелер бекітеді[2].

Қылмыстық заңның уақыттағы күші қылмыстық құқықта қылмыс жасаған тұлғаға сол қылмыс жасаған уақытта күшінде болған қылмыстық заң қолданылады деген ҚР ҚК-нің 4-бабында бекітілгеі жалпы ережеден басталады.

Осы жерде «уақыт» атты философиялық категорияның мәніне келсек, ол болмыстың абстрактіліж сипаттамасы бола отырып, әр түрлі процесстердің қозғалысын көрсететін болмыстың құрамдас бөліг ретінде қаралады. Уақыт арқылы элемдегі кез келген құбылыс, объект сипатталады және уақыт оларғ бағдар береді, қоғамдағы адамдардың қарым-қатынасы мен қызметін белгілеуге және жеке тұлғаларды дамуына ықпал етеді. Ол жайлы " Уақыт арқылы біз бүкіл нәрсені саналы түрде ұғынамыз, ол біздіі санамызға сыйымды барлық заттарды түсіндіреді" деп белгілейді [3,1396.]. Сондай-ақ уақып шынайылықтың, шынайы уақыттың қасиеті, ол өзара ауыстырылып отыратын құбылыстардан көрінед [4,2946.]. Құқық бұзушылық жасалады екі түрлі уақытта: біріншіден, нормативтік құқықтық актінің әрекеі ету уақытында-оның жалпы не кіріспе бөлімінде қозғалады, ол болса заңның уақыттағы әрекет етуі реттейді; екіншіден, нормативтік құқықтық актінің бабында тікелей көрсетіледі-ол қылмыс жаса| уақытына сілтеме жасайды [5,296.]. Уақыт өзіміз білетіндей тоқтап тұрмайды, оны тоқтату немесе тоқтат тұру мүмкіндіктері табылған жоқ. Оны грамматикалық жағынан алғанда етістіктің нысаны деп қара болсақ, уақыттың әрекет етуінің 3 нысаны бар: қазір болып жатқан-осы шақтағы уақыт, осы уақытп біткен сәт-өткен уақыт, болашақтағы уақыт-бұл туындауы тиіс сәт. Осы жағынан қарағанда, әрбі құбылыстың уақыттың ырқынан тыс қызмет етуі мүмкін емес. Уақыт өзгерген сайын заңның кейбі ережелерін қайта қарауға деген қажеттіліктің туындайтыны заңды. Әрқашан жаңадан заңдар қабылда күрделі мәселе болғандықтан, мемлекеттің жүргізетін реформаларының бір кезені ретінде қолданыстап заңдарға өзгерістер мен толықтырулар енгізу жолын да атауға болады. Сөйтіп заң шығарушы тек қан жаңадан заң шығарып қана қоймай, қолданыстағы заңдарды аталған жол көмегімен жаңартып отыради Бұл өз кезегінде қоғам үрдістерінің қалыпты жұмыс істеуін қамсыздандырады. Олай болмаған күні мемлекеттегі құқықтық қатынастар бұзылып, билікке деген наразылық туындауы әбден мүмкін. Еға кінәлі адам өзінің заңға қайшы жасаған әрекеті үшін қолданыстағы заңға сәйкес тиісті түрде жазаи тартылатынын ұғынса, мемлекеттің өз азаматтарын қорғауды кепілдейтінін білдіреді. Ал, осы жаңадж қабылданған заң мен бұрынғы заңның арасында қайшылықтардыщ болмай қоймайтыны дәлелдеуді қажя етпейді. Өйткені, идеалды түрдегі заңды қабылдау екіталай[1,38].

Осындай қайшылықтарды шешуде кейде заңның кері күшінің ережелері қолданылады. Бірақ о : қарастырудан бұрын осы тарауда қылмыстық заңның уақыттағы күшінің бірінші қағидасының, яғ^ перспективті түрде әрекет етуі қағидасының мазмұнын ашуға көңіл аударамыз.

1. *Әбдіжәми А. Қылмыстық заңның уақыттағы және кеңістіктегі күші: Дисс... к.ю.н. - Алматы 2008.*

2. *ҚР Қылмыстық кодексі. — Алматы:Юрист, 2009.*

3. *Брокгауз Ф.Н., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. Философия и литература. Мифологияі религия. -М.:Изд-во-Эскмо, 2004. -592с.*

4. *Философский словарь.-М., 1995.*

5. *Хачатуров Р.Л. Время как признак объективной стороны состава правонарушения // Закон право. -2006.-№07.-28-29б.*

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые аспекты действия уголовного закона во времени!

Summary

In given article action of the criminal law in time is considered some aspects.

ҚЫЛМЫСТЫҢ ЕРЕКШЕ СУБЪЕКТІСІ

Р.О.Орымбаев -

заң г.к., Абай атындағы ҚазҰПУ «Халықаралық қатынастар және құқықтану» факультеті,
«Қылмыстың құқық және іс жүргізу» кафедрасының профессоры,

Қ.Б.Еңсебаева -

халықаралық құқық мамандығының 2-ші курс студенті

Қазақстан Республикасының Президентінің №858 жарлығымен 24 тамыз 2009 жылғы бекітілген 2010-2020 жж. аралығындағы Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы басым бағыт жарлықпен заң шығаратын базаның мейлінше жетілдіру қажеттілігі және қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ету, жеке тұлғаның қызығушылығын және қоғам мен мемлекетті қылмыстық қастандықтан қорғау мақсатында тәжірибе ретінде қолданылады.[1]

Осыған байланысты қылмыс субъектілерінің кейбір мәселелері ерекше қарастырайық.

Есі дұрыстық және заңда белгіленген жасқа толу, бұл айтылған екі белгі кейбір қылмыс құрамдары үшін жеткіліксіз, ондай құрамдарға субъект болу үшін осы көрсетілген белгілердің үстіне басқа да қосымша белгілер болуы қажет.

Қылмыстың арнаулы субъектісі дегеніміз- субъектінің жалпы белгімен (есі дұрыстық, белгілі бір жасқа толу) бірге қылмыстық кодекстің ерекше бөліміндегі тиісті нормаларда көрсетілген қосымша - арнаулы белгілері бар адамдарды айтамыз. Қолданылып жүрген қылмыстық заңда қылмыстың арнаулы субъектісі туралы жалпы ұғым берілмеген. Қылмыстың арнаулы субъектісін сипаттайтын белгілер Қылмыстық кодекстің ерекше бөлімінің тиісті қылмыстық-құқылық нормаларының диспозицияларында көрсетілген.

Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің нормаларында арнаулы субъектілердің белгілерін көрсеткен. ҚР ҚК-нің Ерекше бөлімінде мұндай екі түрлі тараудың аты көрсетілген. 13-тарау мемлекеттік қызмет мүдделеріне қарсы қылмыстар және 16-тарау әскери қылмыскер. Мемлекеттік қызмет мүддесіне қарсы қылмыстардың ерекшелігі сол, мұндай қылмыстарды тек қана мемлекеттік органның лауазым иесі немесе қызметшісі болып тағайындалған адамдар ғана қызмет бабын пайдалану арқылы істей алады. Санатқа жатпайтын адамдар қызмет бабындағы қылмыстардың объективтік жағының белгілерін орындауы мүмкін емес. Әскери қылмыстардың субъектісі болып тек қана әскери қызметшілер, әскери қызмет атқаруға міндеттілер ғана саналады. Кейде арнаулы субъектінің белгісі Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің нақты нормаларында көрсетілгенімен, ондай белгіні заңды грамматикалық, логикалық, жүйелі түсіндірудің негізінде анықтауға болады. Кейбір нормалар бойынша қылмыстың арнаулы субъектісін анықтау үшін заң шығарушы белгілі бір мемлекеттік жүйе қызметкерлеріне тән сипаттаманы береді. Мысалы, ҚК-тің Ерекше бөлімінің 15-тарауы бойынша сот төрелігіне және жазалардың орындалу тәртібіне қарсы қылмыстардың бірнеше нормалары әділ соттылыққа қоса осы органның лауазымды адамдарының анықтаушы, тергеуші, прокурор, судья - істейтін қылмыстары туралы көрсетіп, олардың қылмыстық жауаптылығын белгілеген.

Жалпы Ереже бойынша Қазақстан Республикасы Қылмыстық құқығы бойынша қылмыстың субъектісі болып Қазақстан Республикасының азаматтары, сондай-ақ шетелдіктер және азаматтығы жоқ адамдар (6,7-б.) танылады. Арнаулы субъектілі қылмыстарды қылмысқа бірге қатысып істегенде оның орындаушысы тек қана арнаулы субъект, ал басқа қатысушылары жай субъект болады. Арнаулы субъект мынадай белгілері бойынша топтастырылады.

1.Мемлекеттік құқылық жағдайы бойынша: ҚР азаматы, шетелдіктер және азаматтығы жоқ адам (165-б)

2.Демографиялық белгілері бойынша

Кінәлінің жынысына қарай еркек (120,121-бап), әйел (121-бап), жас мөлшері (131, 132 - баптар)

3.Отбасылық туыстық қатынастары бойынша:

Ата-аналар (ҚК 136-бап), жұбайлар (140-бап), қамқоршы (139-бап), денсаулық жағдайы - ВИЧ, ЖҚТБ, Соз ауруларымен ауыратын адамдар (116, 115-баптар)

4.Әскери міндетке қатысы жөніндегі міндеті: міндетті әскери қызметке шақырушылық (326-бап), әскери қызметкерлер және әскери қызмет атқаруға міндеттілер.

5.Қызмет жағдайы жөніндегі адамдар (307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316 - баптар).

б. Арнаулы мемлекеттік жүйелерде лауазымдық жағдайына байланысты қызмет атқарғандар - прокурор, судьялар (339, 365 бап).

7. Кәсіби міндетіне қарай: дәрігер (144-бап), медицина қызметкерлері (ҚК 114 бап).

8. Атқарған қызметінің немесе жұмысының мәніне қарай қызмет не жұмыс бабын өзіне сеніп тапсырған мемлекеттік құпияны жариялау (172-бап), теміржол, су, кеме және әуе көлігі қызметкерлері (295-бап), сайлау комиссиясының мүшесі (147 -бап), сауда қызметкерлері (223-бап)

9. Азаматтық мемлекет алдындағы борышының мәніне қарай: куә, мәжбүрлеуші, сарапшы (352-бап)

10. Адамның жәбірленуші жөніндегі ерекше жағдайларына байланысты жәбірленушіге қамқорлық жасауға міндетті адам, жәбірленушінің сол адамға материалдық немесе басқа тәуелді болуы (102-бап, II бөлігі).

11. Адамның бұрынғы істеген қоғамға жат әрекетін немесе әрекетсіздігін сипаттайтын белгілері бойынша 96-бап, II бөлігі, "н" тармағы), бұрын сотталған адам (117-бап, 3-бөлігі).[12.114-1156]

Сонымен, Қылмыстық құқық бойынша қылмыс субъектілері болып қылмыстық заң тыйым салған қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) жасаған және онысы үшін қылмыстық жауаптылық арқалана алатын адам есептелінеді.

Жауаптылыққа қабілеті - айыптаудың есінің дұрыстығы. Қылмыстық заң бойынша есі дұрыс адам ғана жауапқа тартылып, оған жаза тағайындалады. Есі дұрыс, қабілеті бар адам ғана өзінің кінәсін түсіне алады. Есінің дұрыстығы - айыптының өзінің іс-әрекетіне есеп бере алатындығы, іс-әрекетті болдырмауға қабілетінің барлығы.

Жасқа толу қылмыс субъектісінің бір белгісі. Жалпы, қылмыс жасаған кезде он алты жасқа, кейбір қылмыстар үшін он төрт жасқа толған адам қылмыстық жауапқа тартылады.

Егерде адам өзінің қылмыстық іс-әрекетін табиғат, өндіріс механизмдері, жануар арқылы жасаған болса, ол қылмыстық іс-әрекеттен келген зардапқа соған себепкер болған адам өзі жауап береді. Мекемелер, кәсіпорындар, ұйымдар, түрлі ұжымдар жауап бере алмайды. Өйткені олар қылмыстың субъектісі болып саналмайды. Еңбекті қорғау ережелерін бұзу арқылы жасаған іс-әрекеті үшін лауазымды қызметкер, өнеркәсіп өндірісін сапасыз шығарған директор, бас инженер, бөлім бастығы, осы қызметкерлердің міндетін атқарушы қылмыстық жауапкершіліктің субъектісі болып саналады.

Қылмыскердің қосымша белгілерін, соның ішінде жеке басының, еңбек және тұрмыс жағдайын ескеру айыптының бұрың қылмыс жасаған-жасамағандығын, ерекше бұзық немесе бауқеспен екенін білуге, кейде қылмыстық жауапкершіліктен босатуға, үкімнің орындалуын кейінге қалдыруға, жазадан шартты түрде мерзімінен бұрын босатуға себеп болатынын да естен шығармау керек. Зандылық нормаларда басқа да белгілер көрсетіледі. Олар қылмысты қайталап жасау, әлденеше рет жасау, үнемі жасау, ерекше қауіпті рецидивист, арнаулы субъект тағы басқалар.

Қылмыстың арнаулы субъектісі деп субъектінің жалпы белгімен (есі дұрыстық, белгілі бір бір жасқа толу) бірге Қылмыстық Кодекстің Ерекше бөліміндегі тиісті нормаларда көрсетілген қосымша - арнаулы белгілері бар адамдарды айтамыз.

1. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы бойынша заңды тұлға қиық субъектісі болсын делінген.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 ж. 30 тамыз.

3. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлгім.- Алматы: Жеті жарғы, 2001.

4. Алауханов Е.Д. ҚР-ның қылмыстық қиық. Жалпы бөлім.- Алматы: Жеті жарғы, 2001.

5. Наумов В.Н. Қылмыстық қиық.- Астана, 2001.

6. Орымбаев Р.О. Специальный субъект преступления. - Алма-Ата, 1977.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы субъектов преступления.

Summary

In the article is considered problems of subject crime.

ҚЫЛМЫСТЫҢ СУБЪЕКТІСІ

Р.О.Орымбаев -

*заң г.к., Абай атындағы ҚазҰПУ «Халықаралық қатынастар және құқықтану» факультеті
«Қылмыстық қиың және іс жүргізу» кафедрасының профессоры,*

Қ.Б.Еңсебаева-

халықаралық қиың мамандығының 2-ші курс студенті

Қазақстан Республикасының Президентінің №858 жарлығымен 24 тамыз 2009 жылғы бекітілген 2010-2020 жж. аралығындағы Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы басым бағыт жарлықпен заң шығаратын базаның мейлінше жетілдіру қажеттілігі және қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ету, жеке тұлғаның қызығушылығын және қоғам мен мемлекетті қылмыстық қастандықтан қорғау мақсатында тәжірибе ретінде қолданылады.[1]

Осыған байланысты қылмыс субъектілерінің кейбір мәселелері ерекше қарастырайық.

1. Қылмыс жасаған кезде қылмыстық заңда кезделген белгілі бір жасқа толған және есі дұрыс жеке адам қылмыстық заң бойынша қылмыс субъектісі бола алады.

Қылмыс субъектісінің белгілері жайлы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 14-бабының бірінші бөлігінде былай делінген: "Есі дұрыс, осы кодексте белгіленген жасқа толған жеке адам ғана қылмыстық жауапқа тартылуға тиіс".

Қылмыс субъектісі - ол қылмыс жасаған есі дұрыс және 16 жасқа толған адам. Кейбір қылмыстар үшін (кісі өлтіру, зорлау, адам ұрлау, кісі тонау, қорқытып алу т.б.) қылмыстық жауапқа адам 14 жастан тартылады. Қылмыстық жауапкершілікке тарту көзделген қауіпті әрекет жасаған кезде есі дұрыс емес күйде болған, яғни созылмалы психикалық ауру, психикасының уақытша бұзылуы, кемақылдылығы салдарынан өзінің іс әрекетінің іс жүзіндегі сипаты мен қоғамдық қауіптілігін ұғына алмаған немесе оған ие бола алмаған адам қылмыстық жауапқа тартылмайды. Бұларға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары қолданылуы мүмкін. Алкогольді ішімдікті, есірткі заттарды немесе басқа да есенгірететін заттарды пайдалану салдарынан мае күйінде жасаған қылмыс үшін адам қылмыстық жауаптылықтан босатылмайды. [2]

ҚК-тің 14-бабының екінші бөлігінде қылмыстық заңның аса маңызды қағдаларының бірі - азаматтардың заң алдында тең екендігі заң жүзінде бекімін тапқан: "Қылмыс жасаған адамдар шығу тегіне, әлеуметтік лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, сеніміне, қоғамдық бірлестіктерге қатыстылығына, тұрғылықты жеріне немесе өзге де кез-келген мән-жайларға қарамастан заң алдында бірдей". Бұл қағида сонымен қатар, конституциялық та болып табылады, себебі, ол Қазақстан Республикасының Конституциясының 14-бабына негізделген. [3]

Тек жеке адам ғана қылмыс субъектісі бола алады. ҚК-тің 14-бабының бірінші бөлігінде айтылған жеке адамдар - Қазақстан Республикасының азаматтары, азаматтығы жоқ адамдар және шетел азаматтары. Бұл ҚК-тің 6 және 7-баптарының мазмұнынан туындайды.

Қылмыс субъектісі ретінде тек жеке тұлғаларды тану - заңды тұлғалар, яғни мекемелер, кәсіпорындар, ұйымдар, партиялар, қоғамдық бірлестіктер қылмыс субъектісі бола алмайды дегенді білдіреді. Осыларды айта келе, Қылмыс субъектісі дегеніміз қылмыс жасаған және бойында қылмыстық заңда көзделген белгілері бар жеке тұлға.

Қылмыс субъектісі - қылмыс құрамының бір элементі, онсыз қылмыстық жауаптылық болмайды және болуы мүмкін емес.

Қылмыстың субъектісі болып қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаған және заңға сәйкес сол үшін қылмыстық жауаптылықты көтеруге қабілетті адам танылады. Қылмыстық кодекстің 4,6,7 - баптарының талаптарына сай Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің куші Қазақстан Республикасының азаматтарына, Қазақстан Республикасының аумағындағы азаматтығы жоқ адамдарға, сондай-ақ шетелдіктерге қолданылады. Бұдан туатын қорытынды, қоғамға қауіпті іс-әрекет үшін қылмыстық жауаптылыққа тек қана тірі адам - азамат тартылады. Ал заттар, жануарлар дүниесі, табиғат күштері келтірілген зиян үшін олар қылмыстық жауапқа тартылмайды, яғни бұл аталғандар қылмыс субъектісі болып танылмайды. Егер адам жануарларды немесе табиғи күштерді пайдалану арқылы қасақана немесе абайсыздықпен басқаға зиян келтірсе, онда қылмыстық жауаптылыққа сол адамның өзі тартылады. Мысалы, қабаған итке адамды қасақана әдейілеп қаптырса, онда сол адам жөнінде қасақана дене

жарақатын келтіргені үшін қылмыстық жауаптылық мәселесі қарастырылады, ал мұндай жағдай; қылмыс субъектісі емес, қылмысты істеудің құралы болып табылады.[4.806]

Сондай-ақ заңды тұлғалар - мекеме, ұйым, кәсіпорын және басқа да заңды ұйымдар қылмыс субъектісі болып танылмайды.

Қайсы бір кәсіпорын, мекеме, ұйымда еңбек қорғау ережелерінің елеулі бұзылуы қылмыстық жауаптылыққа мекеме, ұйым, кәсіпорын емес, сол еңбек қорғау ережелерін кінәлі бұзған лауазымды адам, егер соның салдарынан адамдар қайғылы жағдайға ұшыраса жауапты тартылады.

Қылмыс субъектісінің қажетті белгілерінің бірі - қылмыс жасаған адамның есінің дұрыстығы

Есі дұрыстық - қылмыстық заңда көзделген қоғамға қауіпті әрекетті жасаған кезде адамның әрекетінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипатын және қоғамға қауіптілігін ұғынып, оған ие болу қаб

Есі дұрыстық - адамды қылмыстық жауапқа тартудың және оны жазалаудың қажетті и болып табылады.

Қылмыстық заңның нормалары, әр кезде де, төңірегіндегі жағдайды дұрыс пайымда әрекетінің маңызын түсіне алатын, оған ие болу қабілеті бар, психикасы қалыптан ауытқымаған адам* бағытталады. Мұндай қабілеті жоқ адамдар психикасы бұзылғандықтан өз әрекетінің (әрекетсіздігі жүзіндегі сипатын және қоғамға қауіптілігін ұғына алмайды, әрекетіне ие бола алмайды, сондықт олар есі дұрыс емес деп танылады және қылмыстық жауапқа тартылмайды (16 б). [5.76]

Қылмыс субъектісінің есі дұрыстығымен қатар және бір міндетті белгісі - қылмыс жасаған адамның заңды белгіленген жасқа толуы.

Өз іс-әрекетін дұрыс бағалау, жасаған әрекетінің элеуметтік маңыздылығын ұғыну, әрекет болу қабілеті белгілі бір жаста пайда болады. Ол кезде адам есейеді, адамгершілігі дамиды, рухани кәмелетке жетпегендер де (14 жасқа толмағандар да) мүлдей қасиеттер болмайды. Сондықт ай қылмыс субъектісі деп танылмайды.

Адамның есінің дұрыстығы және қылмыстық заңда белгіленген жасқа толуы кі субъектісінің жалпы заңдылық белгілері болып табылады, олар қылмыстардың барлық құрамдары міндетті, бұлардың ең болмағанда біреуінің болмауы, әрекетте қылмыс құрамының жоқ ею көрсетеді.

Қылмыскердің қосымша белгілерін, соның ішінде жеке басының, еңбек және тұрмыс *жст* ескеру айыптының бұрын қылмыс жасаған -жасамағандығын, ерекше бұзық немесе бауқеспе білуге, кейде қылмыстық жауапкершіліктен босатуға, үкімнің орындалуын кейінге қалдыруға, ж шартты түрде мерзімнен бұрын босатуға себеп болатындығын да естен шығармау керек. Заң нормаларда басқа да белгілер көрсетіледі. Олар - қылмысты қайталап жасау, әлденеше рет жасау жасау, ерекше қауіпті рецидивист, арнаулы субъект тағы басқалар.

"Қылмыс субъектісі" және "қылмыскердің жеке басы" ұғымдары бірдей емес. Қылмыскерді басы - қылмыс субъектісіне қарағанда кең түсінік береді. Қылмыскердің жеке басы дегі қылмыскерді жалпы адам ретінде сипаттайтын барлық элеуметтік қасиеттердің, байланыстарды қатынастардың жиынтығы, оның элеуметтік (саяси, еңбек, тұрмыстық, отбасылық т.б) байлань өнегелік саяси қасиеттері (дүниетанымы, сенімі, құштарлығы); психикалық қасиеттері мен ерекпк (интеллекті, еріктік қасиеттері, сезімдік ерекшеліктері, қызбалығы); демографиялық және дене жар ерекшеліктері (жынысы, жасы, денсаулық ахуалы); өмірбаяны, өмір тәжірибесі, білімі, қоғам а сіңірген еңбегі және кінәсі.

Қылмыскердің жеке басына қатысты барлық қасиеттердің ішінен қылмыс субъектісі ұғым қылмыскердің жеке басын сипаттайтын белгілердің ең аз ғана жиынтығын қамтиды (есі дүі қылмыстық жауапқа тартышу жасына толу); бұл белгілердің қылмыстық құрамы болады.[6.]

Қылмыскердің жеке басының ерекшеліктері жаза тағайындағанда, оны жеке даралағанда 52,53,54 -баптары), шартты түрде соттау туралы (ҚК-тің 63-бабы), қылмыстық жауаптылықта жазадан босату туралы (ҚК-тің 65,66,67,68,69 баптары), жазадан мерзімнен бұрын шартты түрде немесе жазаны өтелмеген бөлігін жеңілірек жазамен ауыстыру туралы (ҚК-тің 70,71-баптары) мәсе шешуде және басқа жағдайларда маңызды болып табылады.

2.Жеке адамға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтірген не зиян келтіру қаупін тө: қылмыстық заңда тиым салынған әрекетті жасаған адам қылмыстық жауапқа тартылып, жазалан? оның есі дұрыс болуы керек.[7.64-б.]

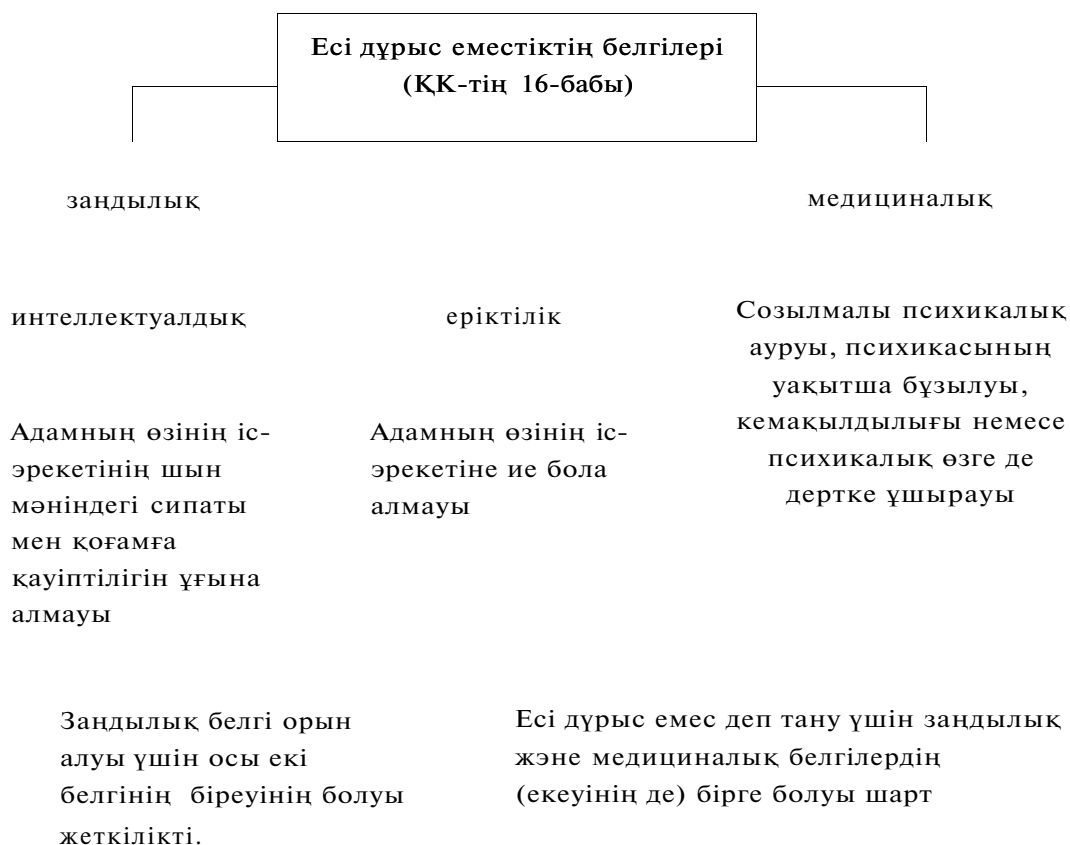
Жоғарыда аталып кеткендей, есі дұрыстық дегеніміз - адамның қоғамға қауіпті әрекет жасаған кездегі өз әрекетінің іс жүзіндегі сипатын, қоғамға қауіптілігін ұғына алатын, оған ие бола алатын қабілеті. Есі дұрыс емес адамдар қылмыстың субъектісі болып табылмайды. Сол себепті олар қылмыстық жауапқа тартылмайды. Мұндай адамдарға істеген іс-әрекеттері үшін қылмыстық жаза болып табылмайтын медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары қолданылуы мүмкін (ҚК 89-95 баптар). Есі дұрыстықтың белгісіне тоқталып отсек, ол адамның қоғамға қауіпті іс-әрекетін істеген уақытта өзінің іс-әрекетінің мәнін сезіп, ұғынуы және оны басқаруға қабілетінің болуы қылмыстық құқықтағы кінә туралы түсінікпен тығыз байланысты. Лғни, қоғамға қауіпті іс-әрекетті істеген кезде оны істеушіге әйтеуір кінәнің бір түрі қасақаналық немесе абайсыздық болуы тиіс. Өйткені, кінә қылмыстық жауаптылықтың басты, негізгі алғышарты болып табылады, өз әрекетінің мәнін түсінбейтін және өзін-өзі басқаруға қабілеті жоқ адамдарда кінә да болмайды, сол себепті олар қылмыстық жауапқа тартылмайды. Қылмыстық Кодекстің 16-бабында есі дұрыс еместіктің түсінігі берілген. Онда:

1. Осы Кодексте көзделген қоғамдық қауіпті әрекетті жасаған кезде есі дұрыс емес күйде болған, яғни созылмалы психикалық ауруы, психикасының уақытша бұзылуы, кемақылдылығы немесе психикасының өзге де дертке ұшырауы салдарынан өзінің іс-әрекетінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамдық қауіптілігін ұғына алмаған немесе оған ие бола алмаған адам қылмыстық жауапқа тартылуы тиіс емес.

2. Есі дұрыс емес деп танылған адамға сот осы Кодексте көзделген медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдануы мүмкін, - делінген. [8.83-6.]

Есі дұрыс еместіктің ұғымын ашып көрсеткенде қылмыстық құқық ғылымы екі белгіні: медициналық (биологиялық) және заңдылық (психологиялық) белгіні қолданады. Заңдылық белгі бойынша сот қоғамға қауіпті іс әрекетті істеген адамның өзінің іс-әрекетіне есеп бере алатынын және оны істегенде өзін басқара алатынын анықтайды.

Медициналық (биологиялық) белгі бойынша қоғамға қауіпті әрекетті істеген адамның аурулық жағдайына байланысты болған қабілетсіздігінің себебі анықталады. Адамның кез-келген аурулық жағдайы оны есі дұрыс емес деп тануға негіз болмайды, сол аурулардың ішіндегі адамға өзінің іс-әрекетін нақты дұрыс бағалауға бөгет жасайтын аурулар ғана оны есі дұрыс емес деп тануға негіз болады.

Сондықтан медициналық белгі міндетті түрде заңдылық белгімен қабаттасуы қажет. Тек осы е белгі бірдей болған жағдайда ғана адам есі дұрыс емес деп танылуы мүмкін. Медициналық белгінің түсінігі сот-психиатрия ғылымы белгілеген жалпы ережелеріне негізделген. Қылмыстық құқық есі дұрыс еместіктің түсінігін осы ережелерді басшылыққа ала отырып, өз ерекшеліктеріне сәйкес түсіндіреі Медициналық белгілерге қылмыстық заңда төрт түрлі ауру жатқызылған:

1.Созылмалы психикалық ауру. Бұл ауруға жазылмайтын немесе жазылуы өте қиын, аурулық жағдайы өрістей беретін аурулар жатады. Бұған: шизофрения, желікпе, депрессиялық есаландық, ж мерезінің салдарынан үдемелі сал аурына шалдығу, кәрілікке байланысты дамыған есаландық жә басқалары.

2.Психикасының уақытша бұзылуы. Бұған жататындар: алкогольдік есаландық, патологиялі маскүнемдік, белая горячка т.б. аурулары. Бұл аурулар тез пайда болады, емделген жағдайда артын жазылып кетуі де мүмкін.

3.Кемақылдық. Бұл адамның ақыл-ой қабілетінің төмендеуінен туындайтын аурулар. Мұнда аурулар тұрақты туа біткен ауыр нерв ауруының (делбе, энцефалит, мидың зақымдануы) әсерінен пайда болады. Кемақылшылықтың екі түрі бар: дебильдік (жеңіл түрі), имбецильдік (орташа түрі).

4.Психикасының өзге де дертке ұшырауы.

Бұл сырықаттағы күйге жататындар психикалық аурулардың қатарына жатпайтын, бірақ а психикасының бұзылуына әсер ететін әр түрлі аурулар жатады. Бұған әр түрлі жұқпалы аурулар әсерінен адамның сандырақ күйге түсуі, ауыр жаракаттан пайда болған ми ісігі немесе нашакорл аштығынан болған жаракаттар жатады.

Психикалық аурудың, тіптен созылмалы психикалық аурудың болуының өзі қылмыстық заң көзделген әрекетті жасаған адамның есі дұрыс еместігі туралы мәселені шешпейді. Психикалық аурулар қарқыны әр түрлі болады, кейде ол адамды өз іс-әрекетінің мазмұнын ұғына алмайтын және оған ие болмайтын жағдайға дейін жеткізеді. Сондықтанда медициналық критерий есі дұрыс еместіктің заңи (психикалық) критерийімен толықтырылады. Медициналық критерий (аталған белгілердің біреуі бол жағдайда) заңдық критерийлермен үйлескенде ғана есі дұрыс еместік болады. Критерийлердің біреуі (медициналық немесе заңдық) болмауы адамды есі дұрыс емес деп тануды болдырмайды. [9.66-676]

Заңдық (психологиялық) белгі адамның өзінің істеген әрекетіне есеі бере алмауы (интеллектуалдық кезеңнен) немесе өзінің әрекетін басқара алмауынан (еріктілік кезеңнен) тұрады.

Интеллектуалдық кезеңнің мазмұнына адамның өзінің істеген іс-әрекетінің шын мәнін жағдайын түсінбейтінін, оның қоғамға қауіпті мәнін яғни қоғам, басқалар үшін өз мінез-құлқы зияндылығын сезбейтінін көрсетеді. Ақыл-ойдың бұзылуы еріктің бұзылуына себепкер болып, адам өзінің іс-әрекетін басқара алмайды. Кейде адам өзінің әрекетінің мәнін түсінгенмен, аурулық жағдай байланысты өзін басқара алмайтын кезеңдер де болады. Мысалы, наркотикалық аштық жағдайын; адам, өзіне жедел жәрдем көрсетуші медицина қызметкеріне шабуыл жасап, одан наркотикалық зәрі нәрсені тартып алуды өз мінез-құлқының қылмыс екенін сезеді. Бірақ та наркотикалық тәуелділ байланысты еріктілік жағдайының терең бұзылуы салдарынан өзін-өзі ұстауға, басқаруға қаб болмайды. Адамды есі дұрыс емес деп тану үшін сот-психиатриялық сарапшының қорытындысы қа Есі дұрыс емес деп танығанда медициналық белгінің нышандарының кем дегенде біреуін және заңды белгінің нышандарының интеллектуалдық еріктілік белгілерінің екуінде немесе ауырлық жағдай кейбіреулері үшін тек қана еріктілік белгісін анықтау қажет. Осы екі белгі қабат болғанда ғана есі д еместіктің мәселесі шешіледі. Белгіленген тәртіп дұрыс емес деп танылған адамдар субъектісі бол табылмайды, бұл оның іс-әрекетінде қылмыс құрамының жоқ екендігін білдіреді. Қылмыстық кодексте 17-бабының 2-бөлімінде есі дұрыс күйінде қылмыс істеген, бірақ сот үкім шығарғанға дейін өзінің әр жөнінде өзіне есеп беру немесе өзінің әрекетін басқару мүмкіндігінен айырылып қалған, есі а дертінен ауырып қалған адамды жазаға тартпау туралы айтылған. Есі ауысқан адам сот процесінің мазмұнына мақсаттары мен мазмұнын дұрыс түсінбейді. Мұндайда сот-психиатриялық сарапшының қорытындысына сәйкес, есі ауысуы уақытша деп танылса, іс өндірістен тоқтатылады да, ондай адам соттың тағайындауы бойынша медициналық сипаттағы еріксіз емдеу шаралары қолданылуы мүмкін уақытша есі ауысу дертінен жазылғаннан кейін жазалануы мүмкін. Қылмыстық кодекстің 18-бабында күйінде істелген қылмыс үшін жауаптылық қарастырылған. Осы бапқа сәйкес қылмысты мае кү істеген адам (спирттік ішімдікті, есірткі немесе басқа да есенгірететін заттарды пайдалан нәтижесінде) қылмыстық жауаптылықтан босатылмайды. Демек, мұндай адам қоғамға қауіпті іс-әг.

үшін қылмыстық жауапқа тартылады.[10.69б.]

3.Адамды қылмыстық жауапқа тартудың ең негізгі шарттарының бірі оның белгілі жасқа толуы болып танылады. Өте жас балалар қылмыстың субъектісі бола алмайды. Өйткені, олар өздерінің тым жастығына сәйкес жеткілікті жағдайда өздерінің қоғамға істеген зиянды іс-әрекетіне жауап бере алмайды және өздерінің қылықтарын басқара алмайды. Сондықтан қылмыстық заң өзі арнайы көрсеткен жасқа толмаған жасөспірімдерді қылмыстық жауапқа және жазаға тартуға тиым салады. Кез-келген жеке тұлға есі дұрыс болса да, егер заңда көрсетілген жасқа толмаса қылмыс субъектісі бола алмайды.

ҚК-тің 14-бабының бірінші бөлігінде "есі дұрыс, осы Кодексте белгіленген жасқа толған жеке адам ғана қылмыстық жауапқа тартылуға тиіс" делінген.[11.69-б.]

ҚК-тың 15-бабының бірінші бөлігінде жасқа толған қылмыс жасаған кезде он алты жасқа толған адам қылмыстық жауапқа тартылуға жатады.

Заңда анық көрсетілген кейбір қылмыстар үшін ғана қылмыстық жауаптылық он төрт жастан бастап көзделген.

ҚК-тің 15-бабының екінші бөлігіне сәйкес қылмыс жасаған кезде он төрт жасқа толған адам мына қылмыстар үшін қылмыстық жауапқа тартылады: адам өлтіру (ҚК-тың 96-бабы), денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру (ҚК-тың 103-бабы) ауырлататын мән-жайларда денсаулыққа қасақана орташа ауырлықтағы зиян келтіру (ҚК-тің 104-бабының екінші бөлігі), зорлау (ҚК-тің 120-бабы), адамды ұрлау (ҚК-тің 125 бабы), ұрлық (ҚК-тің 175-бабы), тонау (ҚК-тің 178-бабы 181-бабы) ауырлататын мән-жайларда автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау мақсатының (ҚК-тің 185-бабының 2,3,4 бөліктер) ауырлататын мән-жайларда бөтен адамның мүлкін қасақана жою немесе бүлдіру, терроризм, адамды кепілге алу (ҚК-тің 234-бабы), терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлау (ҚК-тің 242-бабы), қаруды, оқ дәріні, жарылғыш заттар мен қару құралдарын ұрлау не қорқытып алу (257-6), тағылық (258-6), есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды ұрлау не қорқытып алу (260-6), ауырлататын мән-жайларда өлгендердің мәйіттерін және олар жерленген жерлерді қорлау (275-6, 2-6), көлік құралдарын немесе қатынас жолдарын қасақана жарамсыздыққа келтіру (ҚК-тің 299-6).

Қылмыстардың бұл көрсетілген тізімі толық болып табылады және кең түсініктеме беруге жатпайды. Осы көрсетілген қылмыстардың қоғамға қауіптілігін 14 жасқа толған әрбір адам сезеді, өз әрекетіне есеп береді, сол себепті де заң шығарушы көрсетілген қылмыстар үшін жауаптылықты 14 жасқа толған уақыттан бастап белгілеп отыр.

Қылмыстық заң қылмыстық жауапқа 16 жастан, ал кейбір заңда арнаулы көрсетілген қылмыстардың түрі үшін 14 жастан тартылатын белгілегенмен, кейбір әрекеттің мәнінің ерекшелігіне және субъектінің ерекше белгілеріне қарай, қайсыбір қылмыстардың субъектісі болып, жасы кәмелетке толған адамдар ғана тартылады. Мысалы, кәмелетке толмаған адамды қылмыстық іске тарту 131-бап, әскери қылмыстарда қылмыстың субъектісі болып тек 18-ге толған адамдар ғана танылады. Қылмыс істеген, кәмелетке толғандардың жасы, туған жылы, айы-күні дәлме-дәл анықталуы қажет. Адамның белгілі бір жасқа (14,16,18,25) толуы дәл туған күнімен емес, кейінгі тәуліктен бастап есептелінеді. Кәмелетке толмағандардың жасы сот медициналық сарапшының қорытындысы бойынша анықталғанда, оның туған күні болып сол аталған жылдың соңғы айының соңғы күні (31 желтоқсан) танылады.

Кәмелетке толмағандар жөніндегі істерді қарағанда соттар айыпкердің кім екендігін, оның тәрбие және өмір сүру шарттарын, қылмыстық ниетін, істеген қылмысының себебі мен жағдайын толық есепке ала отырып, оларға тәрбиелік сипаттағы шараларды қолдануды немесе жаза тағайындау мәселесін шешуі қажет.

Кәмелетке толмағанның психикалық жағынан артта қалуы жөніндегі деректер болған жағдайда оның психикалық даму деңгейін, өз іс-әрекетінің мәнін толық ұғына алған-алмағандығын, оған қаншалықты ие бола алғандығын анықтау қажет. Ол үшін, қажет болған жағдайда, балалар мен жас өспірімдер психологиясы саласындағы мамандар (психолог, педагог) сараптама жүргізуге тиіс немесе бұл мәселелерді сарапшы-психиатрдың шешуі қажет.

Қылмыстық кодекстің 15-бабының үшінші бөлігіне сәйкес егер кәмелетке толмаған адам осы баптың бірінші немесе екінші бөлігінде көзделген жасқа толса, бірақ психикасының бұзылуына байланысты емес психикалық дамуы жағынан артта қалуы салдарынан кішігірім немесе орташа ауырлықтағы қылмысты жасау кезіндегі өзінің іс-әрекетінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамдық қауіптілігін толық көлемінде толық түсіне алмаса, не оған ие бола алмаса, қылмыстық жауапқа тартылуға тиіс емес.

Қылмыстық заң қылмыс субъектісінің жасы кәмелетке толмауына байланысты қылмыстық жауаптылық пен жазаның әр түрлі кодексінде кәмелетке толмағандардың жауаптылығы туралы мәселелер. Жалпы бөлімде, "Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы" деп аталатын 4 бөлімде қарастырылған.

1.Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырынамасы бойынша заңды тұлға ұйымы субъектісі болсын делінген.

2.Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступность психическая аномалия.-М., 1987; Дагяев ПС. Учение о личности преступника в советском уголовном праве.- Владивосток, 1970; Трахтеров В.С. Вменяемость и невменяемость в уголовном праве (исторический язык)- Харьков, 1992.

3.Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 ж. 30 тамыз.

4.Молдыбаев С.С. Рахметов СП. Субъект преступления по уголовному праву Республики Казахстан.-Алматы: Жеті жарғы, 2001.

5.Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі. 1997.

6.ҚР-ның қылмыстық кодексіне түсінік.

7. Әбілезов Е. Т. Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығы. Жалпы бөлім. - Алматы: Жеті жарғы, 2001.

8.Ағыбаев А.Н. Қылмыстық қиың. Жалпы бөлім.- Алматы: Жеті жарғы, 2001.

9.Алауханов Е.Д. ҚР-ның қылмыстық құқығы. Жалпы бөлім. Алматы. «Жеті жарғы», 2001.

10.Бапанов Т.д., Әбілезов Е.Т. Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығы. Жалпы бөлім. (Альбом үлгі). — Алматы: Жеті жарғы, 2001.

П.Наумов В.Н. Қылмыстық қиың. - Астана, 2001.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы субъектов преступления.

Summary

In the article is considered problems of subject crime.

ПРОКУРОР - АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСШІ ҚАТЫСУШЫСЫ РЕТІНДЕ

Ж.О.Жусупов -

ҚР ПМАкадемиясы 2 — курс магистранты полиция капитаны

Қазақстан Республикасының Конституциясына және Қазақстан Республикасының Президентінің «Қазақстан Республикасының Прокуратурасы туралы» заң күші бар Жарлығына сәйкес Прокуратура органдарының алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі кез келген заң бұзушылықты дер кезінде анықтап, оны жоюға шара қолдану болып табылады. Осы өкілеттіктерді жүзеге асыру үшін Заң прокурорға азаматтардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық немесе мемлекеттік мүддені талап арызы мен сот арқылы қорғауға құқық берген. Прокуратура органдарының талап қоюдағы міндеттерінің негізгі мақсаты - заң бұзушылықты жоюға сот тәртібімен уақтылы және тиімді шара қолдану, құқық бұзушылықтың алдын алу, азаматтардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық және мемлекеттік мүдделерді қорғау.

Құқықтық саясатқа және сонымен қатар, айтысушылық қағиданың жүзеге асуына байланысты азаматтық процесте прокурордың қатысу институты реформалануға жатады деген ойлар қазіргі уақытта жиі айтылып жүр. Ендігі жерде осы ойды жақтаушылардың ойынша:

Өкінішке орай, азаматтық іс жүргізуде прокурордың ролімен орны туралы тек кей бір құқықтық ережелерде өзгертілген көпшілік қағидалар сол Кеңес Одағы кезіндегідей азаматтық процесте мемлекеттің мүддесін білдіретін - прокурор. Ол сақталуға тиіс, бірақ оның өкілеттігі азаматтық сот ісін жүргізуде өзгертілуі қажет. Жарыспалы айтысушылық қағидасы бойынша тараптар тең құқықты, яғни азаматтық істі

қарауға прокурор қатысса, оның басқа тараптар алдында ешқандай басығмдығы болмауы керек. Сондықтан азаматтық процесте прокурордың өкілеттігі қайта қарастырылуға жатады дей келе, өздерінің бірер сұрақтары мен заң ішіндегі қайшылықтарды көрсетіп отыр. Соларға тоқталсақ:

1) Прокурор неге тек бір тараптың құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін сотқа талап қоюға, өтініш жасауға құқылы?

2) Ал іс бойынша жауапкер ретінде қатысатын (олардың өтініштері бойынша) азаматтардың, ұйымдардың атынан сотта олардың мүдделерін неге қорғамайды?

Сонда азаматтың құқықтарын, бостандықтарын және заңы мүдделерін ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін сотқа талап қойса (талапкер жағынан), онда бұл талап бойынша жауапкер тұлғаның сотта тең құқықтылығы болмайды. Солай болғандықтан, Прокурор біріншіден, сотқа талап қойғанда мемлекеттік баж төлеуден босатылады, сот шығындарын өтемейді (АІЖК-ң 104-6 1-т, Салық Кодексінің 501-6 15-т); Екіншіден, талап қоюшыға, өтініш етушіге тегін заң көмегі көрсетіліп жатыр; Үшіншіден, талап қойған прокурорға жауапкер қарсы талап қоя алмайды, себебі, ол материалдық құқықтық қатынас субъектісі болып табылмайды¹.

Неге мүдделі адам прокурорға өтінішпен бармай-ақ жауапкер сияқты, іс жүргізуде тарап ретінде сотқа жүгініп, оған өз жағдайын түсіндіріп, тегін заң көмегін сұрамасқа? Мысалы, мүдделі адам әлеуметтік жағдайы томен болса, талап арыз бойынша мемлекеттік баж төлеуге шамасы келмесе, сот оны төлеуден босата алады немесе төлеуді кейінге қалдырады, бөліп-бөліп төлеуге және оның мөлшерін азайта алады (АІЖК-ң 104, 105-6.6). Ал істі сотта қарауға дайындау кезінде немесе қарау кезінде сот азаматтардың мүлкітік жағдайын негізге ала отырып, оны заң көмегіне ақы төлеуден толық немесе ішінара босатуға және адвокаттың көмегіне ақы төлеу жөніндегі шығындарды мемлекеттің есебіне жатқызуға құқылы (АІЖК-ң 114-6. 1-т). Олардың ойынша, егер мүдделі тұлға сотқа талап қою үшін прокурорға жүгінсе, ол мемлекеттік тұлға ретінде, біріншіден, заң көмегін тегін көрсетеді, екіншіден, ол жалақыны ол мемлекеттен алғандықтан оны ақтау үшін өз міндетін дұрыс және толық атқарады, үшіншіден, әр прокурор өз дәрежесінің өсуін, қызмет бабы бойынша кетерілуін ойлап және прокуратураның жартыжылдық және жылдық жұмыс есебін де жақсы көрсеткіштер көрсету үшін өз қызметін тиянақты атқарады. Осының жалғасы ретінде. Егер азамат сот арқылы адвокатқа тегін заң көмегін алу үшін жүгінсе, онда бұл көрсетілген қызмет үшін ақыны мемлекет өзкірісінен төлейді. Бірақ эзірге дейін адвокаттарға олардың сотта көрсетілген тегін заң көмегі үшін мемлекет бюджетінен ақы телеу тәртібі мен әдісі нақты белгіленбеген, оған қоса оны олар уақтылы алмайды, сондықтан мұндай жағдайларда адвокат заң көмегін толық не дұрыс көрсетпейді (формальды қатысады) деген күдік туады. Ал мұндай азаматтық процесте тараптар арасында тең құқықтылық болмаса, жарыспалылық қағидасы жүзеге асырылмайды және мұндай істер бойынша сот қабылдаған шешімдер тараптар арасындағы дауды мәнінен шешпейді, ақиқатқа жетпейді. Сондықтан тараптар (талапкер не жауапкер, олардың өкілдері) осындай шешімдермен келіспей, жоғары тұрған (апелляциялық, қадағалау) сатыдағы " соттарға шағымдармен жиі жүгінеді.

Олардың заңға қайшы деп ойлайтыны Қазақстан Республикасы Азаматтық іс жүргізу кодексінің 55-6. 3-тармағына сәйкес «Әрекетке қабілетсіз адамның мүдделерін қорғау үшін прокурор мүдделі адамның өтінішіне қарамастан талап қоя алатынында». Оның себебін былай түсіндіреді - «ҚР. АІЖК-ң 33-тарауына байланысты, соттың шешімі бойынша ғана кез келген азамат әрекетке қабілетсіз деп танылуы мүмкін, сондай-ақ оған қамқоршы тағайындауына негіз болып табылады, ал қамқоршы және қорғаушы орган азаматқа оны тағайындалғаны туралы сотқа он күн мерзім ішінде хабарлауға тиіс (АІЖК-ң 307-6. 3,4-т).

Бұл императивті норма, оның орындалмауы заңмен белгіленген жауапкершілікке әкеледі. Қамқоршы әрекетке қабілетсіз адамның құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін оның заңды өкілі ретінде қорғайды (АІЖК-ң 63-6. 1-т.). Солай болғандықтан қамқоршы әрекетке қабілетті тұлға және оған заңмен сотқа жүгіну өкілдігі берілген, Азаматтық іс жүргізу кодексінің 154-6. 1-тармағының 3-4 тармақшалары қамқоршыға қолданылмайды.

ҚР. Азаматтық іс жүргізу кодексінің 55-6. 3-тармағына сәйкес «прокурор, ұйымдарының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін сотқа талап қоюға, өтініш жасауға құқылы». Бұл баптың нормасын да заңға қайшы келуі мүмкін - деп тауыпты. Ол неден көрінетініне тоқталсақ. Яғни, .Қазақстан

Республикасы Конституциясының 83-бабы 1-тармағында «Прокуратура сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді» деп жазылған. Егер ол сотта ұйымдардың мүддесін білдірсе, мемлекеттік баж төлеуден босатылса, онда мемлекет есебіне ақша тусуге жол бермей, мемлекет мүддесіне қарсы әрект еткені көрінеді. Ұйымдар - бұл құқық субъектілігі (құқық және әрекет қабілеттігі) бар тұлға сондықтан ол өз құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін сотқа талап қоя алады.

Аталмыш ой иелерінің қорытынды пікіріне келетін болсақ. Егер мемлекет балама жағдайлары жоқ немесе жағдайлары қиын тұлғалардың мүдделерін қорғайтын мемлекеттік немесе қоғамдық құқықтық институттар құру туралы мәселені шешпесе прокурордың мұндай жеке тұлғалардың, ұйымдардың мүдделеріне өкілдік ету институты эзірге қолданыста болады, барлығына мәлім, бүгінгі таңда прокуратура сотта заң көмегін төлеуге шамасы жоқтардың мүдделерін азаматтық процесте қорғау қызметін атқарады. Басқаша айтқанда, прокурорлар мемлекеттік адвокаттар ролін атқарушы, бірақ ақысыз заң көмегін көрсетуші болып отыр. Әрине, сот Азаматтық іс жүргізу кодексінің 18, 114-баптары негізінде адвокаттың еңбегіне ақы төлеу жөніндегі шығындарды мемлекеттің есебіне жатқызуға құқылы.

Аталған ойларға қатысты өз ойымды білдіре кетсем. Қазақстан Республикасы Конституциясының 83-б. 1-тармағымен, ҚР. Президентінің «ҚР Прокуратурасы туралы» заң күші бар жарлығының 5-тарауында Прокурордың сотта мемлекеттің мүддесін білдіретіні айтылған. Соңғысы 4 баптан тұрады және әрбір бап прокурордың сотта мемлекет мүддесін білдіре отырып, іс қараған кездегі прокурордың күзіретін, прокурордың, соттың заң күшіне енбеген және енген қаулысына наразылық келтіру жолдарын, Жоғары Соттың нормативтік қаулысына қандай жағдайда наразылық жасайтыны белгіленген.

Тараудың мемлекеттің мүддесін білдіру деп аталуын оқырман қауым, яғни еліміздің азаматтары прокурор тек мемлекеттің мүддесін қорғайды екен деп ойлап қалмауы керек, ол жеке азаматтарымыздың да, заңды тұлғалардың да мүддесін білдіреді. Өйткені Республика Конституциясына сәйкес Прокуратура сотта мемлекет мүддесін білдіретін бірден бір орган, ал қандайда болмасын өркениетті мемлекет өз азаматтары мен заңды тұлғаларының құқықтарын заңды түрде қорғайтыны белгілі. Сондықтан Конституцияға, «ҚР Прокуратурасы туралы» заңға сәйкес мемлекет атынан бұл шараларды, яғни азаматтарды, заңды тұлғалардың сотта құқықтарын қорғау, олардың мүдделерін заңды түрде қорғау, сонымен қатар, заңдылықтың сақталуын, заңдардың, өзге де нормативтік құқықтық актілердің (оның ішінде соттың шешімдері де бар) дәл және бірыңғай қолданылуына жоғары қадағалауды жүзеге асыратын орган Прокуратура болып табылады.

Қазіргі таңда алдымызда құқықтық мемлекет құруды мақсат етіп қойғандықтан, азаматтардың сотта мемлекеттің мүддесін білдіру жөніндегі прокурордың күзіретін әркім білгені дұрыс. Өйткені, Республика Президентінің «ҚР Прокуратурасы туралы» заң күші бар Жарлығының 30-б. прокурордың сотта мемлекет мүддесін білдіре отырып осы Жарлыққа, сондай-ақ Республиканың ҚІЖ, АІЖ және өзге де заңдарына сәйкес апелляциялық «шағым» және қадағалау тәртібімен өз өкілеттілігін жүзеге асыратыны, соттың «судьяның» іс бойынша шығарған шешімімен не өзге де қаулысымен оның заңға сәйкессіздігі немесе негізсіздігі себепті келіспеген жағдайларда, прокурордың істі қайта қарау немесе құқықтық актілердің күшін жою не өзгерту туралы жоғары тұрған сотқа наразылық беруге құқылы екендігі белгіленген. Осы заңның 31-32-баптарына сәйкес прокурор сотта істің қаралуына қатысу қатыспауына қарамастан соттың заң күшіне енбеген қаулыларына наразылық келтіре алатындығы толық түрде айтылған.

Атап айтқанда, тек прокурор ғана соттың заңды күшіне енген шешімдері және өзге де қаулылары бойынша істерді өз күзіретінің шегінде соттан талап етіп алдыруға құқылы. Прокурор өзіне ҚР Конституциясы, АІЖК, «ҚР Прокуратурасы туралы» заңымен жүктелген міндеттерді жүзеге асыру мақсатында іс бойынша қорытынды беру үшін және азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін, қоғамдық немесе мемлекеттік мүдделерді қорғау үшін өз бастамасы немесе соттың бастамасы бойынша процеске қатысуға құқылы.

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995.30.08., (1998 жылғы қазанда ҚР Конституциялық заңымен енгізілген өзгерістері мен толықтыруларымен).

2. Егембердиев Е. «Азаматтық сот ісін жүргізуде жарыспалылық қағидасын жүзеге асырудың кейбір өзекті мәселелері» //Тураби. - №4. - 2005.

3. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) 1 шілде 1999 жылы (20.02.2006 ж. толықтырулар мен өзгертулерімен).

4. *Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі! 1999.01. Об.*
5. *Соттардың азаматтық іс жүргізу заңнамасының кейбір нормаларын қолдануы туралы" Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 ж. 20 наурыздағы № 2 нормативтік қаулысы*
6. *Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: 1 том. Учебник. - Алматы: КазГЮА, 2001. -297 бет.*
7. *Қазақстан Республикасының мемлекеті мен құқығының негіздері: Окульц / Құраст. Е. Баянов. - Алматы: Жеті жарғы, 2003.- 669 бет.*
8. *Абдулина З.К, Байсалов А.Д. ҚР Азаматтық іс жүргізушілік құқығы,- Алматы: Дәнекер, 2003.*
9. *Сматлаев Б.М. Прокурорлық қолдауы. - Қарағанды, 2004.*
10. *Избанова А. Особенности участия прокурора в гражданском судопроизводстве //Заң және заман. - 2005.- №1.*

Түйін

Аталған мақала қазіргі кезеңде өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Мақалада азаматтық сот өндірісінің құқықтық маңызы зерделенген. Қорыта айтқанда мақала ғылыми тұрғыда жазылған,оны мақала ретінде жариялауға болады.

Summary

The Named article is one of the key questions in given stage. In article is spoken about legal importance of the civil lawsuit. The Article is written in scientific base, it possible publish.

ҚАЖЕТТІ ҚОРҒАНЫС ШЕГІНЕН ШЫҒУ КЕЗІНДЕГІ ӘРЕКЕТТЕРДІ САРАЛАУ

Р.Орымбаев -

*з.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ Қылмыстық құқық және ғылымдар
іс жүргізу кафедрасының профессоры,*

З.Қдаласбаева -

халықаралық құқық мамандығы 2 - курс студенті

Қазақстан Республикасының Президентінің 24 - тармағының 2009 жылғы №858 жарлығымен бекітілген 2010 - 2020 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы басым бағыт жарлықпен заң шығаратын базаның мейлінше жетілдіру қажеттілігі және қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ету, жеке тұлғаның қызығушылығын және қоғам мен мемлекетті қылмыстық қастандықтан қорғау мақсатында тәжірибе ретінде қолданылады. Осыған байланысты қажетті қорғаныс институттарын шегінен шығу саралауды қарастырайық.

Соттық жұмыстағы қателіктерді ескере отырып, революцияға дейінгі орыстың ғалымы В.Д. Спасович былай деп айтты: «Ошибись естествоиспытатель - другие на основании опытов исправят его ошибку. Ошибись историк и заклейми он для потомства едким упреком или клеветою память великого человека, - не велика беда. На такой приговор всегда допускается апелляция, найдутся ревнители истины, которые освободят от исторического осуждения несправедливо зачисленных в виновные. Но от приговора судейского непосредственно, прямо зависит честь, свобода, имущество и даже жизнь подсудимых». (Спасович В.Д. О теории судебно - уголовных доказательств в связи с судостроительством и судопроизводством, 1860. - стр 51). Тағы бір айтатын мәселе, азда болса қателіктер орын табуы, объективті немесе субъективті мотивтен басталады, оның себебі жұмысшылардың салақтығынан және білмегендігінен алдын ала тергеу органы және соттың практикасынан көрінеді, ол жеке азаматтарға ғана қауіпті емес және де бүкіл қоғамға және мемлекетке қатысты, заңдылықты орнатады.

Қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде қол сұғушыға қасақана зиян келтіру 2 жағдайда дербес қылмыс ретінде қарастырылады. Бұл қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылық Қазақстан Республикасының ҚК-нің 99 және 109 - баптарында көзделген. Қажетті қорғаныс шегінен шығу кезіндегі қылмыс құрамына талдау жүргізіп көрейік.

Қажетті қорғаныс шегінен шығу кезіндегі объект қандай да бір қылмыстық - құқыққа қайшы

эрекеттер жасаған адамның өмірі немесе денсаулығы болып табылады.

Объективті жақ - қылмыстық жағдайдың сыртқы жағы. Қарастырылып отырған қылмыстардың объективті жағы қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан қорғану кезінде қол сұғушыны өлтіру немесе денсаулы -ғына ауыр зиян келтіруде болады.

В.Меркурьев қажетті қорғаныс шегінен шығудың объективті жағын мынадай құрамдас бөліктерге жіктеуді ұсынады:

1. қоғамдық қауіпті қол сұғушылық;
2. қорғанушының қорғану эрекеттері;
3. қол сұғушы адамға келтіретін зиян;
4. қылмыстық жағдай ахуалы.

Қылмыстық істердің осы санаты бойынша материал жинаған кезде куәлерден (сондай - ақ жәбіренушіден де, егер ол тірі қалған болса), сезіктіден ү қыптылықпен жауап аып, оқиға болған жерде жүргізілген тексерудің мәіметтерін және сот - медициналық сараптаманың мәйіттегі жарақаттардың және сезіктінің алған дене жарақаттарының сипаты туралы жасаған қорытындысын талдап, ал қажет болған жағдайларда - тергеу экспеиментін жүргізу жолымен іс жүзінде қажетті қорғанудың орын алғанын әлде оның шегінен асып кету болғанын анықтаған жөн.

Қылмыстық құқықтық қатынастың субъектісі ретінде қорғанушы адам - бұл қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан қорғануды жүзеге асырған және қол сұғушыға зиян келтірген жеке тұлға.

Қазақстан Республикасы ҚК - нің 15 - бабының 1 - бөлігі бойынша қылмыс жасаған кезде 16 жасқа толған адам қылмыстық жауапқа тартылады. ҚК - 15 бабының 2 - бөлігінде көрсетілген қылмыстар үшін ғана 14 жастан бастап қылмыстық жауапқа тарту көзделген. Қылмыстың бұл тізімі толық болып отыр және кеңейтіп түсінік беруге жатпайды.

Кәметке толмағандардың бір қылмыстары үшін 14 жастан бастап, ал басқалары үшін 16 жастан бастап қылмыстық жауаптылықты белгілегенде, заң шығарушылар кәметке толмағандар бұл жаста өз эрекеттерінің сипаты жөнінде өзіне - өзі есеп беруге, бұлардың қоғам үшін қауіпті екендігін ұғынуға, өз эрекеттеріне басшылық жасауға қабілеті жететінін басшылыққа алған. Дегенмен, қажетті қорғану шегінен шыққан кезде бассалудың сипаты мен қауіптілігін дұрыс бағалап және қол сұғушылықты тойтару үшін жеткілікті зиян келтіру ересек адамдарға қарағанда, жасөспірімдер үшін қиындау екенін ескерген жөн.

Заң шығарушылар ҚР ҚК - нің 15 - бабының 2-бөлігінде ҚК - нің 99, 109 - баптарын көрсетпеген. Демек, қолданыстағы қылмыстық заңнама бойынша 14 жастан 16 жасқа дейінгі кәметке толмағандар қажетті қорғаныс шегінен шығу жағдайында жасалған эрекеттер үшін қылмыстық жауапқа тартуға жатпайды.

Ұзақ уақыт бойы қылмыстық құқық теориясында осы мәселе бойынша ортақ пікір болған жоқ. Бір авторлар қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде жасалатын қылмыстар қасақана кінәнің бар екендігін көрсетеді деген тұжырым жасайтын. Басқалары қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде кінә абайсыздық түрінде ғана боуы мүмкін деген болжам жасайды. Ал, авторлардың басым бөлігі қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде қымыстың жасауы кінәнің қасақанада, сол сияқты абайсыз нысаны да бар болған кезде мүмкін болады деп есептейді.

Қолданыстағы қылмыстық заңнама бойынша, субъективтік жақ қасақана кінәнің болуымен ғана сипатталады. Бұл ҚК - нің 32 бабының 3- бөлігінде: «Бұлайша шектен шығу тек қасақана зиян келтірілген жағдайларда ғана қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқтырады» деп көрсетілген, сондай -ақ ҚК-99-109 баптарының диспозициясында көрсетілген.

Қасақаналық тікелей де, жанама да болуы мүмкін. Әр кезде де кенет пайда болған қасақаналық. Қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде басым болатын мақсат - қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан қорғану. Субъективті жақтың басқа белгілері, мысалы қорғанушының дәлелі (мотиві) мен эмоциялары факультативті болады.Біздің ойымызша, А. Боровских қажетті қорғаныс шегінен шығудың субъективті жағын жасанды түрде күрделендіреді және мақсатты аралық (бұл мақсат қол сұғушыға шамалас зиян келтіру жолымен қоғамдық қауіпті қол сұғушылықты болдырмау немесе жолын кесу болып табылады) және түпкі (жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қылмыстық заңмен қорғалатын заңды мүдделерін қорғау) етіп жіктейді.

Қорғанушы адам абайсыздық пен қажетті қорғаныс шыққаны үшін қылмыстық жауапқа тартуға жатпайды.

Қорғанушы адамның әрекеттерін саралау кезінде тәжірибе жүзінде қажетті қорғану институтын қолдануды айыптау бағдарының бар екендігі байқалады. Тергеу тәжірибесінде қажетті қорғану жағдайындағы әрекеттерді «мықтылық запасымен» саралау жағдайлары кепшілік сипатқа ие болып отыр. Завды қорғанудың оның шегінен шығып жасалған қылмыс деп негізсіз танылуы жиі кездеседі. Тергеу тәжірибесінде саралауды мүлдем негізсіз әрі жасанды түрде «тыс арттырып жіберу» қанға әбден сіңіп кеткен. е жиі реттерде қорғану ахуалының өзі дұрыс бағаланбайды, ал келтірілетін зиянның сәл ғана басым болуы оның шегінен асқандық деп танылады. «Тергеу және сот органдарының азды-көпті күмәнді жағдайларда бассалмаған, қайта жауап қайтару үшін мәжбүрлі түрде әрекет еткен адамды мінез-құлқы заңға қайшы деп айыптатайтыны» парадокс болып отыр. Сол кезде бірінші кезекте қоғамдық қауіпті қол сұғушылық фактісін анықтау және содан кейін ғана қорғанудың заңдылығы шарттарының бар-жоғын айқындаған анағұрлым дұрыс болады.

Қажетті қорғаныс шегінен шығудың жоғарыша аталған белгілеріне қылмыстық құқық ғылымында әр түрлі түсінік берілетіндіктен, олар өзіндік ерекшеліктері мен бөлшектері бар көп қырлы мазмұнға ие болды, мұның өзі қажетті қорғану туралы заңнаманы іс жүзінде пайдалануға кері әсерін тигізбей қоймады. Сот қателіктерінің жиі орын алатыны және алдын ала тергеу және сот инстанцияларында осы санаттағы қылмыстарды саралау кезінде елеулі алшақтық болатыны мұны белгілі дәрежеде дәлелдей алады.

Бассалу - әрқашанда қылмыстық әрекет екендігін естен шығармау қажет. Іске деген көзқарастың өзін түбегейлі өзгерту керек: қорғану белгілері бар болғанда, қылмыстық қудалау бассалушыға қарсы қозғалуға тиіс, ал ол қаза тапқан жағдайда немесе жағдай анық болмаған ретте - оқиға фактісі бойынша. Осы орайда болған зардапқа карамастан, қорғанушы адамның өзінің қажетті қорғану актісін қолданғаны туралы жазған шағымы бастапқы құжат болуға тиіс. Бассалушының әрекеттерін қоғамдық қауіпті деп ресми түрде таныған маңызды. Қажетті қорғаныс шегінен шыққаны үшін кінәлі адамды қылмыстық жауапқа тарту мәселесі екінші орында болуға тиіс, өйткені оның әрекеттері жауап беру сипатында болған. Ал әзірше, қорғанушы тиімсіз жағдайда қалып отыр: біріншіден, ол қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтың: екіншіден, тағылған айыптан өзін - өзі қорғауға мәжбүр. Ол болса, ешқандай да құқық бұзушылық жасауды ойламаған, тек қоғам мақұлдайтын талапқа орай әрекет еткен.

Сот тәжірибесінде қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан қорғану мақсатымен, бірақ қажетті қорғаныс шегінен асып жасалған әрекеттер еш негізсіз жеке адамға қарсы қасақана қылмыс, басқа ниеттен жасалған қылмыстар ретінде сараланып жататын жағдайлар жиі кездеседі. Тексерілген қылмыстық істер санының 36 %-ында әйелдер қорғанушы тарап болған. Әйелдердің қылмыстық қол сұғушылықты тойтары мүмкіндіктерінің ер адамдарға қарағанда аздау екені баршаға мәлім. Алайда, қылмыстық істерде әйелдің дәл ер адам тарапынан болған қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан қорғанғаны фактісі көрсетілмейді. Әйелдердің әрекеттеріндегі қажетті қорғану жай - күйі тіркеледі, бірақ бұл жалпы негіздерде, дене күшінің мүмкіндіктері есепке алынбай жасалады.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында қажетті қорғаныс шегінен асқан жағдайда қылмыстық жауаптылықтан босатудың шарты белгіленеді. «Қажетті қорғаныс шегінен асқан кезде қылмыстық жауаптылықтан босату» деп аталатын 66 - бапта соттың қоғамдық қауіпті қылмыстан болған үрейлену, қорқу немесе сасқалақтау салдарынан қажетті қорғану шегінен асқан адамды қандай жағдайда істің мән - жайын ескере отырып, қылмыстық жауаптылықтан босатуы мүмкін екені көзделген.

ҚР ҚК - нің 32 -бабының 3 - бөлігінде шектен шығудың тек қасақана зиян келтірілген жағдайларда ғана қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқтыратыны бекітілген. Қорғану кезінде жасалған абайсыз әрекеттер қылмыстық жауаптылыққа әкелмейді. Демек, ҚК - нің 66 - бабын қолданған кезде соттар адам қорғанған және қасақаналықпен және бұл ретте үрейлену, қорқу немесе сасқалақтау жай - күйінде болған жағдайларда ғана қорғанушының ҚР ҚК -нің 99, 109 - баптарында көрсетілген зардаптарға әкеп соққан қасақана әрекеттерін ғана қарастыруға тиіс. Осы тұжырымға орай мынадай сауал туындайды: қорғанушы үрейлену, қорқу немесе сасқалақтау жағдайларында қажетті қорғану шегінен асуға әкеп соққан қасақана әрекеттер жасауы мүмкін бе? Адам осындай жағдайларда өз әрекетінің сипатын түсінуі мүмкін бе, себебі адамның қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтың төніп тұрғанын ұғынуы ол мұндай кезде іс жүзінде есін - түсін білмей, өзін - өзі сақтау сезімінің билеуіне түсіп, артық соққы беріп, инстинкті, санасыз түрде әрекет ететіндей дәрежеде зақымдануы мүмкін емес пе?

Р.Юсупов үрейлену мен қорқу қауіпке деген реакция ретінде пайда болады, өзін - өзі сақтау инстинкттерін қозғалысқа келтіреді және қорғанушы сипатта болады деп дұрыс көрсетеді. Егер қажетті

қорғану шегінен объективті түрде асу қорқудың салдарынан болса, онда кінәнің жоқ болуы салдарынан жауаптылықта болмайды. Осыған ұқсас көзқарасты басқа да ғалымдар да қолдап отыр.

Қорғанушы адамның санасында қол сұғушылықтың қоғамдық қауіптілігі туралы түсініктің қалыптасуында, оған баға беруінде субъективті факторлардың, яғни осы адамның ерекшеліктерінің маңызы зор. Атап айтсақ: қабылдау - бассалудың сырт жағының бейнесі, назар - ол да психикалық процесс ретінде қауіп туралы түсініктің қалыптасуына әсерін тигізеді; жад - осы қауіпті және қол сұғушының жеке басы туралы есінде бар ақпаратты салыстыру; мінез - қорғанушының қандай да бір жағдайда өзін қалай ұстайтынын белгілейді; қорғану - психикалық жай - күйі.

Көп жағдайда қажетті қорғанудың үрейлену, қорқу, қатты қозу және т.б. сезімдердің әсерімен жүзеге асыратылатынын есте ұстаған жөн. Бұл уақытта адамның өзін - өзі билей ала бермейтіні, өз әрекеттерінің заңға қайшы екендігін ұғына бермейтіні анық. Қорғанушыны қорқыныш сезімінің билеп алғаны соншалық, ол үрейдің психикалық жаншуына көніп, аз әрекеттерінің қайсысы қажетті қорғаныс шегінен асып жатыр, ал қайсысының аспай жатқанына талдау және болжам жасау үшін мүмкіндігі мен уақытты алмайды, ал бұл қорғану сезімінің күшеюіне алып келеді.

В.В. Меркурьев жүргізген криминологиялық зерттеудің мәліметтері бойынша, «қол сұғушылық - қорғану» деген криминогендік жағдайда толқудың, үрейленудің және т.б. салдарынан әрбір төртінші қорғанушы адам ғана жағдайды дұрыс бағалап және оған сай келетін қорғану құралдарын тандай алған.

Қылмыстық заңдағы жаңа сөздердің: үрейлену, қорқу, сасқалақтау сөздерінің этимологиялық мәнін қарастырып көрейік.

И.Я. Сухаревтің энциклопедиялық заң сөздігінде бұл сөздерге түсінік берілмеген. Энциклопедиялық сөздікте үрейлену сөзіне ғана түсіндірме берілген: «Үрейлену - шынайы немесе ойдан шығарылған қауіп жағдайындағы теріс эмоция. Философиялық ұғым ретінде оны С.Кьеркегор енгізген, I ол эмпирикалық үрейлену - нақты қауіп алдындағы қорқынышты және байыпсыз метафизикалық үрейлену - адамға тән өзіндік зарығуды ажыратады».

Тек қана И.С.Ожеговтің сөздігінде үш сөзге де түсінік берілген:

«Сасқалақтау - тәртіптің кенет бұзылуы, абыржу, сасып қалу».

«Үрейлену - 1) өте қатты шошу, қатты қорқу; 2) қорқу, шошу сезімін туғызатын оқиғалар, заттар».

Неміс ғалымдарының пікірінше, элеуметтік жағдайлар адамдардың өзіне - өзі сену сезімінің басып жаншылуына әсер етеді. Жаншылған психикалық жай-күй еш себепсіз үрейлену сезімін туғызуы мүмкін. «Үрейлену, дәл ауырсынудың өзі сияқты, - бұл өте жағымсыз сезім, және адам қайтсе де одан құтылуға тырысады... үрейді жеңудің ең пәрменді тәсілдерінің бірі агрессивтілік болып табылады».

Қылмыстық құқықтағы үрейлену, шошу, сасқалақтау жай - күйі - адам өзі жасап отырған әрекеттері үшін өзіне есеп беру қабілетін жоймаса да, өз әрекеттерін бақылауды елеулі мөлшерде жоғалтқан және жан - жақты ойланып, яғни қасақаналықпен емес, инстинктивті түрде қорғанып жатқан адам психикасының жай - күйі. Осы орайда ҚР ҚК-нің 66 - бабы бойынша мынадай міндетті шарттар бар болса ғана, қылмыстық жауаптылықтан босату мүмкін болады:

- қажетті қорғану шегінен асу үрейлену, қорқу немесе сасқалақтау жай - күйінде жасалған болуға тиіс;
- үрейлену, қорқу немесе сасқалақтау жай - күйі қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтың салдарынан туындаған болуға тиіс.

Қылмыстық жауаптылықтан босатудың жаңа түрін қолдану қорғанушының ішкі жан дүниесінің жай-күйін бүгешігесіне дейін ерекше талдауды қажет етеді. Ю. Юшковтің пікірінше, «қорғанушы үрейлену, қорқу, сасқалақтау жай - күйінде болмайтын қорғану жағдайын оңайшылықпен таба алмайсыз В.Л.Зуевтің пікірінше, қорғанушы немесе бассалушы әрекеттерінің және келген залалдың себепті байланысты анықтауға мүмкіндік беретін мәселе міндетті түрде сарапшылардың алдына қойылуға тиіс Сараптама жанжалға қатысушылардың психикалық және психологиялық (эмоциялық, еріктік, зияттық және т.б.) өзіндік ерекшеліктерін анықтау үшін де жүргізіледі. Мысалы, қорғанушының келтіріліп жатқан және өзі болдырмай отырған зиянның сипаты мен мөлшерін дұрыс бағалауға қабілетті екендігі анықталуы мүмкін.

Даулы жағдайларда қажетті қорғаныс шегінен асуға алып келген қорғану әрекеттерін жасаған сәтте адам үрейлену, қорқу, сасқалақтау жай - күйінде болды ма деген мәселе бойынша қорытындыны тиісті сараптама беруге тиіс. Атап өтетіні, ҚК-нің 66 - бабы енгізілген кезден бастап бес жыл бойы Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Сот сараптамасы орталығына сараптама өткізуді өтінген

бірде - бір шағым берілмеген.

Сарапшылардың шешім шығаруына, мәселен, мынадай сауалдарды қоюға болады:

Айыпталушы өзіне айып тағылған әрекеттерді жасаған сәтте үрейлену, қорқу, сасқалақтау жай - күйінде болады ма, және оның осындай жай - күйі қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтың салдарынан болады ма?

Айыпталушы өзінің эмоциялық жай - күйін ескеріп, өзінің қорғану әрекеттерін осы қоғамдық қауіпті қол сұғушылыққа сай ете алатындай болды ма?

Айыпталушы физиологиялық жан күйзелісі (аффект) жай - күйінде болған жоқ па?

Қорыта келгенде, ҚР ҚК-нің 66 -бабына орай мынадай пікірді атап көрсету мақсатқа сай сияқты: «Қылмыстық жауаптылықтан босатудың жаңа түрінің енгізілуі қажетті қорғану жағдайында жасалған әрекеттердің жағымды деп қарастырылатынын тағы да дәлелдейді, және ешкім де өзінің ажырама құқықтарын белсенді түрде қорғау деген ұмтылысты айыптауға құқылы емес».

Қылмыстық жауаптылықтан босатудың бұл түрі соттың шешімі бойынша ғана мүмкін болады. Ол шартсыз емес, яғни заңда көзделген негіздер бар болған ретте, сот қылмыстық жауаптылықтан босатуы мүмкін, бірақ бұған міндетті емес.

1. Қазақстан Республикасының Президентінің 2010 — 2020 жылдарға арналған Қазақстан халқына жолдауы.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. - Алматы: Жеті жарғы, 2007.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі. — Алматы: Юрист, 2007.
4. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Азаматтық істер жөніндегі алқасының қаулылары». - Алматы: Жеті жарғы, 2007.
5. Шарапатов А. Қажетті қорғану шегінен шығудың жалған қорғанудан айырмашылығы. // Тура Би. - 2007. - №3.
6. Турецкий Н. Н. Қажетті қорғану шегінен шығу. // Заң. - 2007. - 14 тамыз. - №123.
7. Алауханова Е. О. Қылмыстық құқық. (жалпы бөлім). «Қажетті қорғану». - Алматы, 2009.
8. Турецкий Н. Н. *Обстоятельства, исключают преступность деяния по уголовному законодательству Казахстана*— Алматы, 2005.
9. Меркурьев В. В. *Необходимое оборона: уголовная - правовая и криминологические аспекты; Автореф. дис... канд. юрид. Наук.* - Рязань, 1999.

Резюме

В статье рассматривается соотношение института необходимой обороны и проблемы виктимности (виктимология).

Summary

In the article is considered in first correlation of the institute necessities defence and problems viktimologios (viktimology)

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ ШЫҒУ СЕБЕПТЕРІНІҢ ТҮРЛЕРІ

Л.А.Өмірова -

Абай атындағы ҚазҰПУ-нің магистратура және PhD докторантура институтының I курс магистранты

Экологиялық қылмыстарды тудыратын жалпы да, арнайы да себептер бар. Оның жалпы себебінің негізі О.Л. Дубовик пен А.Э. Жалинскидің айтулары бойынша адам мен табиғаттың өзара ықпалдасуы кезінде туындайтын қайшылықтарда жатыр [1, 93]. Оны бүтін болып табылатын табиғат пен оның бір бөлшегі болып табылатын адамның арасындағы қайшылық деп түсінген жөн. Мұның түбінде табиғатты игеру барысында адамның күштерін асыра бағалау мен дәріптеу жатыр.

Экологиялық қылмыстылықтың себептерін саяси, экономикалық және әлеуметтік деп үш топқа бөлетін Е.В. Садованың пікірімен келіспеске болмайды [2, 105]. Бұл үш топ та бір бірімен тығыз байланыста, оларды бөлудің өзі шартты.

Е.В. Садованың пікірімен қосыла отырып экологиялық қылмыстардың арнайы үш себептерге

көніл бөлгенді жен көрдік.

Қылмыстылықтың себептеріне баса мән бермеу немесе ол жайында аса толғанбау соңғы уақытқа дейін криминологияда да орын алды. Осындай қате пікірдің салдарынан біз барлық күш-әрекетімізді объективтік себептерді жоюға емес, саяси-тәрбиелеу шараларына жұмсадық.

Қылмыстылықтың негізгі себептерін ашу үшін қоғамның әлеуметтік-экономикалық құрылымына үнілу керек, сол әлеуметтік құрылымды тудыратын байланыстар мен қатынастарды зерттеу қажет [3, 21].

Сонымен қатар, экономикалық дамуы барысындағы кең ауқымды процестерге байланысты қайшылықтар қылмыстылықты өздігінен, бірден туындата салмайды, басқа әлеуметтік процестермен өзара әрекеттесіп, қоғамдық ортаның қалыптасуына, адамның өмір тіршілігіне қатысып барып туындатады.

В.Е. Эминовтың пікірінше экологиялық қылмыстардың жалпы себептеріне мына төмендегі факторлар жатады деп көрсеткен:

- адамның мүмкіндіктерін тым асыра бағалауы (адамның табиғатқа тиімді ықпал ететін қасиетіне, табиғатты және табиғатпен ықпалдасатын процестерді дер уақытында тану қасиетіне қатысты);

- табиғат ресурстарының сарқылмайтындығы туралы және табиғаттың өз- өзін қалпына келтіруі (регенерациясы) туралы жаңсақ пікірдің қалыптасуы;

- табиғат пен адам арасындағы қарым-қатынаста жалған мақсаттар мен басымдықтарға арқа сүйеу;

- табиғат тағдырына, жағдайына, оған келтірілген зардаптарға т.б. немқұрайлы қарау;

- адам мен табиғаттың ықпалдасуын реттейтін экологиялық заңнаманы өрескел бұзу [4, 459].

А.И. Соболевтің пікірі бойынша экологиялық қылмыстылықтың жалпы себебінің бірі - ол экологиялық және экономикалық мүдделердің сәйкес болмауы. Бір жағына адамдар тіршілік иесі ретінде адамдардың ездері тірі қалу үшін және жақсы өмір сүруі үшін экологиялық жағдайдың жақсаруына мүдделі бола тұра, адамдар ойлап тапқан техника құралдары және өзге де қаржы мен қаржылы адамдар көптеп жұмсайтын істері экологиялық ахуалды нашарлатуда. Сол сияқты табиғат ресурстарын пайдалану қажеттілігі мен шаруашылық жүргізуші субъектілердің бір сәттік экономикалық мүдделерінің арасындағы қайшылық та маңызды болып табылады [5, 383].

Экологиялық қылмыстардың саяси себептері.

Экологиялық қылмыстылықтың жалпы себептерінің ішіндегі саяси себептерді айтпай кетпеске болмайды. Оған сәйкес мемлекеттік органдар, қоғамдық құрылымдар, саяси қайраткерлер саяси себептермен халық үшін маңызды ақпаратты жасыруға байланысты мақсатты жұмыс жүргізеді де, сақтап қалуға болатын табиғат ресурстарын құрбандыққа шалады. Оған мысал ретінде, Чернобыль апатын атасак та болады.

Егер қоғам экономикалық, әлеуметтік және саяси проблемалар мен қарама-қайшылықтардың уысында қалса қылмыстылық кең етек алады, ешқандай әлеуметтік-саяси жүйе бұл зандылықтан қашыға құтыла алмайды, дейді И.И. Карпец. Қоғам дамуындағы үйлесімсіздік және оның алдында тұрған мәселелердің шешілмеуі қылмыстылықтың көбеюіне әкеп соғады [6, 102].

Бұрынғы жылдары тек қана шектеулі лауазымды тұлғалар білетін ақпаратпен байланысты жана экологиялық қылмыстар да экономикалық себептерден туындайды. Көптеген шет елдік инвесторлар экологиялық қауіпті қалдықтарды Қазақстан Республикасына әкеп көмуге, сақтауға құмар. Кейбір мемлекеттер Қазақстанның қазба байлықтарын өздерінің ұлттық экономикалық мүдделерін қанағаттандырушы ресурс ретінде ғана қарастырады. Ал экологиялық проблемалар екінші кезекке ығыстырылады. Мысалға, Каспий теңізінің мәселесі және оның айналасындағы мұнай проблемасы тек қана ұлттық құқықтың емес, сонымен қоса халықаралық құқықтың басты проблемасына айналып отыр.

Тағы бір айта кетерлігі - кеңес дәуірінде табиғат ресурстарының мемлекет меншігінде болып келуі, адам санасы мен мінез-құлқына әсер етті, яғни оларды жалпы мүлік және ешкімдікі емес деген түсінік табиғат ресурстарын бағалау деңгейін төмендетті.

Тұтынушылық және оны заңды негізде қанағаттандыру мүмкіншілігі арасындағы шиеленіскен қайшылық қылмыстың негізгі криминологиялық тетігі болып табылады. Бұған қоса әртүрлі жасырын мүмкіндіктер пайда болады. Халықтың табысқа қарай жіктелуі де қылмыстық процестерді өрбітіп отыр[7].

Жақын және алыс шет елдердегі мемлекеттермен қарым-қатынастағы саясаттың жетілмеуі. Әр-әр жерлерде орын алып жатқан қарулы қақтығыстардың басым бөлігі табиғат ресурстарын, оның ішіндг көбіне мұнай-газ өнімдерін пайдалануда, тасымалдауда және өткізуде ортақ келісімге келе алмаудан туындап отыр. Бұл жолда, Қазақстан Республикасының ұстанған сыртқы саясатында оң өзгерістер мен

ілгерілеу байқалады, яғни жасалған қадамдар өзге мемлекеттермен салыстырғанда озық. Атап айтқанда, 2007 жылдың мамыр айындағы мұнай-газ мәселесін шешуге қатысты Қазақстан-Ресей және Түркіменстан мемлекеттері арасындағы келісім-шарттар. Одан бұрын орыш алған Қазақстан-Ресей-Грузия байланыстары және Қазақстан пен Қытай арасындағы бірқатар шарттар. Аталған кикілжіндер мұнай мен газдай әлемдік нарықтағы жоғары сұранысымен және көптеген мемлекеттердің экономикасы тікелей мұнай мен газ бағасының деңгейіне тәуелді болғандығына байланысты туындайды. А.Я. Сухарев орынды атап көрсеткеніндей «түбірлі нарықтық реформалар экономикалық және экологиялық мүдделердің сәйкестенбеуін туындатты, осыған байланысты адам болмысында қауіпті дискомфорт туындатты» [8, 3].

Жалпы Қазақстанның ұстанымы алғашқы кезеңде Каспийдегі ынтымақтастықтың барлық мәселелерін, оның ішінде экология мәселелерін де шешуде екі тараптық келісімдерді қолданбаған, себебі оның құқықтық мәртебесі туралы мәселе шешілмесе «барлық шешімдер негізгі мәселенің шешілмеуіне соқтығады, және ынтымақтастық жөніндегі жекелеген келісімдерде арнайы конвенцияда немесе келісім-шартта анықталғанға дейін құқықтық режимнің маңызды элементтерін бекіту әрекеттері тиімсіз және дұрыс мағынаға қайшы келеді» [9, 20], ол туралы 1995 жылы 15 мамыр күні Алматы қаласында өткен халықаралық конференцияда басқа мемлекеттер өкілдеріне жария етілді. Кейіннен, әсіресе Мәскеуде Каспийдің солтүстік бөлігінің теңіз түбін межелеу туралы келісім жасалғаннан кейін Қазақстанның мұндай ұстанымы екі тараптық уағдаластықтар жағына көшті. Осылайша, 1998 жылы 14 тамызында ҚР Президентінің Иранның сыртқы істер министрлігі басшысымен кездесуі барысында ҚР Президенті егер 5-тараптық негіздегі келіссөздердің жүзеге асуына кедергі пайда болса, Каспий жөніндегі мәселені екі тараптық негізде қарастыруға дайындығын білдірді [10, 5].

Табиғат ресурстарын игеру саласындағы қылмыстылық мәселесін шешуге кешенді тұрғыда келу керек, олай болмаған күнде, ол тек қана зардапқа әкеп соғады.

Экологиялық қылмыстардың әлеуметтік себептері:

Табиғат ресурстарын игеру саласындағы қылмыстылықтың әлеуметтік себептеріне тоқталатын болсақ, халықтың әлеуметтік жағдайының экономиканың деңгейіне тікелей байланысты екенін жоғарыда ескерттік, ал ол өз кезегінде халықтың мәдени деңгейімен тығыз байланысты. Қылмыстылықтың себептері «сол қылмыстылықты туындататын экономикалық, идеялогиялық, мәдени, тәрбиелік, ұйымдастырушылық, басқарушылық және әлеуметтік-психологиялық теріс факторлардың жиынтығында» [11].

1. Халықтың экологиялық құқық бұзушылықтардың қоғамға тигізетін қаупін толық бағаламауы.
2. Өмір сүру деңгейінің төмендеуі, жұмыссыздықтың өсуі, кәсіпорындардың төлем қабілетсіздігі.
3. Халыққа экологиялық тәрбие беру және білім беру деңгейінің төмендігі.
4. Азаматтардың нақты заңдар мен заң шығару салаларына көзқарастарын мына қасиеттермен сипаттауға болады: парықсыздық дәрежесінің жоғарылығы, заңдарды жетік білмеуі, сенімсіздігі, заңға толық бағынбауы.

5. Мемлекеттің әлеуметтік саясатынан кеткен олқылықтар. Мемлекеттің экономикалық деңгей мен халықтың әлеуметтік жағдай бір-біріне тікелей пропорционалды Экономикалық реформалардың нәтижесінде заңды жолмен табыс табудың мүмкіндігі азайып кеткен жылдары халықтың бір бөлшегі заңсыз жолмен табыс табуға шықты. Оның ішінде, браконьерлік те, заңсыз аңшылық та, сирек кездесетін құстардың контрабандасы да және мұнай құбырларының заңсыз тесіліп, өзге арналарға жасырын құйылуы да бар. Аталған факторлар қандай да бір деңгейде қылмыстылық деп аталатын жағымсыз құбылысты тудыруға қабілетті және тудырады да. Е.В. Садоваатап өткеніндей табиғат қорғау заңнамасының бұзылуының ниеті мен себептері өтпелі кезеңде қалыптасқан әлеуметтік жағдайлармен тығыз байланысты [12, 105].

Елде жүргізілген саяси және экономикалық реформалар орталықтандырылған экономика шеңберінде орын алған жақсы өмір сүрудің біраз жылдан бері қалыптасып қалған стандарттарын өзгертті. Қиыншылықтардың бір тобын жаңа өмірге бейімделмеген топтардың кедейленуі және оларды жаңа өмірге тезірек бейімдеу мәселесі құрады. Бұрынғы әлеуметтік құрылымдағы мәртебесін жоғалту мен оны қалпына келтірудің мүмкін еместігі қоғамда маргиналды топтарды туындатты.

Тағы да бір шындық, ол, қоғамымыздың қазіргі даму кезеңінде заңды түрде меншік иесіне айналып, кәсіпкерлік қызметке құқық алған адамдар мен оларға жалданып жұмыс істеушілердің мүдделері арасында туындайтын, күн асқан сайын шиеленісе беретін қайшылық [13, 59].

Жағдай халықтың жаппай меншік иеленуге, табиғат ресурстарынан пайда көріп қалуға тырысуы кезінде күрт шиеленісе түсті және осы тұста мемлекеттік бақылау да белгілі бір деңгейде әлсірей түскен

еді. Бұл жерде стихиялық экономикалық тетіктер жұмыс істеп, бір сәттік қана экономикалық пайда табуды көздейтін әрекеттердің орын алуы экологиялық проблемаларды да шиеленістіре түсті.

Экологиялық қылмыстылықтың экономикалық себептеріне келсек:

Барлық әрекеттердің төркінінде экономикалық қатынастар жатады. Тіпті, саясаттың өзі классиктердің көзқарасынша экономиканың Жинақталған көрінісі болып табылады. «Нарықтық қатынастар әуел бастан қылмыстылыққа аяғы ауыр. Бұл оның бәсекелестікке негізделуімен (демек, бәсекелесті басумен, және үнемі джентельмендік жолмен емес), жұмыс күшінің артуымен, яғни жұмыссыздықтың болатындығымен, пайданың неғұрлым көп мөлшерде түсуін көздеумен, мүлкі мен меншігіне қарай қоғамның жікке бөлінетіндігімен түсіндіріледі» [14, 62]. Бұл орайда, қылмыстылық факторлары жеке меншіктің институтымен тығыз байланыста болады, - деп тұжырымдаған М. Гернетпен де келіспеске болмайды [15,421].

Экономикалық қатынастардың қылмыстылықпен байланысы жайында тек соңғы кездері ғана айтыла бастады. Соның өзінде де толық емес, тиіп-қашып, экономикадағы кейбір кемшіліктерге талдама жасау түрінде ғана . Дегенмен ғалымдар қоғам өміріндегі кез-келген проблеманың түбірі экономикалық қатынастарда жатқандығын мойындайды.

Ұзақ уақыт бойы тұтынушылық бір арнада ұсталды, оны аталған қайшылықтардың талдамасы көрсетіп отыр. Халықтың басым көпшілігінің талабы шектеулі болды, ал басқаларыныкі күрт өсті. Нарықтық қатынастардың қалыптасуына байланысты мүмкіндіктер де басқаша бола бастады.

Сұраным мен ұсыныс арасындағы қайшылық тұтынушылық дағдарысын шиеленістірді. Бұл экономикалық тұтынушылықтың себептері мен жағдайларының қалыптасуына және көрініс табуына әкеп соқты, бәрінен бұрын ұрлық, қорқытып алушылық, ұйымдасқан қылмыс бой көтерді.

Қылмыстылықтың себептері жайлы сөз болғанда В.Н. Кудрявцев былай пайымдайды: «біріншіден, мәселе, өндірістің қысқаруында, бағаның босатылуында, сыртқы экономикалық байланыстардың бостандығында, сауданың бостандығында, саудагерлікке, оның ішінде валютамен саудаласуға рұқсат бергендікте. Халықтың қайыршылық күйін айналып өтуге болмайды [16, 59].

Экономикалық себептің бірі нарықтық қатынастарға орай табиғат ресурстарына деген бағаның болжамсыз күрт өзгеріп отыратындығы. Соның ішінде ара-арасында болып тұратын табиғат ресурстарының (әсіресе, мұнай мен газдың) бағасының арзандауы, бұл бағасы арзандағанмен өндірілу көлемін арттырады. Осындай жағдайда табиғат ресурстарын өндірушілер нарық заңына сәйкес неғұрлым көбірек табыс түсіру мақсатында көп мөлшерде өндіруге тырысады. «Экологияның өткір жағдайын өндірістің күрт төмендеуі, экономиканы басқаруды жоғалту және қоғамның криминализациялануы ушықтырып жібереді», - деп әділ көрсетеді А.Я. Сухарев, - «нарықтың «талау» жағдайында... экология саласы қалдық қағидасына де иек арта алмайды. Кен көздерін иегеруде су және орман ресурстарын пайдалануға қатысты технологиялық және табиғи тиымдар бұзылады... оның үстіне экологияның мүшкіл жағдайы, келешек ұрпақтың тағдыры қызықтыра бермейтін бизнесмен атты жыртқыш келеді. Көбі «Бізден кейін топан су қаптаса да мейлі» деген қағиданы ұстанады. Жалғыз және тұтас табиғатқа нақты қауіпті акционерлік қоғамдар мен біріккен өндірістің ұжымдық эконоизмі төндіреді» [16].

Кейбір табиғат ресурстарына меншік қатынастарының толық реттелмеуі. Келіспеушіліктің туандайтын жері келісім-шарттың дәлдігінің болмауы мен нақты нормалардың әр қилы мағыналарға ие болуы. Неғұрлым көп пайда табуды ғана көздейтін әр түрлі жеке меншік және аралас меншіктегі кәсіпорындардың құрылуы да экономикалық себептер мен жағдайларды толықтырады.

Өндіріс саласында экологиялық қылмыстардың жасалуына жағдай туғызатын себептердің бірі табиғатқа зиян келтіру қаупі бар өндіріс саласындағы техниканың сенімділік деңгейінің төмендеуі. Өндіріс техникасының сенімділік деңгейінің төмендеуі. Бұған құрал-жабдықтардың тозуы, қазіргі заманға сай табиғатты қорғау технологияларының жоқтығы, экологиялық сауатсыздық және т.б. жатады. Күнделікті шаруашылық жұмыста пайда болатын апаттар қоршаған орта мен адам денсаулығына елеулі зиян тигізеді, сондықтан олардың төтенше жағдайлар қатарына жатқызылуы түсінікті. Мұнай және оны өңдеу өнімдерінің шығарылуы ұзаққа созылатын әсері тұтастай экожүйелердің, сонымен қатар биоресурстардың өмір сүруіне қауіп төндіретін елеулі техногенді апат болып табылады.

Мысалға, мұнайдың төгілу жағдайларының жиіленуінің негізгі себебі - техниканың сенімділігінің төмендеуі, мұнай шығару және көлік жүйелерінің жағдайына бақылаудың толық жүргізілмеуі, басшылардың өндіріс тәртібін тиісті дәрежеде ұстауға қабілетсіздігі.

Соңғы уақыт ішінде металдың физикалық тозуы және коррозиясының себебінен пайда болатын

апаттар саны 60-70% өскен. Профилактикалық жұмыстардың көлемі жүргізілген құбырлардың жалпы ұзындығының 2% аспайтын мөлшерін құрайды, ал негізінде оның мөлшері 10-12% болуы тиіс. Мұнай қалдықтарын жоюдың ғылыми дәлелденген, техникалық тұрғыдан іске асырылатын, экологиялық әйектелген технологиялары және әдістері өте жеткіліксіз. Қазіргі уақытта қолданылып жүрген төгілген мұнайды жою әдістері жағымсыз экологиялық салдарды жоймағанымен қатар, көп жағдайда оларды күрделендіре түседі. Мысалы, қазір төгілген мұнайды сорбенттерді қолдана отырып, кейіннен қалдықтарды өртеу немесе көму арқылы жою әдісі қолданылуда. Апаттардан кейін жерлерді қайта қопсыту жұмыстары дер кезінде және дұрыс жүргізілмейді. Мұнайдың төгілу салдарын жою жұмыстары нашар ұйымдастырылған. Апат бригадаларының қызметі жүргізілген құбырлардың герметикалығын қалпына келтірумен шектеледі, ал мұнайды жинап алу, топырақты ластаған мазутты жою жұмыстары, әдетте, кеш жүргізіледі немесе мүлде жүргізілмейді. Сондықтан апаттың салдарынан төгілудің немесе ұзақ уақыт ішінде жиналуының нәтижесінде пайда болған топырақтың мұнаймен «бұрын» ластаған жерлерін жою проблемасы біздің мемлекетіміз үшін өзекті де, созылмалы да болып отыр. Сірә, бұл жағдай көбінесе мұнайдың төгілуіне дер кезінде шара қолданбауына, мұнай мен мұнай өнімдерінің төгілуінің алдын алу және жою бойынша жұмыс істейтін қызмет орындарының материалдық базасының әлсіздігіне байланысты болса керек. Сонымен қатар, ең алдымен бұл осы проблема бойынша мемлекеттік саясаттың жоқтығына байланысты.

Мұнай-газ саласы нысандарында орын алатын апаттардың негізі түрлеріне жарылыстар мен өрттер -30%, сондай-ақ бұрғылау және эксплуатациялық мұнараларының, көтергіш механизмдерінің құлауы - 30% жатады. Осының барлығы атмосфера ауасының, топырақтың, су нысандарының мұнай өнімдерімен және улағыш органикалық қосылыстарымен ластануына әкеліп соғады.

Сол сияқты, құбырлардың 30%-ын құрайтын істен шыққан құбырлар да қоршаған ортаның ластануына елеулі ықпал етеді. Шамамен апаттардың 40%-ы техникалық жағдайы мәз емес жабдықтардың кесірінен, 7%-ы апатты болдырмауға тиісті құрылғылардың, бақылау-өлшеу құралдарының кесірінен орын алады. Жаңадан алған құралдардың ішінде де белгілі бір үлесі пайдалануға жарамсыз күйде келеді. Қайраң қазба орындарынан кен шығару кезінде зиянды заттардың төгілуімен күрес жүргізу қызметтерінің дайындығына ерекше көңіл болінуі тиіс[7].

Әлеуметтік және экономикалық проблемалар кең ауқымда шешілсе ғана қылмыстылық азаяды, ол ахуал қоғам мүшелерінің экономикалық, әлеуметтік және рухани мұқтаждықтарын қанағаттандыру мүмкіндігін арттырады.

1. Дубовик О.Л., Жалинский А.Э. *Причины экологической преступности.* - М., 1988.
2. Садова Е.В. *Анализ правонарушений в различных сферах деятельности на территории Московской области // Использование и охрана природных ресурсов в России . - 2000.- № 2.- С. 105.*
3. Антонян Ю.М. *Причины преступного поведения.* - М., 1992.
4. *Криминология.* /Под ред. В.Е.Эминова.-М., 1999.
5. *Криминология.* /Под ред. В.Н.Бурлакова и др. - СПб., 1999.
6. Карпец И.И. *Преступность: иллюзии и реальность.* —М., -1992.
7. Жаксыбекова Ф.С. *Өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне қол сұғатын экологиялық қылмыстардың криминологиялық проблемалары: Дисс. к.ю.н. - Алматы, 2008.*
8. Сухарев А.Я. *Экологическая преступность: ее социальные корни и общественная опасность // Криминологические и правовые проблемы обеспечения экологической безопасности. НИИ проблем укрепления законности и правопорядка. - М., 1996.- С. 3.*
9. Гиззатов В.Х. *«Каспий теңізінің қиықтық мәртебесі, каспий аймағы мемлекеттері ынтымақтастығының проблемалары мен болашағы» атты халықаралық конференциядағы баяндамасы.* - Алматы, 2005.
10. Юртқужинов Б. *Казахстанско-Иранские консультации обнаружили сближение позиций по статусу Каспия // Панорама. -1998.- №32. - 21 августа.*
11. Кузнецова Н.Ф. *Проблемы криминологической детерминации.* - М., 1984.
12. Садова Е.В. *Анализ правонарушений в различных сферах деятельности на территории Московской области // Использование и охрана природных ресурсов в России. - 2000.- № 2.*
13. *Контроль над преступностью в демократическом обществе. Круглый стол // Государство и право.* -1993. - №10.

Н.Гернет М. Преступление и борьба с ним в связи с эволюцией общества.- М., 1916.

15.Яковлев А.М. Социология экономической преступности. -М., 1988.

16.Сухарев А.Я. К вопросу о конструировании программы сохранения природной среды. Проблемы экологии Волжского бассейна и практика применения природоохранного законодательства.// Материалы научно- практической конференции.- Тверь, 1994.

Резюме

В данной статье рассматриваются причины экологической преступности, особенности, виды детерминации экологических преступлений.

Summary

In given article it is considered the reasons of ecological criminality. Features kinds of determination of ecological crimes.

ҚАЖЕТТІ ҚОРҒАНУ ИНСТИТУТЫНЫҢ КЕЙБІР ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Р.Орымбаев -

з.г.к., Абай атындағы ҚазҰПУ Қылмыстық құқық және қылмыстық іс жүргізу кафедрасының профессоры,

З.Қдаласбаева -

халықаралық. құқық. мамандығының 2 - курс студенті

Қазақстан Республикасының Президентінің 24 - тармағының 2009 жылғы №858 жарлығымен бекітілген 2010 - 2020 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы басым бағыт жарлықпен заң шығаратын базаның мейлінше жетілдіру қажеттілігі және қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ету, жеке тұлғаның қызығушылығын және қоғам мен мемлекетті қылмыстық қастандықтан қорғау мақсатында тәжірибе ретінде қолданылады. Осыған байланысты қажетті қорғаныс институттарын шегінен шығу саралау қарастырайық.

Қылмыстық заңға сәйкес барлық кәсіби немесе өзге де арнаулы даярлығына және қызмет жағдайына қарамастан тең дәрежеде қажетті қорғануға құқығы бар. Бұл құқық адамға қоғамға қауіпті қол сұғушылықтан құтылу басқа адамдардың немесе мемлекеттік органдардың көмегіне жүгіну мүмкіндігіш қарамастан тиесілі болып табылады. (32- бап, 2 - бөлік). Қажетті қорғану жағдайында қол сұғушы адамға зиян келтіру, яғни қорғанушының немесе өзге бір адамның жеке басын, тұрғын үйін, меншігін жер учаскесін және де басқа құқықтарын, қоғамның қауіпті қол сұғушылықтан қол сұғушыға зиян келтіру жолмен қорғау кезінде, егер бұл орайда қажетті қорғану шегінен асып кетушілікке жол бермегені болса, ол қылмыс болып табылмайды делінген.(32-бап, 1 - бөлігі).

Қажетті қорғану - әрбір адамның заңды және заңмен көтермеленетін эрекеті болып табылады. Әлеуметтік мәні бойынша қажетті қорғанудың қоғамға қауіптілігі жоқ. Қажетті қорғану адамның е қасиетті, табиғи құқықтары, өмірін, денсаулығын, бостандығын, меншігін т.б. басқа да игіліктері қорғаудың тәсілі болып табылады. Қажетті қорғану қылмыстылықты тыюды, зорлықпен істелеті қылмыстарға және меншікке, басқа да қылмыстарға қарсы күресудің пәрменді құралы болып табылады.

Қажетті қорғау институтын қолдануда қазіргі кезге дейін біздің мемлекетте жеткілікті зерттелме отырған проблемалардың бірі - оның виктимологиялық аспектісі. Осы мәселелер бойынша зертк жүргізейік.

Виктимологиялық идеялар осыдан көп уақыт бұрын пайда болған. Виктимология қылмыстық алдын алу мақсатымен жәбірленуші тұлғасын, қылмыскер мен жәбірленушінің ара-қатынасын зерттеу Виктимологияның негізінде қылмыстың құрбан болу ықтималын жорамалдайтын теориялар, құрбан жұмыс жүргізу әдістері, сондай - ақ әлеуетті құрбандарды қорғау әдістері әзірленеді. Виктимология қылмыстың әлеуетті құрбанының онтайлы мінез - құлқы жөніндегі алдын алу шараларын әзірлеуді негізі.

Виктимологияның назар аударатыны - адам мінезінің өзіндік ерекшеліктері, әлеуметтік жағдай мінез - құлқы, сондай - ақ белгілі бір адамның қылмыс құрбанына айналуға бейім болу ықтималдығын

басқаларға Караганда көбірек болуының есептерін зерттеу. Қылмыстың және билікті пайдаланып қиянат жасаудың құрбандары үшін сот әділдігінің негізгі қағидалары декларациясында «құрбан» термині дегенде жеке адам немесе адамдар тобы тарапынан қандай да бір зиян (дене жарақаты, моральдық немесе материалдық залал, эмоциялық қайғы - қасірет) келген адамдар у-ғынылады. Криминологияда, қылмыскердің құрбаны болу мүмкіндігі тұрғысынан алып қарағанда тым осал болатын адамның жай - күйі виктимділік деп аталады. Л.В. Франктің пікірінше, «виктимділік - адамның бірқатар субъективтік және объективтік жағдайларға орай, қылмыстық қол сұғушылықтардың нысанасына айналуға деген ерекше қабілеті».

Ғалымдар виктимділікті « кінәлі және кінәсіз» етіп екіге бөледі. Кінәлі виктимдік қылмыстық заң тұрғысынан алып Караганда, әлеуетті құрбанның өзіне қарсы қылмыс жасауға мүмкіндік беретін фактор болып табылатын теріс мінез - құлқында жатыр. Қылмыстық статистиканың зерттеу мәліметтері жәбірленушілердің мінез - құлқы көптеген қылмыстың жасалуын белгілі дәрежеде қамтамасыз етеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Құрбанның мінез - құлқы, тұрмыс салты белгілі дәрежеде қамтамасыздық жасау үшін сылтау болуы мүмкін. Әйгілі «Автомобильден сақтан» кинофильмі көп адамның есінде болар, онда Деточкин адамдардың белгілі бір санатының, атап айтқанда, сол кезде айтылатындай, « еңбектенбей алған табысына» тіршілік ететін адамдардың ғана автокөліктерін айдап әкетеді. Ал жәбірленушінің мінез - құлқы қалай да болмасын, қол сұғушылық жасауға арандатпайтын, теріс сипаты жоқ, адамгершілік нормаларын бұзбайтын жағдайда, басқаша айтқанда, қылмыскер құрбанның мінез - құлқына еш байланыссыз әрекет ететін кезде жәбірленушінің «кінәсіз виктимділігі» туралы айтуға болады.

Қазақстандық ғалымдар мен ТМД елдері ғалымдардың виктимология проблемаларын қажетті қорғану міндеттері тұрғысынан алып зерттеуі өте сирек. Мәселен академик В.Н. Кудряцев виктимологияның кейбір аспектілерін қарастыра отырып, былай деп жазды: « Виктимология теориясындағы елеулі фактор жәбірленушінің өзі зардап шеккен қылмыстың жасалуына кінәлі екендігін анықтау болып табылады. Қылмыстық құқықта жәбірленуші кінәсінің бар болуы кінәлінің қылмыс жасағаны үшін жауаптылығының шегін тартатын ереже бар».

Бұл жағдайда В.Н. Кудряцев қорғанушы тарап қажетті қорғаныс шегінен асып, қол сұғушыға қандай да бір залал келтірілген фактілерді де ойда тұтқан болар, бірақ бұл орайда автор қарастырылып отырған қылмыстық құқық институтын атамайды. М.А. Фомин қорғанушыны қажетті қорғаныс шегінен шыққаны үшін қылмыстық жауапқа тартқан кезде, «жәбірленушіге» айналған қол сұғушының кінәсін де ескеруді ұсынады. Соңғысының кінәсі қол сұғушының қорғанушы адамға қарсы қылмыстық іс-әрекет жасағаны үшін қозғалған қылмыстық іс шеңберінде анықталуы керек. Үкімнің өзінде қол сұғушы тарапынан болған қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтың қылмыстың жасалуына септескенін көрсетіп отыруы қажет.

Қажетті қорғану кезінде шектен шығудан басқа, осындай фактілерге қол сұғушылық жасаған адамды ұстау жөніндегі шараларды асырып жіберген кезде зиян келтіруді де жатқызуға болады.

Қажетті қорғану кезінде бір тарап қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан қорғану әрекеттерін жасауға мәжбүр болады. Өзін - өзі қорғауды жүзеге асырып жатқан адамды қылмыс құрбаны санатына жатқызған жөн, өйткені оған қарсы қоғамдық қауіпті әрекет жасалады.

Дегенмен қол сұғушылықты тойтару немесе оның жолын кесу кезінде қорғанған адамды барлық жағдай да қылмыстың құрбаны деп атай берген орынсыз болады (әдептілікке жатпайды). Басқалушы қоғамдық қауіпті қол сұғушылықты бастаған, ал қорғанушы тарап оған тиісті тойтарыс беріп қана қоймай, қажетті қорғаныс шегінен асқан жағдайда, қылмыскердің өзі зардап шегіп, қылмыстық - құқықтық мағынада қылмыстың салдарынан жәбірленушіге айналады.

Виктимология көзқарасы тұрғысынан алып қарағанда, мүлдем «жәбірлену -шіні» де құрбан деп атауға болады. Виктимологияның міндеті - қылмыстыққа әсер ететін барлық мінез - құлықтың себептерін, соның ішінде қажетті қорғаныс шегінен шығуымен байланысты себептерін зерттеу. Демек басқалушы атдымен құқық бұзушы, содан соң жәбірленуші болып жататын жағдайларды да виктимологтар қарауға тиіс.

Қазақстан Республикасы ҚІЖК - нің 75 - бабына сәйкес, «қылмыстық процесте оған тікелей қылмыспен моральдық, дене және мүліктік зиян келтірді деп ол жөнінде ұйғаруға негіз бар адам жәбірленуші болып табылады». Әңгіме процессуалдық фигура туралы болып отыр, жәбірленуші қылмыстық процесс жүргізіп отырған орган тиісті құлы шығарған кезден бастап ондай фигураға

айналады. Жәбірленушінің кінәсін тексерген ретте, оның қылмыс оқиғасына қатысуының өрісі ашылады, ол таза процессуалдықтан гөрі анағұрлым кең болады. Осыған байланысты «жәбірленуші» терминінің салыстырмалылығы оның қылмыстық - құқықтық және қылмыстық - процессуалдық қатынастардың субъектісі болып табылатын бір ғана адамды белгілейтіндігінде жатыр.

СИ. Ожегов бойынша, «кінә» сөзі теріс қылық, қылмысты білдіру үшін ғана емес, екінші мағынада да - жағымсыз бірдеменің себебі, қайнар көзі ретінде де қолданылуы мүмкін, В.И. Даль бойынша ол - айыптарлық қылық. Қылмыстық құқық теориясында қылмыстың салдарынан жәбірленушінің кінәсі жайлы салыстырмалы түрде ғана айтуға болады. Сөз жоқ, қылмыс жасаған адамның қылмысы мен жәбірленушінің «кінәсі» - әр түрлі ұғымдар.

Қылмыстық құқықта жәбірленушінің теріс, абайсыз мінез - құлқы кінә белгілеріне жатпайды. Жәбірленушінің кінәсі туралы айтқанда, әңгіме оның қылмыстық - құқықтық мағынадағы жауаптылығы тұрғысынан емес, оның өзіне қатысты қылмыс жасауға арандататын немесе оны оңтайлататын фактор ретіндегі мінез - құлқы тұрғысында болады.

Ақыр соңында шектен тыс қорғану салдарынан жәбірленушіге айналатын адамның қандай да бір қоғамдық қол сұғушылық жасауға оқталуы немесе оны жасауы оны қылмыс субъектісі деп қарастыруды және оның бастапқы әрекеттеріне қылмыстық - құқықтық баға беруді жоққа шығармау керек.

Осындай қылмыс құрамдарының субъективті жағының өзіндік ерекшелігі - бұл жәбірленушінің қылмыстық істегі процессуалдық жағдайы, мұның өзі қылмыстық заңнаманы қолдануды және оның бастапқы әрекеттеріне баға беруді белгілі дәрежеде қиындатады.

Сондықтын, жәбірленушінің кінәсі (қылмыстық заңмен қорғалатын қандай да бір объектіге қол сұғушылық) бар істер бойынша оның әрекеттеріне дұрыс баға беруге қағидатты көзқараста болудың және оларды іс жүзінде болған зардаптар бойынша немесе қылмыс жасауға қастандық арқылы ресми түрде саралаудың маңызы бар. Ал қорғанушы үшін ауыр зардаптар болған жағдайда осындай жәбірленушінің өзін оған залалдың келтірілген - келтіріл- мегеніне қарамастан, қылмыстық жауапқа тарту және жазасын беру жөніндегі мәселені шешкен жөн болар еді. Қол сұғушылық үрдісінде бассалушыдан жәбірленушіге айналатын және қажетті қорғаныс шегінен шығудың салдарынан қайтыс болатын қол сұғушының кінәсін анықтау мәселесі бір Қарағанда, бос әңгіме болып көрінуі мүмкін.

«Қол сұғушы - жәбірленушіге» қылмыстық жазалау шараларын қолдану мәселесін көтеру мақсатқа сай ма? Профессор Р.Т. Нұртаевтің пікірінше: «Жәбірленуші «былай жазаланады» деп пайымдап және осы негізде оны қылмыстық жауапқа тартпаған дұрыс болмайды. Бұл жекеленген адамдар қылмыстық - құқықтық тыйым салу талаптарына жауапсыздықпен қарайтындай жағдай туғызып, «жәбірленуші болуға үміткер» және жәбірленушілер санының көбеюіне жағдай жасайды». Одан әрі ол абайсызда жасалған қылмыстар мәселесін қарастырғанда, жәбірленушілердің жауаптылығы жөніндегі қылмыстық норманың жобасын ұсынады: «Қылмыстың салдарынан жәбірленген адамдар, егер олардың іс - әрекеттерінде қылмыстық жазаланатын қылмыстың белгілері байқалатын болса, қылмыстық жауапқа тартуға жатады».

Қылмыстық жазаның әділдігі мен одан құтылмаушылық қағидалатын бекіту мақсатында «жәбірленушілердің» осындай іс - әрекеттерін жалпы негіздерде сараланған мақсатқа лайықты болады. «Қол сұғушы - жәбірленушінің» бастапқы әрекеттерін саралау заңды қорғану мен қажетті қорғану шегінен шығудың ара - жігін негүрлым дәлірек жүргізуге мүмкіндік береді.

Қажетті қорғану актісі барысында бассалушыға зиян келтіру сотта алғашқы әрекеттердің қасақаналығын, қылмыстық мақсаттарын анықтау туралы мәселені, соның ішінде оның қылмыстық әрекеттерінің зардаптарын (мысалы, қажетті қорғаныс шегінен шыққан қорғанушы адам алған дене жаракатының сипаты) қарастыруды жоққа шығармайды (бұл қорғанудың қол сұғушылықтың сипаты мен қоғамдық қауіптілігіне сай болуын анықтау үшін маңызды).

Зерттеу көрсетіп отырғандай, көп жағдайда қылмыскердің қылмыстық мінез - құлқына да, оның ерекше қасиеттеріне және қылмыскер мен жәбірленуші арасында бұрын пайда болып қалыптасқан, сол сияқты қақтығыс үрдісінде пайда болған өзара қарым - қатынасқа байланысты болады. Жәбірленушінің теріс мінез - құлқының да қылмыстық мінез - құлықты арандататыны жиі кездеседі.

Бірқатар зерттеушілердің мәліметтері бойынша, қылмыстардың 29 % - ын жәбірленушілер арандатқан не олардың «ықпалдасуымен» жасалған. Осы бапта қарастырылатын санат бойынша 1993 жылы қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде адам өлтірген 120 адам сотталды, Қазақстан Республикасындағы адам өлтірудің жалпы саны 2 586 болса, бұл оның 4,6% - ын құрайды. 1997 жылы бұл

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы, «Юриспруденция» сериясы, №1 (19), 2010 ж.

көрсеткіштер сәйкесінше 60 адам мен 2 581 кісі өлтіруді құрайды, бұл оның 2,3%-ына тең. Н. Н. Турецкий («Қажетті қорғаныс шегінен шығу» Заң журналы, 2007, 14 тамыз №123)

Нақты қылмыстық жағдайларды зерттеу көрсететіндей, мае адамдардың қарсыласу қабілетінің темендеуіне байланысты оларға қол сұғушылық жасау оңайлау екен, олар кездейсоқ және күмәнді таныстыққа салыстырмалы түрде оңай барады, ұрыс -керіс пен төбелес бастайтын да солар. Дауға қатысушылардың алкогольдік мае болуы зерттеу көрсеткендей, тұрақты криминогендік фактор болып отыр. Сол сияқты, қорғанушының зияттық, еріктілік, эмоциялық ерекшеліктері оның болып отырған жағдайдың элеуметтік маңыздылығын дұрыс қабылдау, демек криминогендік ахуалға дұрыс жауап қайтару және мінез - құлқын үлгілеу қабілетін анықтайды.

В.В. Меркуревичтің пікірінше: «Қорғанушылардың тұлғалық өзіндік ерекшеліктерін біз жағдайдың 35% анықтадық. Қажетті қорғану және оның шегінен асу жөніндегі тексерілген істер бойынша анықталған - оқиға кезінде қорғанушылардың 48% әр түрлі дәрежедегі алкогольдік мастық жай - күйінде, 6% - ы қатты жан толқуы жағдайында, 8% сасқалақтау жай - күйінде, 12% қажу жағдайында болған. Сөйтіп, «қол сұғушылық - қорғану» деген криминогендік жағдайда әрбір төртінші қорғанушы ғана жағдайды ақылға қонымды бағалап және соған сай қорғану құралдарын тандай алатындай болған».

Виктимологтар әзірлеген сақтық шаралары пайдаланылып және тәжірибеге енгізілсе, бұл қылмыстыққа ықпал етуде оң пәрмен берер еді. Шарапатов А. («Қажетті қорғану шегінен шығудың жалған қорғанудан айырмашылығы» Тура Би, 2007, №3)

1. Қазақстан Республикасының Президентінің 2010 - 2020 жылдарға арнаған Қазақстан халқына жолдауы.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы.- Алматы: Жетіжарғы, 2007.

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодекс. - Алматы: Юрист, 2007.

4. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Азаматтық істер жөніндегі алқасының қаулылары».-Алматы: Жеті жарғы, 2007.

5. Шарапатов А. Қажетті қорғану шегінен шығудың жалған қорғанудан айырмашылығы. // Тура Би. - 2007. - №3.

6. Турецкий Н. Н. Қажетті қорғаныс шегінен шығу. //Заң. — 2007. -14 тамыз. -№123.

7. Алауханова Е.О. Қылмыстық іс (жалпы бөлім). «Қажетті қорғану».- Алматы, 2009.

8. Турецкий Н. Н. Обстоятельства, исключющие преступность деяния по уголовному законодательству Казахстана. - Алматы, 2005.

9. Франк А.В. Виктимология и виктимолог - Душанбе: Ирфон, 1972.

Ю.Том Кара, Баулин Ю.Б. Обстоятельства, исключющие преступность деяния. - Харьков, 1991.

И.Козок В.Н.Право граждан на необходимую оборону. - Саратов, 1970.

Резюме

В статье впервые рассматривается проблемы соотношения института необходимой обороны и виктимности (виктимология)

Summary

In the article is considered in first correlation of the institute necessities defence and problems viktimologios (viktimology)

РЕАЛИЗАЦИЯ ЗАЛОЖЕННОГО ИМУЩЕСТВА

А.А.Кенбаева -

*магистрант 2-го курса Института магистратуры и докторантуры PhD
КазНПУ им. Абая*

Статьей 319 ГК установлены общие правила реализации заложенного имущества в порядке, установленном процессуальным законодательством, а также основное требование к процедуре - реализация заложенного имущества с публичных торгов[1]. Иной, чем предусмотренный в процессуальном законодательстве, порядок реализации заложенного имущества может быть установлен законодательными актами при соблюдении публичного характера процедуры реализации. В частности, главой 4 Указа "Об ипотеке недвижимого имущества" установлены правила и процедура (порядок) реализации предметов ипотеки в случае неисполнения должником основного обязательства как в судебном, так и внесудебном порядке.

Пунктом вторым статьи 319 ГК предусмотрено применение правил и процедуры реализации ипотеки в принудительном внесудебном порядке, установленных Указом "Об ипотеке недвижимого имущества", к реализации заложенного имущества при исполнении других видов залога. Исключением из этого могут быть только случаи, когда Гражданским кодексом Республики Казахстан установлены правила и процедуры для реализации заложенного имущества во внесудебном принудительном порядке, отличающиеся от правил и процедур реализации ипотеки. Положения же Указа "Об ипотеке недвижимого имущества", не имеющие отражения в Гражданском кодексе Республики Казахстан, например, содержащийся в статье 36 Указа "Об ипотеке недвижимого имущества" порядок распределения выручки, должны применяться и при исполнении реализации в принудительном внесудебном порядке заложенного имущества других видов залога, не являющихся ипотекой недвижимого имущества. В то же время порядок назначения доверенного лица и процедуры, выполняемые им, при реализации заложенного имущества по иным, чем ипотека недвижимости, видам залога должны регулироваться правилами статьи 320 ГК.

При реализации заложенного имущества в судебном порядке суд вправе при принятии решения об обращении взыскания на заложенное имущество отсрочить его продажу с публичных торгов на срок до одного года. Отсрочка является льготным сроком для должника по основному обязательству с целью исполнения основного обязательства и предотвращения реализации предмета залога (отчуждения имущества от залогодателя). Но в то же время отсрочка не приостанавливает действия требований кредитора-залогодержателя и обязанностей должника по основному обеспечиваемому обязательству[2].

В торгах имеют право принимать участие любые юридические лица и граждане, включая залогодателя и залогодержателя. Говоря об участии залогодателя в проводимых торгах по реализации заложенного имущества, логичней было бы говорить только о вещном поручителе - залогодатель, не являющемся должником по основному обязательству, так как на практике обращение взыскания на заложенное имущество имеет место после предпринятая всех мер залогодержателем по удовлетворению своих требований за счет денежных средств должника. Но с учетом права залогодержателя на обращение взыскания на заложенное имущество вне зависимости от наличия или отсутствия денежных средств должника, даже в случае когда последний является залогодателем, вполне допустимо его участие в торгах. При этом и должник по основному обязательству, и залогодатель - вещный поручитель всегда вправе до продажи заложенного имущества исполнить основное обязательство и прекратить обращение взыскания на предметы залога (см. пункт 7 статьи 319 ГК).

Залогодержатель вправе принимать участие в торгах, что порой выгодней для него, чем обращение заложенного имущества в свою собственность по его текущей оценочной стоимости ввиду сложности ее определения.

Пунктом 4 статьи 319 ГК также предусматривается судьба гарантийных взносов, если внесение гарантийных взносов предусматривается правилами проведения торгов по реализации заложенного имущества. При этом право требовать внесения гарантийных взносов принадлежит суду - в случаях реализации заложенного имущества в судебном порядке, или доверенному лицу - в случаях реализации заложенного имущества в принудительном внесудебном порядке. Гарантийные взносы участников, не выигравшие торги, подлежат возврату. Гарантийный взнос участника, выигравшего торги, не

возвращается и засчитывается в счет конечной цены при ее окончательной оплате. В случае, если участник, выигравший торги, не оплатит конечную сумму, гарантийный взнос не возвращается и остается в распоряжении суда или доверенного лица и может быть, аналогично использованию стоимости от реализации заложенного имущества, направлен на покрытие издержек и расходов по проведению торгов, оплату основного обязательства, обеспеченного залогом, на оплату просроченных обязательств, обеспеченных вторичными залогами и перезалогами, иных обременении заложенного имущества в порядке очередности, установленном законодательными актами, а также может быть возвращен залогодателю при превышении стоимости реализованного имущества над требованиями залогодержателя - кредитора по основному обязательству[1].

При реализации заложенного имущества вырученная сумма часто не совпадает с требованиями кредитора по основному обеспечиваемому обязательству. Это происходит по ряду причин, и разница может быть как в сторону превышения, так и недостижения суммы обязательств должника требований кредитора. В связи с тем, что, как правило, сумма оценки меньше действительной стоимости заложенного имущества (см. комментарий к статье 307 ГК), вырученная сумма может быть больше требований кредитора, и в этом случае залогодержатель обязан немедленно возратить залогодателю разницу.

Но так как залог обеспечивает, помимо основной суммы по обеспечиваемому обязательству и процентов по ней, также и требования залогодержателя по возмещению убытков, причиненных просрочкой исполнения, неустойки (штрафа, пени), необходимых издержек по содержанию заложенного имущества, а также возмещение расходов по взысканию (см. [статью 302](#) ГК), вырученная сумма на практике часто недостаточна для покрытия требований залогодержателя. В этом случае по общим правилам залогодержатель имеет право получить недостающую сумму из стоимости прочего имущества должника, являющегося залогодателем, не пользуясь преимущественным правом, основанном на залоге. В случае, если залогодатель не является должником по основному обязательству, его обязательства прекращаются с реализацией заложенного имущества и получением удовлетворения залогодержателем своих требований из стоимости предметов залога, даже если вырученной суммы недостаточно для полного удовлетворения требований. К залогодателю переходят права требования кредитора к должнику по основному обеспечиваемому обязательству в пределах исполненной им части (см. [статью 344](#) ГК). Кредитор при этом также имеет право обращения взыскания на имущество только должника на общих основаниях, без преимуществ перед другими кредиторами последнего.

Право залогодержателя на обращение взыскания на имущество должника в случае недостаточности вырученной суммы от реализации предмета залога может быть ограничено договором или законодательным актом. Ограничение такого права законодательными актами, в частности, предусмотрено при реализации заложенного имущества ломбардом (см. [пункт 5 статьи 328](#) ГК), а также при ипотеке недвижимого имущества в случае продажи заложенного имущества с торгов во внесудебном порядке по цене ниже суммы основного требования и при переходе заложенного имущества в собственность залогодержателя, что влечет прекращение основного обязательства (см. [статью 37](#) Указа "Об ипотеке недвижимого имущества").

Должник и залогодатель, являющийся третьим лицом (вещный поручитель), вправе в любое время до момента продажи предмета залога исполнить требования кредитора по обеспечиваемой основной сделке в целом или в той ее части, которая была просрочена что влечет прекращение обеспеченного залогом обязательства и соответственно прекращение права залога (см. [статью 322](#) ГК). Прекращение права залога является основанием для прекращения обращения взыскания на заложенное имущество и его реализации. Правила, содержащиеся в [пункте 7 статьи 319](#) ГК, усилены императивным положением, не допускающим ограничения этого права должника и залогодателя - вещного поручителя соглашением сторон договора о залоге под страхом недействительности подобного соглашения.

Реализация заложенного имущества в принудительном внесудебном порядке. Залогодержатель вправе самостоятельно принимать решение о реализации заложенного имущества в принудительном внесудебном порядке без обращения в судебные органы в случаях, когда это предусмотрено договором о залоге, Гражданским кодексом Республики Казахстан или законодательными актами (см. [пункт 2 статьи 318](#) ГК). Но в то же время он не вправе самостоятельно проводить торги и обязан для их проведения назначить доверенное лицо - любое юридическое лицо или любого гражданина, уполномоченное залогодержателем на реализацию заложенного имущества, а также получение и распределение денежных средств, вырученных от реализации заложенного имущества. Несмотря на то, что в [пункте 1 статьи 320](#)

ГК говорится только о доверенности, необходимо иметь в виду возможность уполномочия доверенного лица и на основании договора о коммерческом представительстве, содержащем указания на полномочия представителя, аналогичные полномочиям доверенного лица. На практике, как правило, банки и иные залогодержатели пользуются специальными организациями для реализации залогового имущества и заключают договор о коммерческом представительстве с этой организацией для реализации залогового имущества и выступления ее в качестве доверенного лица по различным договорам о залоге.

Доверенное лицо назначается залогодержателем в случае нарушения обязательства, обеспеченного залогом. При ипотеке недвижимого имущества имеются особенности назначения доверенного лица - оно может быть назначено и при непосредственном заключении договора о залоге соглашением сторон, в случае если доверенное лицо ипотечным договором не назначено, оно назначается залогодержателем (см. статью 24 Указа "Об ипотеке недвижимого имущества").

До проведения торгов доверенное лицо обязано произвести определенные процедуры, предписанные законодательством. При ипотеке недвижимого имущества подобные процедуры имеют ряд существенных особенностей.

Так, доверенное лицо обязано уведомить залогодателя о невыполнении им обязательств по обеспечиваемому обязательству. В случае если договор о залоге был зарегистрирован в каком-либо органе, подобное уведомление также подлежит регистрации[3].

При неудовлетворении требований по основному обеспечиваемому обязательству по прошествии двух месяцев с момента отправки доверенным лицом уведомления залогодателя доверенное лицо обязано составить уведомление залогодателя о проведении реализации заложенного имущества на торгах. В случае если договор о залоге был зарегистрирован в каком-либо органе, уведомление о проведении торгов также подлежит регистрации. Уведомление о проведении торгов должно быть вручено залогодателя. Вручением залогодателя является и отправка заказной корреспонденцией уведомления залогодателя по месту жительства гражданина (см. статью 16 ГК) или месту нахождения юридического лица (см. статью 39 ГК)[1].

Доверенное лицо обязано также опубликовать объявление о торгах в местной печати с указанием времени и места проведения торгов [6].

При ипотеке недвижимого имущества и реализации заложенного имущества в принудительном внесудебном порядке Указом "Об ипотеке недвижимого имущества" обязанности доверенного лица регламентированы более детально, чем это предусмотрено статьей 320 ГК, имеются особенности в процедуре подготовки торгов (см. статью 25 Указа "Об ипотеке недвижимого имущества"), а также установлен сокращенный трехмесячный срок для оспаривания залогодателем и должником по обеспечиваемому обязательству результатов торгов по основанию несоблюдения процедуры реализации заложенного имущества, в том числе и процедуры проведения подготовки по проведению торгов доверенным лицом (см. статью 33 Указа "Об ипотеке недвижимого имущества").

Досрочное исполнение обязательства, обеспеченного залогом, и обращение взыскания на заложенное имущество. Статьей 321 ГК предусмотрены случаи, когда залогодержатель вправе потребовать досрочного исполнения обеспеченного залогом обязательства, помимо оснований, предусмотренных главой 24 ГК "Изменение и расторжение договора". При этом пунктом 1 статьи 321 ГК предусмотрены ограниченные случаи, когда это право основывается на прекращении залога и ухудшении в связи с этим положения залогодержателя, который при заключении основного обязательства обеспечивал его исполнение залогом. Пункт 2 статьи 321 ГК предусматривает ограниченные случаи предоставления залогодержателю права требовать досрочного исполнения основного обеспечиваемого обязательства в иных случаях, чем гибель заложенного имущества, а также право на обращения при этом взыскания на предмет залога[1].

В случаях, не предусмотренных статьей 321 ГК, залогодержатель не имеет каких-либо преимуществ и отличий по досрочному прекращению основного обеспечиваемого обязательства по сравнению с правами кредитора по обязательству, не обеспеченному залогом (см. статьи 401-405 ГК).

Залогодержатель имеет право требовать досрочного исполнения основного обеспечиваемого залогом обязательства в любых случаях, когда предмет залога выбыл из владения залогодателя, у которого он оставлен, не в соответствии с условиями договора о залоге как на законных основаниях, и при этом в ряде случаев не имеет значения возможность его замены (см. статью 324, пункт 2 статьи 314 ГК), так и на незаконных основаниях, и при этом не может быть истребован из чужого незаконного владения в

соответствии со статьей 316 ГК. В этом случае договор о залоге прекращается. В случае же если незаконно выбывшее заложенное имущество истребовано из чужого владения, возвращено в соответствии с условиями договора о залоге во владение залогодателя и право залога восстановлено, залогодержатель имеет право на досрочное исполнение основного обязательства и обращение взыскания на заложенное имущество в соответствии с пунктом 2 статьи 321 ГК.

Залогодержатель имеет право требовать досрочного исполнения обеспеченного обязательства в случае нарушения залогодателем правил о замене предмета залога (см. пункт 1 статьи 314 ГК). Залогодержатель имеет аналогичное право также в случае, если при повреждении или гибели предмета залога, а также при прекращении права собственности или хозяйственного ведения залогодателя на заложенное имущество по основаниям, установленным законодательными актами, кроме случаев, предусмотренных статьей 324 ГК, залогодатель не воспользовался своим правом в разумный срок восстановить предмет залога или заменить его другим равноценным имуществом (см. пункт 2 статьи 314 ГК). В случаях, предусмотренных статьей 324 ГК, залогодержатель имеет право, но не обязанность, на досрочное прекращение обеспечиваемого обязательства и при замене предмета залога, а также в случаях распространения права залога на предоставленное взамен изъятого у залогодателя имущества или приобретения права преимущественного удовлетворения требования залогодержателя из суммы причитающегося залогодателю возмещения.

Залогодержатель вправе потребовать досрочного исполнения обеспеченного залогом обязательства и при неисполнении своих требований обратиться взыскание на заложенное имущество и в некоторых ограниченных случаях, когда создается угроза незаконного (не основанного на договоре о залоге или на нормах законодательства) выбытия предмета залога и возможности в связи с этим прекращения договора о залоге[7]. Залогодержатель вправе требовать досрочного исполнения в случае нарушения залогодателем правил о последующем залоге, например, нарушения залогодателем обязанности сообщать залогодержателю обо всех существующих залогах данного имущества или нарушения залогодателем запрета на последующий перезалог, установленного договором о залоге, и т.д. В этом случае залогодержатель, помимо требования возмещения убытков, причиненных ему невыполнением требований, содержащихся в статье 311 ГК, имеет право требовать досрочного исполнения обеспечиваемого обязательства и обращения взыскания для удовлетворения своих требований на предметы залога.

Залогодержатель имеет аналогичное право и при оставлении во владении залогодателя предметов залога и нарушении последним обязанностей по обеспечению сохранности заложенного имущества (см. комментарий к пункту 1 статьи 312 ГК), либо препятствовании им осуществлению прав залогодержателя по контролю за наличием и состоянием предметов залога (см. пункт 2 статьи 312 ГК).

Залогодержатель также вправе требовать досрочного прекращения обеспеченного обязательства и при нарушении залогодателем правил о распоряжении заложенным имуществом, например, отчуждении заложенного имущества без согласия залогодержателя (см. пункт 2 статьи 315, статью 316 ГК).

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан: официальный текст.- Алматы: Данекер, 2000.
2. Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть). Комментарий. В двух книгах. Книга 2.- Алматы: Жеты Жаргы, 1998.
3. Сулейменов М.К. Залоговое право.- Алматы, 1999 .
4. Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Гражданское право. Том 1.- Алматы, 2000.
5. Гражданское право Республики Казахстан: Учебное пособие (часть общая) 2-ое издание, дополненное и измененное.- Алматы: Данекер, 1999.
6. Гражданское право: Учебное пособие.- Алматы: КазГЮУ, 1999.
7. Сулейменов М.К., Осипов Е.Б. Залоговое право.- Алматы: Адилет Пресс, 1997.

Түйін

Аталған мақалада азаматтық құқықтағы кепілдіктің меншікті жүзеге асырудың өзекті мәселелері көрсетілген.

КРИМИНАЛИСТИКА ЖӘНЕ СӨТ САРАПТАМАСЫ КРИМИНАЛИСТИКА И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

РОЛЬ СПЕЦИАЛИСТА-КРИМИНАЛИСТА В ОСМОТРЕ МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПО ДЕЛАМ ОБ УБИЙСТВАХ

С.С.Гуминиченко -

*доцент кафедры криминалистики и судебных экспертиз ФМОиЮ
КазНПУ им. Абая*

Прежде чем начать поиск следов на месте происшествия нужно осмыслить его обстановку. Это помогает выяснить состояние и положение ее отдельных предметов на момент происшествия; вероятные пути прихода и ухода преступника; объекты, к которым он мог прикоснуться руками; возможные места сокрытия орудий преступления и т.д.

Определив механизм образования следов, легче установить причинные связи следообразования и расследуемого преступления, определить роль данного следа в преступном событии. Необходимо также выяснить место каждого следа в осматриваемой обстановке, «привязать» его к предметам обстановки, что поможет в установлении обстоятельств происшедшего, а также в описании следов в протоколе процессуального действия.

Основными задачами осмотра места происшествия являются:

1. Изучение обстановки места происшествия во всех деталях.
2. Обнаружение, изучение, закрепление и изъятие следов и иных вещественных доказательств.
3. Фиксация имеющих для дела обстоятельств, выявленных при осмотре.
4. Выявление обстоятельств и данных, используемых для розыска скрывшихся преступников.
5. Установление причин и условий, способствовавших совершению преступления.

При экспертном исследовании следов и орудий преступления в дальнейшем при назначении судебной экспертизы во многих случаях у эксперта возникает необходимость выяснить, где и при каких обстоятельствах обнаружены и изъяты вещественные доказательства, каков был их первоначальный вид и расположение на месте обнаружения и что представляет собой место происшествия. Например, для эксперта важно, чтобы была зафиксирована внутренняя и внешняя сторона цилиндрического замка, изъятого по делам о кражах; каким порошком был выявлен невидимый след пальца руки и т.д. Поэтому чрезвычайно важным элементом является привлечение к осмотру места происшествия по многим категориям расследуемых уголовных дел, связанным с дальнейшим назначением разных видов судебных экспертиз, специалиста, что регламентируется п. 6 ст. 222 УПК РК. Согласно ст. 84 УПК РК, «в качестве специалиста для участия в следственных действиях может быть вызвано не заинтересованное в деле лицо, обладающее специальными знаниями, необходимыми для оказания содействия в собирании, исследовании и оценке доказательств, а также в применении технических средств». Чаще всего к осмотру места происшествия, связанного с расследованием тяжких преступлений против личности, привлекаются специалисты-криминалисты, получившие в процессе обучения и практической работы не общеизвестные специальные знания (п. 41 ст. 7 УПК РК).

Специалист-криминалист заранее должен иметь ряд специальных приборов и инструментов с тем, чтобы применить их во всех необходимых случаях для поиска дополнительных следов и вещественных доказательств, их предварительного исследования, упаковки, составления планов и схем местонахождения объектов и следов и т.д.

По делам об убийствах, пишет Б.М. Комаринец, «...нередко особенно трудно хорошо осмотреть место происшествия, вследствие необычности обстановки его проведения, необходимости разрешить многочисленные вопросы об обстоятельствах происшествия, трудностей в начальной стадии следствия

определить существенные для следствия данные».

Значение осмотра места происшествия по делам об убийствах заключается в том, что в ходе его специалист-криминалист может установить положение трупа, имеющиеся на нем следы и их месторасположения, взаиморасположение трупа и орудия убийства. С помощью осмотра можно выяснить, является ли место обнаружения трупа также и местом совершения убийства.

Осмотр места происшествия специалистом-криминалистом имеет важное значение и для установления, каким образом виновный проник на место совершения преступления и как он оттуда вышел (по следам протектора транспортного средства, следам ног, рук и т.д.).

Из всех следов, обнаруживаемых при осмотре места происшествия, по любой категории уголовных дел, а также по убийствам, чаще всего встречаются следы рук. Преступник, хорошо зная о доказательственном значении следов рук, старается не оставлять их на месте происшествия. Для этого он прибегает к различным уловкам: надевает на руки перчатки или прикасается к предметам, обертывая руки носовым платком или куском ткани, умышленно мажет руки жирными или липкими веществами, вытирает чем-нибудь те предметы, к которым он прикасался руками. Но вообще не оставить следов преступления удается редко, так как преступник почти всегда торопится, часто действует в темноте и забывает о предосторожности. Тщательный осмотр предметов, которых преступник мог касаться, почти всегда помогает обнаружить следы рук.

Как показывает практика осмотра места происшествия, следы пальцев рук и ладоней не всегда пригодны для идентификации. Значительную часть их составляют следы, рисунки которых почти полностью смазаны, а оставшиеся небольшие части узоров зачастую ценности не представляют. Следственные и оперативные работники в большинстве случаев такие следы во внимание не принимают.

Однако это не верно. Даже в том случае, когда следы пальцев рук и ладоней не имеют дактилоскопического значения, они важны во многих других отношениях, а именно: по неотчетливым следам иногда можно судить о механизме их образования, о действиях и положении преступника во время совершения им преступления; по следам с неотобразившимися папиллярными узорами специалист-криминалист может составить представление о некоторых физических признаках преступника, в частности, о размере и длине его пальцев, о размере и форме ладони. Расположение следов рук на орудиях убийства иной раз может показать, что убийца является левшой.

Предварительное исследование следов является одной из форм участия специалиста-криминалиста при осмотре места происшествия. Оно проводится сразу же после завершения осмотра места происшествия и имеет целью получение исходной информации для раскрытия преступления по горячим следам.

При предварительном исследовании не допускается изменения объектов, которые могут повлиять на результаты последующего экспертного исследования.

Объектами предварительного исследования следов, связанных с делами по убийствам, могут являться большей частью трасологические следы, такие как следы рук, обуви, орудий взлома и транспортных средств; баллистические следы - огнестрельное оружие и следы его применения.

Решение о необходимости предварительного исследования следов принимается руководителем следственно-оперативной группы по согласованию со специалистом-криминалистом.

Специалист-криминалист вправе отказаться от предварительного исследования следов в случаях, когда:

1. Отсутствуют научно-разработанные методики предварительного исследования следов.
2. В следах не отобразились характерные признаки следообразующих объектов.

Предварительное исследование следов, как правило, производится в передвижной криминалистической лаборатории.

Процесс предварительного исследования следов складывается из трех стадий: предварительного изучения объекта, детального его исследования, формирования выводов и оформления результатов исследования.

На предварительной стадии изучается относимость объектов к совершенному преступлению, выявляются признаки, необходимые для проведения исследования (например, пригоден ли след пальца руки для идентификации конкретного лица), решается вопрос о возможности проведения исследования без нарушения следов.

При детальном исследовании устанавливается механизм образования следов, производится их

измерение и следы группируются, выявляются частицы, оставшиеся от слеодообразующих объектов, а также признаки отслоения частиц, которые могли попасть на слеодообразующий объект.

На заключительной стадии специалист-криминалист на основании анализа и оценки установленных признаков и сопоставления полученных данных с соответствующими справочными материалами формулирует выводы о приметах преступников, виде и особенностях применявшихся орудий преступления и транспортных средств.

Предварительное исследование обнаруженных на месте происшествия следов позволяет установить многие важные обстоятельства. Например, определение направления, в котором двигался человек, особенно важно, когда проверяется версия о фальсификации направления движения. Для создания ложного представления о направлении движения преступники либо подвязывают к ногам обувь каблуками вперед либо пятятся, или ставят ноги в ранее оставленные следы. Для таких способов фальсификации характерны извилистость линии ходьбы, малая длина шагов, большая ширина постановки ступней, признаки скольжения перед отпечатками носков обуви, необычное расположение углублений в следе (более глубоким оказывается отпечаток не каблука, а носка). По дорожке следов возможно судить о физическом состоянии человека. Об утомлении или болезненном состоянии свидетельствует непостоянство элементов дорожки следов: длина и ширина шагов, а также угол постановки ступней на различных участках следовой дорожки резко различаются. Для хромающего человека характерно уменьшение длины шага поврежденной ноги, угол постановки ступни резко отличается от угла постановки ступни здоровой ноги в сторону увеличения или уменьшения. Иногда в следах больной ноги наблюдаются признаки волочения. Определение пола человека производится путем измерения длины шагов и угла постановки ступней. Длина обычного шага мужчины среднего роста 70–80 см, женщины — 50-70 см. Угол постановки ступней у мужчин обычно не превышает 12 градусов. Угол постановки ступней у женщин обычно превышает эту величину и нередко достигает 20 градусов. Определение роста человека производится по длине одиночного следа. Определение соответствия обуви стопе, мала она или велика, производится по отображению в следах признаков износа обуви. Если больше изношены каблуки, то обувь свободна, если же обувь мала, то признаки износа находятся преимущественно в носочной части. О том, что обувь велика, может свидетельствовать непропечатка носка в объемном следе. Суждение о виде и фасоне обуви делается на основании изучения отобразившихся в следе формы подошвы и ее частей, характера рельефного рисунка.

В процессе предварительного исследования при необходимости проводится фотографирование, изготовление копий следов, делаются зарисовки, составляются схемы, проводятся эксперименты для проверки и оценки выводов и получения сравнительных образцов для использования в оперативно-розыскной работе.

При производстве осмотра на месте происшествия, специалист-криминалист может сделать вывод о том, что осматриваемый след на основании совпадения таких признаков, как: 1) форма и размер подошвы; 2) форма и размер каблука; 3) угол образованный задним краем подметки и передним краем каблука; 4) общего рельефа подошвы; 5) фабричных марок и клейма; 6) наличие, месторасположение, форма и размеры подковок, заплат и повреждений подошвы; 7) количества и взаиморасположения винтов, гвоздей, шпилек и т.п.; 8) особенностей формы, размеров и размещения мелких деталей рельефа подошвы; 9) особенностей мелких деталей рельефа повреждений подошвы, заплат и набоек, оставлен конкретной обувью:

Если при осмотре и сопоставлении следов обуви и самой обуви обнаруживается явное отличие обуви, которой был оставлен след, от обуви, изъятой на месте происшествия, то нет необходимости выявлять при осмотре особенности строения обуви.

Следственный осмотр и предварительное исследование следов колесного транспорта дает возможность сделать предварительный вывод о том, что след оставлен транспортным средством определенной модели. Тщательный осмотр ширины колеи, ширины следа, оставленного колесом, строение рисунка следа, длина следа одного оборота колеса уже на месте происшествия позволяет установить, какого типа транспортным средством оставлены следы (например, грузовой или легковой автомобиль).

На основании результатов осмотра и предварительного исследования при обнаружении в следе и на орудии взлома совпадения таких признаков, как общая форма и размеры его рабочей части, можно иногда сделать вероятный вывод о том, что след оставлен конкретным орудием.

Осмотр места происшествия с привлечением специалиста-криминалиста в ряде случаев позволяет обнаружить весьма важные дополнительные следы и вещественные доказательства.

При осмотре и предварительном исследовании вещественных доказательств специалиста-криминалиста должны интересовать состояние и внешние признаки предметов. При этом изучаются общие признаки, производится дифференциация родовых, видовых и групповых признаков. Все это необходимо для того, чтобы можно было бы рекомендовать следователю при назначении экспертизы ряд рабочих гипотез как о сущности факта в соответствии с могущими быть поставленными на разрешение экспертизы вопросами, так и о возможности решения их конкретными методами. Специалист-криминалист может оказать помощь следователю в выдвижении более обоснованных и правильных версий по делу. Осматривая вещественное доказательство, специалист имеет, например, возможность обнаружить в нем особенности, не только подтверждающие или опровергающие уже намеченные следователем версии, но и в особенности, способствующие формированию других версий.

Так, осматривая веревку, обнаруженную на шее потерпевшего, когда не известно, имело ли место самоповешение или убийство путем повешения, специалист должен обратить внимание, в частности, на такой признак, как особенности расположения и направления смятых волокон веревки в местах соприкосновения веревки и предметов, к которым она прикреплена. Определенный характер направления и расположения смятых волокон веревки в ряде случаев позволяет обоснованно выдвинуть версию о том, что пострадавший был кем-то повешен.

Осматривая петлю, надо обращать внимание не только на то, каким способом завязан на ней узел, но и на материал, из которого сделана петля. Если, например, использовался кусок веревки, то аналогичная веревка может быть обнаружена у подозреваемого в убийстве.

Предварительное исследование огнестрельного оружия и следов его применения специалистом-криминалистом также имеет большое значение. Так в процессе предварительного осмотра гильз и снарядов, обнаруженных на месте происшествия, возможно определить: 1) из оружия какой системы (модели, образца) стреляна гильза; 2) не стреляна ли пуля (гильза) из самодельного оружия или из оружия, переделанного под использованный патрон; 3) к какому калибру, виду образцу патронов относится найденная на месте происшествия гильза (пуля) и др.

Если на месте происшествия обнаружена бумажная или пластмассовая гильза однократного использования, то по следам на внутренней ее поверхности специалист-криминалист может установить: дробью, картечью или пулей был произведен последний выстрел. Если стреляли дробью или картечью, по следам на внутренней поверхности гильзы, возможно установить ориентировочно номер снаряда.

По оставшимся внутри гильзы несгоревшим частицам и продуктам выстрела специалист-криминалист устанавливает вид, марку пороха, которым произведен последний выстрел.

Специалисты-криминалисты могут установить, заводским или самодельным способом изготовлены пули (дробь, картечь). Если они самодельные, то возможно определить технологию их изготовления (литье, штамповка и т.д.), оборудование и материалы, которые при этом использовались.

По извлеченной из преграды пуле, выстрелянной из нарезного оружия, можно установить: 1) не стреляна ли пуля из оружия, канал ствола которого сильно изношен; 2) если пуля специальная, то к какой разновидности она относится, каковы особенности ее действия при поражении преграды.

Необходимо учитывать, что вид и образец пули может быть определен и в том случае, если обнаружена не вся пуля, а лишь частицы металла, которые ее составляли.

Специалисты-криминалисты, участвующие в осмотре места происшествия, могут определить по следам на пулях и гильзах, отстреляны ли они из одного или из разных экземпляров оружия.

Осматривая место происшествия по делам об убийствах из гладкоствольного оружия, как правило, находят пыжи, прокладки, полиэтиленовые контейнеры.

В процессе предварительного исследования полиэтиленовых контейнеров, пыжей, прокладок и их заменителей можно установить: 1) не использовались ли изъятые с места происшествия обрывки бумаги, войлока и т.п. в качестве пыжей; 2) из чего изготовлены пыжи (прокладки) и каким способом (кустарным, самодельным, заводским).

По изъятым прокладкам или полиэтиленовым контейнерам специалисты могут установить номер дроби (картечи), которой был снаряжен патрон, использованный при выстреле.

Значение тщательного осмотра и предварительного исследования специалистом-криминалистом вещественных доказательств заключается также в том, что он дает далее возможность эксперту с самого

начала определить индивидуальные свойства вещественного доказательства, пригодность его для последующего исследования, относимость к делу, по которому назначается экспертиза, что существенно будет влиять на сокращение сроков производства судебных экспертиз и в целом на сроки, установленные законом для проведения предварительного расследования.

Полученные результаты проведенных специалистом-криминалистом предварительных исследований могут быть использованы и при проведении оперативно-розыскной работы.

В соответствие с п. 1 ст. 122 «Доказательствами по уголовному делу являются фактические данные, содержащиеся в протоколах следственных действий, удостоверяющих обстоятельства, установленные ... при исследовании вещественных доказательств, проведенном специалистом в ходе следственного действия...». Согласно данной статьи, в целом доказательством по делу признается протокол следственного действия с содержащимися в нем фактическими данными, полученными разными путями. Как показывает практика, результаты предварительного исследования следов, проведенного специалистом-криминалистом, сами по себе не имеют доказательственного значения и судом в качестве доказательств не признаются. В связи с чем, следователем, оперативным работником, дознавателем назначается ряд простейших судебных экспертиз, дублирующих результаты предварительных исследований специалиста-криминалиста, поскольку только заключение эксперта законом признается одним из доказательств по делу (п.2 ст. 115 УПК РК). Например, специалист-криминалист, обладая специальными знаниями, еще при проведении предварительного исследования таких объектов, как следы рук, может точно установить, пригодны ли они для дальнейших идентификационных исследований, т.е. для установления конкретного лица, оставившего след руки; или по следам выстрела на преграде специалист-криминалист может точно установить, что выстрел произведен в упор или пригодны или не пригодны следы огнестрельного оружия на пулях и гильзах для дальнейшей идентификации конкретного экземпляра оружия и т.д.

На основании вышеизложенного, считаем, что дублирование отдельных исследований, проведенных сначала специалистом-криминалистом, а затем экспертом в большинстве случаев неэффективно и удлиняет сроки предварительного расследования, установленные законом. Кроме того, результаты предварительных исследований, проведенных специалистом-криминалистом, предлагаем оформлять отдельным документом - заключением специалиста-криминалиста, который должен иметь статус доказательства по делу и прилагаться к протоколу следственного действия, в частности, к протоколу осмотра места происшествия. Данные предложения должны найти отражение в дополнении отдельных пунктов в ст. ст. 115, 122 и 222 УПК РК.

В частности, в п. 2 ст. 115 предлагаем внести дополнение «Фактические данные, имеющие значение для правильного разрешения уголовного дела, устанавливаются: ... заключением эксперта; **заключением специалиста, проводившего предварительные исследования при участии в следственном осмотре ...».**

В п. 1 ст. 122, по нашему мнению, должно быть внесено дополнение: «Доказательствами по уголовному делу являются фактические данные, содержащиеся в установленные **путем предварительного исследования следов привлеченным к проведению следственного осмотра специ-алистом-криминалистом и содержащиеся в заключении специалиста, прилагаемого к протоколу данного следственного действия ...».**

П. 7 ст. 222 предлагаем дополнить: «Осмотр обнаруженных следов и иных материальных объектов осуществляется на месте производства следственного действия. **Если это возможно, то специалистом-криминалистом проводится предварительное исследование следов, и предметов. Результаты предварительного исследования оформляются заключением специалиста и прилагаются к протоколу данного следственного действия. ...»**

/. *Обнаружение, фиксация и изъятие следов. Справочник для следователей и оперативных работников внутренних дел. - М., 1969.*

2. *Самарин Т.М. Значение осмотра места происшествия и вещественных доказательств. /Сб. научных трудов «Проблемы и практика трасологических и баллистических исследований». Вып. 17.- М., 1976.*

3. *Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты: Практическое пособие -. М.: Юридическая литература, 1990.*

4. Кунчев И.Д. *Методный подход к анализу обстановки места происшествия как источника информации о неизвестном преступнике /Методология судебной экспертизы.-М.: ВНИИСЭ, 1986.*
5. Комаринец Б.М., Шевченко Б.И. *Руководство по осмотру места преступления. Книга 11-М, 1938.*
6. Корма В.Д. *Предварительные криминалистические исследования следов применения оружия.- М., 2005.*
7. Гуминиченко С.С. *Судебная баллистика и судебная баллистическая экспертиза: Учебное пособие. - Алматы: ОФППИ «Интерлигал», 2007.*

Түйін

Бұл мақалада кісі өлтіру қылмыстары бойынша оқиға болған жерді қарауға қатысушы криминалист - маманның атқаратын қызметі қарастырылған. Негізгі көңіл іздерді алдын ала зерттеуге бөлінген, сонымен қатар ҚР КГЖ кодексының 115, 122 және 222 баптарына толықтырулармен өзгерістер енгізу ұсынылады.

Summary

In this article we reviewed primary actions undertaken by a specialist in crime detection during the crime scene examination. The review is focused on preliminary investigation of traces left on the crime scene. We propose some amendments to paragraphs 115, 122 and 222 of Republic of Kazakhstan's Procedural Criminal Law.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РАБОТЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ПО РЕАБИЛИТАЦИИ ГРАЖДАН В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ж. Тыныштыкулы -

*ст. преподаватель кафедры криминалистики и судебной экспертизы
КазНПУ им.Абая*

В соответствии с пунктом 2 статьи 13 Конституции каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод. Вместе с тем Конституция предоставляет человеку и гражданину право защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами (пункт 1 статьи 13). Указанная конституционная норма предполагает свободное волеизъявление человека и гражданина в выборе законных средств охраны своих интересов, в том числе через обращение в органы следствия и прокуратуры[1].

В действующем с 1 января 1998 года УПК Республики Казахстан введены статьи 39-47 образующие, в совокупности с другими нормативными актами институт реабилитации, где детализированы условия и порядок возмещения вреда, причиненного незаконными действиями органа, ведущего уголовный процесс и проведена дифференциация, как видов причиненного вреда, так и способов его возмещения, что отвечает требованиям формирования приоритетов современной правовой политики.

В п.2 ст.8 УПК РК. [2] , где определены задачи уголовного процесса, указано: «Установленный законом порядок производства по уголовным делам должен обеспечивать защиту от необоснованного обвинения и осуждения, от незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина, а в случае незаконного обвинения или осуждения невиновного - незамедлительную и полную его реабилитацию, а также способствовать укреплению законности и правопорядка, предупреждению преступлений, формирование уважительного отношения к праву».

Следует признать, что поставленные вышеуказанные задачи являются гуманными и отвечающими международным стандартам защиты прав человека.

Однако, известно, что недостаточно провозгласить определенные права и свободы, главное материализовать их, претворить в жизнь.

За годы проведения реформ, на наш взгляд, вопреки благим намерениям ее зачинателей, образовался заметный разрыв между теорией и практикой защиты прав реабилитируемых граждан. Все

чаще возникают ситуации, когда право на реабилитацию есть, однако восстановления нарушенных прав и возмещения причиненного гражданам вреда не происходит, т.е. закон действует, а цели его не достигаются. Перестали официально приносить извинения в средствах массовой информации за свои ошибки органы прокуратуры, следователи. Такие факты допущены в отношении не только простых граждан, но и судей имеющих многолетний опыт работы по реабилитации граждан в уголовном процессе.

Например, по незаконному обвинению председателя Актюбинского облсуда Есжанова М., ему было предъявлено обвинение по трем статьям уголовного кодекса, самая тяжелая из них-получение взятки в особо крупном размере, об этом опубликованы ряд материалов [3].Впоследствии он полностью оправдан. Однако в средствах массовой информации не опубликованы сведения о реабилитации Есжанова М. Также не реабилитируются и не публикуются материалы в отношении граждан, которым органами предварительного расследования ошибочно предъявляются «большой» объем обвинения.

Субъектам уголовно - процессуальных отношений предоставляется возможность оперирования произвольными, удобными для них понятиями, появляются различные подходы к проблеме реабилитации. Эти подходы не всегда удовлетворяют требования реабилитируемых о возмещении причиненного им вреда, в результате чего судебными органами сумма подлежащая выплате с целью восстановления чести, достоинства и деловой репутации гражданина Республики Казахстан в несколько раз ниже, чем сумма, которая выплачивается в аналогичных ситуациях в других странах своим гражданам. В возникающей ситуации, на наш взгляд, являются явно недостаточными меры разъяснительного характера о порядке возмещения вреда, и принимаемые со стороны органов ведущих уголовный процесс [2, с.18] предусмотренные в ст.42 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан.

В правоохранительных органах отсутствуют единые статистические данные, о количестве незаконно привлеченных к уголовной ответственности. Следует заметить., что в нормативно-правовой базе Комитета по правовой статистике и специальным учетам ГП РК насчитывается 116 приказов Генерального Прокурора РК по вопросам правовой статистики, действуют 72 приказа, которыми утверждены 67 форм отчетности[4],вместе с тем, не предусмотрена форма статистической отчетности о количестве лиц получивших право на реабилитацию и суммах выплаченных им из бюджета.

Значение института реабилитации в нынешних условиях определяется следующими факторами: первый из них - количество допущенных случаев неправомερных действий со стороны правоохранительных органов в уголовном процессе, где востребована реабилитация. Ежегодно суды РК, рассматривающие уголовные дела по первой инстанции, выносят десятки оправдательных приговоров, значительное количество дел прекращается органами предварительного расследования.

Как видно из справки организационно - аналитического управления Аппарата Верховного суда Республики Казахстан об итогах работы судов за 1 полугодие 2003 г. в сравнении с 1 полугодием 2002 г., в 2002 году всего отменено в апелляционном и надзорном порядке приговоров районных судов в отношении 472 лиц, или 1,1%, за 1 полугодие 2002 г. - 547 лиц, и ли 1, 2% [5].

По данным Комитета по правовой статистике Генеральной прокуратуры РК[3], распределение уголовных дел, рассмотренных судами Республики по годам:

	2002г.	2003г.	2004г.	2005г.	2006г.	2007г.	% + -
Поступило уголовных дел в суды	85768	78020	68111	62048	55411	57650	4,04
Рассмотрено с вынесением приговора	58522	46295	38544	35651	30170	32703	8,40
Всего окончено дел в отчетном периоде	80081	73895	64233	58543	51489	53532	3,97
В т.ч.в сроки свыше установленных УПК РК	546	141	27	11	2	1	-50,00
Всего вынесено частных постановлений	4554	4578	4421	3899	3012	2798	
Отменено приговоров райсудов в апелляционном порядке	875	549	330	212	182	215	

Изменено приговоров райсудов в апелляционном порядке	3361	2976	1883	1803	1568	1527	
Отменено приговоров райсудов в надзорном порядке	304	275	256	156	85	72	
Изменено приговоров райсудов в надзорном порядке	1554	1572	1201	998	627	570	
Отменено приговоров облсудов в апелляционном порядке	59	28	17	31	49	33	
Изменено приговоров облсудов в апелляционном порядке	129	98	107	76	56	49	
Отменено приговоров облсудов в надзорном порядке	1	2	0	1	2	5	
Изменено приговоров облсудов в надзорном порядке	55	19	16	17	16	11	

показывает, число лиц подлежащих реабилитации остается значительным, поскольку по каждому отмененному приговору незаконно привлечены к уголовной ответственности один и более невиновных лиц.

В целом статистические данные о количестве лиц подлежащих реабилитации в Республике Казахстан, за исключением отдельных фрагментарных сведений, в течение многих лет нигде официально и системно не опубликовывались. В целях информационного обеспечения системы государственной защиты и восстановления нарушенных прав и свобод граждан на основе сведений, имеющихся в Комитете по правовой статистике и специальным учетам приказом Председателя Комитета от 25 марта 2008 года № 340д утверждены Правила « О формировании банка данных по защите и восстановлению нарушенных прав и свобод граждан». Однако в них также отсутствуют точные сведения о количестве реабилитируемых в уголовном процессе. В этом отношении более прозрачны информации исходящие от Генеральной Прокуратуры России[6], где откровенно признают, о том, что в результате брака в работе предварительного следствия число лиц, имеющих право на реабилитацию после уголовного преследования, продолжают исчисляться тысячами. Среди российских учебников по уголовному процессу, изданных после 1981 года, когда этот институт получил признание под видом возмещение ущерба, причиненного гражданину незаконными действиями органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры и суда, по мнению Гуценко К.Ф., «...едва ли найдутся два-три, где проблема освещается на должном уровне» [7]. Однако в России за последние годы, на наш взгляд, произошли серьезные изменения в подходах к проблеме реабилитации. Правоохранительные органы не скрывают того, что зачастую обвинение строиться исключительно на показаниях свидетелей и людям фактически незаконно предъявляются обвинения. Только в 2007 году права на реабилитацию получили более 5 тысяч граждан. Генеральный Прокурор России видит причины плохой работы следствия в неопытности кадров[6]. Органы прокуратуры владеют методикой реабилитации, анализируют положение дел по реабилитации граждан принимают меры по совершенствованию законодательства, устранению недостатков, приносят извинения за брак в работе, вплоть до «постановки вопроса о соответствии занимаемой должности» следователей и прокуроров допускающих брак в работе и т.д. Проблема совершенствования работы по реабилитации граждан в России признана чрезвычайно актуальной в практической деятельности правоохранительных органов и ученых. Следует заметить, что за сравнительно короткий период (2004-2006 гг.) защищены 10 кандидатских диссертаций, которые подготовлены в рамках научной специальности 12.00.09 (уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность) и они затрагивают уголовно-процессуальные проблемы реабилитации. Защищены диссертации в рамках научной специальности: А.Г.Петровым докторская на тему «Реабилитация жертв политических репрессий» 12.00.01. в 2006 году, кандидатская Н.Э.Шалумовой на тему «Проблемы организации работы правоохранительных и судебных органов по реабилитации»(12.00.11) в 2007 году и др.

Важным фактором, определяющим необходимость изучения данного института, является то, что причиненный гражданину вред, во всех этих случаях возмещается из государственного бюджета, и

основное бремя расходов возмещения такого вреда несут простые налогоплательщики, поэтому, любой гражданин вправе знать о состоянии дел на этом участке.

Участникам процесса в отношении кого дела прекращаются по реабилитирующим основаниям или вынесены оправдательные приговоры (подозреваемые, обвиняемые, осужденные), законы предоставляют права на возмещение материального и морального вреда. Несоблюдение этих требований закона является несправедливостью в отношении реабилитируемого. В этом случае, на наш взгляд, становится актуальным афоризм Монтескье Шарль Луи: «Несправедливость, допущенная по отношению к одному,- это угроза для всех» [8].

Исследования показывают, что в отечественной юридической литературе, достаточные сведения о механизме действия института реабилитации, отсутствуют. Это объясняется, на наш взгляд, во - первых, спецификой правового закрепления двух, относительно самостоятельных видов реабилитации в Законе Республики Казахстан «О реабилитации жертв массовых политических репрессий» от 14 марта 1993 г. [9] и в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан введенном в действие Законом Республики Казахстан от 13.12.1997 г.[2], которые имеют существенные отличия в процедуре проведения, во - вторых, отсутствием определения понятия реабилитации в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан. В третьих, слабым развитием на практике вопроса реализации права на реабилитацию. Иное состояние изучения проблем реабилитации в Республике Казахстан. Прочитав соответствующий раздел посвященный реабилитации граждан в УПК РК, сложно иметь даже юридически подготовленному человеку четкое представление о путях восстановления своих прав нарушенных в уголовном процессе. Возникает необходимость в поиске, изучении дополнительных нормативных актов регламентирующих или конкретизирующих вопросы реабилитации. Среди теоретиков и работников правоохранительных органов продолжают существовать различные точки зрения в определении понятия реабилитации, суть которых в основном заключается в том, что одни считают реабилитированным гражданина уже с момента вынесения оправдательного приговора или постановления о прекращении уголовного дела следственными органами или выдачи гражданину справки о реабилитации, другие, на наш взгляд, вполне уместно, включают в понятие реабилитации не только вынесение вышеуказанных решений, но и незамедлительное возмещение пострадавшим материального и морального вреда.

На наш взгляд, отечественные ученые старательно обходят существующие проблемы по незамедлительному восстановлению нарушенных прав граждан в сфере реабилитации, в течение многих лет в этой сфере не защищена ни одна диссертация.

Следует заметить, что для реабилитируемого очень важно, чтобы ему были обеспечены условия для восстановления своих прав, не только путем возмещения причиненного материального вреда, но и гарантировалась возможность получения моральной компенсации. Однако решение этих вопросов нередко откладывается на длительный срок по различным причинам. Например, через двадцать лет подал иск в суд о возмещении причиненного вреда житель Каркаралинского района Думан Оразбаев, незаконно осужденный по ст.65 УК Каз.ССР - за участие в массовых беспорядках [10].

В нынешних условиях прокурорский надзор за реабилитацией граждан в уголовном процессе является неотделимой составной частью прокурорского надзора за соблюдением прав и свобод граждан, который принято рассматривать в качестве самостоятельной отрасли прокурорского надзора, в связи с тем, что имеет собственный предмет надзора и характеризуется свойственными ему полномочиями прокурора, закрепленными в статье 29 Закона РК «Прокуратуре» [11].

В международно-правовой практике принято различать три группы прав и свобод человека и гражданина.

К первой группе относятся личные права и свободы: право на жизнь, охрану достоинства личности государством, право на личную неприкосновенность, защиту своей чести и достоинства.

Вторую группу образуют политические права и свободы: проводить собрания, шествия, пикетирование, демонстрации, право на свободу мысли и слова, создавать различные союзы для защиты своих интересов.

Третью группу составляют социально-экономические права и свободы человека и гражданина: право частной собственности, выбора профессии, охрану здоровья и др.

В процессе реабилитации, независимо от принадлежности их к той или иной группе, незамедлительно должны быть восстановлены все нарушенные права и свободы гражданина. Состояния

дел на этом участке в определенной мере позволяет судить о приоритете прав человека в том или ином государстве. И не случайно, в Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (1950 г.) [12] закреплено право каждого, кто стал «жертвой ареста или содержания под стражей», произведенных в нарушение положений данной Конвенции, на компенсацию, обладающую искомой силой (ч.5 ст. 5). Статьей 50 Конвенции предусмотрено, что возмещение нанесенного при этом ущерба должно быть справедливым. Статья 3 Протокола 7 к Европейской конвенции «О защите прав человека и основных свобод» [12] включает в число субъектов, обладающих, таким правом, не только незаконно арестованных на досудебных стадиях уголовного процесса, но и жертвы судебных ошибок, которые получают компенсацию согласно закону или практике соответствующего государства.

Абдрасулов Е.Б. справедливо отмечает, что несмотря на поступательное повышение эффективности правосудия, количество жалоб физических и юридических лиц на судебные органы (25%) преобладают над количеством жалоб на другие государственные инстанции [13]. При осуществлении своей функции представительства интересов государства в суде перед Генеральным Прокурором РК и подчиненными прокурорами стоят задачи обеспечения действенного надзора за соблюдением законности на всех стадиях уголовного судопроизводства, защиты конституционных прав и свобод граждан, интересов государства.

Основными направлениями надзорной деятельности при этом, считается обеспечение надлежащего применения судами законов при рассмотрении уголовных дел путем объективного и активного поддержания государственного обвинения, участия в рассмотрении уголовных дел судами апелляционной и надзорной инстанций, своевременной постановки вопросов по исправлению судебных и следственных ошибок, принятия действенных мер по любым нарушениям законности при отправлении правосудия судом.

По каждому делу при отказе от обвинения и прекращения дела судом, незамедлительно сообщается вышестоящему прокурору. При обоснованном отказе от обвинения руководителям соответствующих прокуратур следует решать вопрос об ответственности виновных лиц за незаконное предание граждан суду и направление дела в суд. Также необходимо своевременно проверить законность принятых неотложных мер по реабилитации судом, т. е. признание права на возмещение причиненного вреда судом в отношении реабилитируемого. Невыполнение этих требований, в соответствии с пунктом 21 нормативного постановления Верховного суда РК №26 от 6 декабря 2002, считается нарушением права на защиту [14].

Установлено, что реабилитируемым гражданам вред возмещается лишь в 20-30 % случаев. Одной из причин такого положения дел является, как видно из Постановления пленума Верховного суда РК от 9 июля 1999 года № 7 «О практике применения законодательства по возмещению вреда, причиненного незаконными действиями органов ведущих уголовный процесс» [15], при принятии решения о реабилитации, а также иного решения, вследствие которого у лиц возникает право на возмещение вреда, суды в процессуальных документах не указывали о признании за ними такого права и не разъясняли порядок возмещения вреда. Аналогичная практика в работе судебных органов продолжается и в нынешних условиях. Увидеть в этих случаях нарушения прав оправданных предусмотренных ч.3 ст. 384 УПК РК, на наш взгляд, не составляет особого труда.

Как показывает практика органы расследования все реже принимают меры к реабилитации граждан незаконно привлеченных к уголовной ответственности. Ограничившись вынесением постановления о прекращении уголовного дела за отсутствием состава, события преступления или по другим реабилитирующим основаниям, они полностью забывают о теперь уже бывшем подозреваемом, обвиняемом, в лучшем случае следователь приносит свои извинения за допущенную ошибку. Но как? Обычно «келейно», в кабинете, с глазу на глаз, хотя человек был опозорен публично и ему нанесен материальный и моральный вред, который необходимо незамедлительно возмещать. При этом недостаточно осознается, что необоснованное подозрение, обвинение в совершении преступления и применение в этой связи меры принуждения, не только нарушает конституционное право человека на его неприкосновенность, но и психологически воспринимается им как несправедливость унижающее его честь и достоинство. В связи с этим незаконные действия причиняют нравственные страдания не только ложно обвиненному, но и его близким, в целом обществу.

Здесь резонно спросить, а где же был прокурор? Для этого уместно вспомнить о том, что задачи прокурорского надзора в досудебных стадиях уголовного процесса и представительство интересов

государства в суде при рассмотрении уголовных дел регламентированы Законом РК «О Прокуратуре» и УПК РК. Издаваемые Генеральным Прокурором РК в этом направлении отраслевые и другие приказы должны соответствовать требованиям закона. Прокурор является единственным должностным лицом, действующим на всех стадиях уголовного процесса. При этом его функции и полномочия в различных стадиях неодинаковы.

Одним из основных направлений надзорной деятельности прокурора является обеспечение надлежащего применения судами законов при рассмотрении уголовных дел путем объективного и активного поддержания государственного обвинения, участия в рассмотрении уголовных дел судами апелляционной, кассационной и надзорной инстанций, своевременной постановки вопросов по исправлению судебных и следственных ошибок, принятия действенных мер по любым нарушениям законности при отправлении правосудия судом.

Самыми широкими полномочиями прокурор наделен в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования, когда он осуществляет надзор за применением законов органами, выполняющими оперативно-розыскную деятельность, дознание и предварительное следствие. Он вправе давать этим органам в письменном виде обязательные для них указания. Он также может непосредственно принимать меры к предупреждению и раскрытию преступлений и решать по существу вопросы, возникающие в процессе предварительного расследования. После окончания расследования уголовное дело передается прокурору для направления в суд. Надзор за законностью расследования прокурор осуществляет независимо от ведомственной принадлежности должностных лиц органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, дознание и предварительное следствие. Он вправе требовать для проверки уголовные дела, документы и материалы, возвращать дела органам дознания и предварительного следствия со своими указаниями о производстве дополнительного расследования, отменять незаконные и необоснованные постановления соответствующих органов и должностных лиц, отстранять от дальнейшего ведения расследования следователя или лицо, производящее дознание, выполнять другие действия.

В судебных стадиях процессуальное положение прокурора существенно отличается. Прокурор на предварительном слушании судом уголовного дела и в главном судебном разбирательстве при поддержании государственного обвинения должен быть активным, строго соблюдать принцип состязательности и равноправия сторон, быть объективным и обязан способствовать вынесению законного судебного постановления. При поддержании обвинения определять свою позицию самостоятельно, на основе доказательств, добытых по делу в соответствии с законом и непосредственно исследованных в суде. Следует отметить, что согласно УПК РК прокурор поддерживает перед судом государственное обвинение, которое должно быть максимально объективным, свободным от обвинительного уклона. Он может давать заключение (высказывать мнение) по вопросам, возникающим в процессе рассмотрения дела, при отказе по делу от обвинения обязан мотивировать свой отказ, незамедлительно сообщать об этом вышестоящему прокурору. Прокурор, поддерживая в суде обвинение, является стороной в уголовном процессе и не обладает какими-либо процессуальными преимуществами по отношению к противоположной стороне. Вместе с тем, прокурор вправе опротестовать любое решение суда в виду его несоответствия закону, либо принять другие меры прокурорского реагирования в случае обнаружения нарушения вышеуказанных требований ч.3 ст. 384 или ст. 42 УПК РК, которая гласит: «Приняв решение о полной или частичной реабилитации лица, орган, ведущий уголовный процесс, должен признать за ним право на возмещение вреда...». Однако в большинстве случаев этого не происходит, прокурор либо только фиксирует допущенные следственными и судебными органами нарушения УПК РК, либо не усматривает эти нарушения, не принимает мер прокурорского реагирования для защиты законных прав реабилитируемого обеспечивающего своевременное получение компенсации за материальный и моральный вред. И совершенно справедливым являются упреки реабилитируемых в адрес правоохранительных органов о том, что, после принятия решения о реабилитации большинство из них, не чувствуют себя реабилитированными. Они вынуждены еще долгое время прилагать усилия для восстановления своих прав и возмещения причиненного им вреда обращаясь в различные учреждения.

Конечно, в случае вынесения оправдательного приговора ошибки допущенные в ходе следствия или другие существенные нарушения прав участников процесса рассматриваются на коллегиях соответствующих прокуратур. Принимаются иногда дисциплинарные меры воздействия в отношении

прокурорских работников низшего звена и следователя производившего расследование. Следует отметить, что от этого реабилитируемому не становится легче, поскольку, он вынужден обивать пороги судебных учреждений с целью удовлетворения своих исковых требований и вести спор со следователем, прокурором, не надеясь особо на справедливость и успех в выигрыше дела или уйти не предъявляя никаких требований о возмещении причиненного ему вреда.

Урон наносимый престижу государственных органов, в том числе органов прокуратуры в этих случаях очевиден.

Основной причиной такого положения является то, что многие годы не уделяется должного внимания к изучению проблем реабилитации. Отсутствует надлежащий механизм незамедлительного восстановления нарушенных прав конкретного гражданина. Кроме того, установленный порядок возмещения вреда, на наш взгляд, громоздкий, требует значительных усилий и времени в связи с предъявлением в суд соответствующего иска, его должного оформления и т.д. и фактическим рассмотрением. Имеется и психологическая сторона дела, заключающаяся в том, что пострадавшему после принятия компетентными органами соответствующего решения о реабилитации, приходится вновь переживать за случившееся с ним, доказывать в суде свою правоту путем предъявления иска. Предлагаем:

1. В связи с тем, что действующее законодательство о реабилитации требует дальнейшего развития и поэтапного совершенствования. На первом этапе требуется определение понятия и содержания реабилитации в некоторой мере по аналогии с достаточно проблематичным, но все же более совершенным институтом реабилитации введенным в УПК РФ 2001 года.

Внести следующие изменения в УПК РК:

дополнить ст. 7 УПК РК в пунктах 44 и 45 - «реабилитация» и «реабилитированный», определив их соответственно:

44) реабилитация - восстановление прав и свобод лица, незаконно или необоснованно подвергнутого уголовному преследованию, которое включает возмещение причиненного ему вреда;

45) реабилитированный - лицо, имеющее в соответствии с настоящим Кодексом право на возмещение вреда, причиненного ему в связи с незаконным или необоснованным уголовным преследованием и реализовавшее это право.

Кроме того, следует устранить двусмысленность Главы 4 УПК РК путем исключения в названии главы, слов «Возмещение вреда, причиненного незаконными действиями органа, ведущего уголовный процесс.

и изложить его : Глава. 4. Реабилитация.

ст. 40 УПК п. 1. изложить в следующей редакции: «Право «на реабилитацию включает в себя возмещение имущественного вреда, устранение последствий морального вреда и восстановление в трудовых, пенсионных, жилищных и иных правах», далее по тексту.

Заглавие статьи 42 УПК РК, где говорится о признании права на возмещение вреда, заменить признанием права на реабилитацию. В статье 42 исключить первые два предложения, изложив ее в следующей редакции: «Суд в приговоре, определении, постановлении, а прокурор, следователь, дознаватель в постановлении признают за оправданным либо лицом, в отношении которого прекращено уголовное преследование право на реабилитацию. Одновременно реабилитируемому направляется извещение с разъяснением порядка возмещения вреда, связанного с уголовным преследованием», далее по тексту.

Некоторые проблемы несовершенства механизма действия института реабилитации порождены недостатками в организации прокурорского надзора по реабилитации граждан в уголовном процессе, не везде принимаются решительные меры по искоренению фактов нарушений законов, ущемления прав и свобод человека и гражданина, восстановлению нарушенных прав. Действующая процедура компенсации гражданину вреда причиненного незаконными действиями правоохранительных органов отличается громоздкостью, и подвергалась справедливой критике.

Действующий прокурорский надзор дополняет возможности судебной власти и развивает систему гарантий прав и свобод человека и гражданина, в том числе и в сфере реабилитации, и предполагает восстановление нарушенных прав независимо от процессуальных форм, установленных правосудием и требующих вмешательства суда, судебных процедур.

Востребованность прокурорского надзора в сфере реабилитации основывается на следующем:

Во-первых, в соответствии с пунктом 2 статьи 13 Конституции каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод. Вместе с тем Конституция предоставляет человеку и гражданину право защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами (пункт 1 статьи 13). Указанная конституционная норма предполагает свободное волеизъявление человека и гражданина в выборе законных средств охраны своих интересов, в том числе через обращение в органы прокуратуры.

Во-вторых, отрицание сложившегося издавна механизма возмещения причиненного вреда в досудебных стадиях уголовного процесса путем непосредственного обращения в органы предварительного расследования, прокурору, как того предлагают некоторые теоретики, ведет к тому, что бывшие участники уголовного процесса (подозреваемый, обвиняемый) вынуждены нести не всеми приемлемую дополнительную нагрузку психологического, материального характера по отстаиванию своих нарушенных прав, чести и достоинства, испытывать потерю времени и др. факторов связанных с обращением в судебные органы, с соответствующим оформлением и подачей искового заявления и рассмотрением дела.

В-третьих, ликвидация альтернативных путей восстановления нарушенных прав связанных с обращениями реабилитируемых с требованиями об устранении негативных последствий к самим органам следствия допустившим нарушения и в органы прокуратуры, чревато, на наш взгляд, пагубными последствиями, это усилит позицию недобросовестных прокуроров о невмешательстве при явном характере причиненного гражданину вреда при незаконном привлечении его в качестве подозреваемого, обвиняемого, подсудимого и осужденного.

Предупреждение, выявление и устранение этих нарушений, принятие актов прокурорского реагирования на них, привлечение к ответственности виновных должностных лиц - одна из важнейших задач прокурорского надзора. Не менее важная задача прокурорского надзора при этом, на наш взгляд, добиться от соответствующих органов предварительного расследования и суда принятия мер к реабилитации, восстановлению нарушенных прав гражданина незаконно привлеченного к уголовной ответственности. При этом прокурор может активно использовать такие акты прокурорского реагирования как представление и обращение с иском заявлением в суд о возмещении вреда. Главная роль в выполнении этих задач должна принадлежать городским, районным и иным приравненным к ним прокурорам по той единственной причине, что городские, районные и иные приравненные к ним прокуратуры являются основным звеном системы органов прокуратуры и большинство уголовных дел, где востребована реабилитация расследуются и по ним принимаются окончательные решения в соответствующих органах поднадзорных им.

В нынешних условиях, с учетом того, что роль прокуратуры в деле укрепления правового государства, развитии демократии, повышении государственной дисциплины заметно возрастает, наращивание усилий в защите прав и свобод человека и гражданина, в том числе в сфере реабилитации граждан с возмещением всех видов причиненного в результате незаконного привлечения к уголовной ответственности им вреда оправдана. В деле реабилитации требуется более конкретизировать функции департаментов и управлений с усилением их взаимодействия с целью немедленного и полного восстановления всех нарушенных прав граждан в уголовном процессе.

В случаях прекращения уголовного дела в досудебном производстве по реабилитирующим основаниям, орган уголовного преследования, при вынесении оправдательного приговора, суд незамедлительно должен принять соответствующие меры по признанию права на реабилитацию, восстановлению нарушенных прав лица. Эти меры могут быть направлены на восстановление гражданина в прежнем статусе, пострадавший подлежит восстановлению в положении, которое имело место до незаконного привлечения к уголовной ответственности. Орган, ведущий уголовный процесс, принявший решение о реабилитации лица, обязан принести ему официальные извинения за причиненный вред и принять соответствующие меры к реабилитации невиновного лица. Непринятие этих мер рассматривать как нарушение права гражданина на защиту, со всеми вытекающими от этого обстоятельствами. Если лицо было подвергнуто незаконному уголовному преследованию, а сведения о возбуждении уголовного дела, аресте, временном отстранении от должности, принудительном помещении в медицинское учреждение, осуждении и других предпринятых в отношении его действий, впоследствии признанных незаконными, были опубликованы в печати, распространены по радио, телевидению или иными средствами массовой информации, то по требованию этого лица, а в случае его смерти - по требованию его родственников или органа, ведущего уголовный процесс, соответствующие

средства массовой информации обязаны в течение одного месяца сделать об этом необходимые сообщения с изложением причины допущенных нарушений. По требованию лиц, в отношении которых дело прекращено по реабилитирующим основаниям, орган, ведущий уголовный процесс, обязан в двухнедельный срок направить письменное сообщение об отмене своих незаконных решений по месту их работы, учебы, жительства. Невыполнение этих требований также рассматривать как нарушение прав гражданина на защиту. Такая оценка допускаемых вышеуказанных нарушений в сфере реабилитации может потребовать оперативного вмешательства органов прокуратуры путем внесения соответствующего акта прокурорского реагирования.

Институт реабилитации в уголовном процессе и активное участие прокурора в нем, не только, не противоречит задачам уголовного судопроизводства, но и объективно их дополняет.

При решении вопроса о реабилитации гражданина, прокурору следует активно использовать его полномочия по устранению негативных последствий незаконного привлечения гражданина к уголовной ответственности, т.е его право обращаться в суд за защитой прав и охраняемых законом интересов граждан.

В современных правилах возмещения вреда, причиненного гражданину незаконными действиями органов дознания, следствия, прокуратуры и суда, ключевое место занимает порядок обращения пострадавшего с претензиями, их рассмотрения и принятия решения. Для улучшения и изменения существующего порядка рассмотрения требований реабилитируемых, полагаем, в соответствующих стадиях уголовного процесса подозреваемым, обвиняемым и подсудимым, наряду с другими правами, необходимо разъяснить и их право, в случае принятия решения о реабилитации, на компенсацию материального и морального вреда, причиненного незаконным уголовным преследованием, и в связи с этим предлагаем дополнить соответствующие статьи УПК РК, содержащие перечень прав подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, и право на возмещение такого вреда в случае возможной реабилитации, если решение о реабилитации гражданина принимал суд, вопрос о компенсации причиненного ему материального и морального вреда следует рассматривать в рамках одного судебного разбирательства, проводимого в порядке, предусмотренном статьей 388 УПК РК.

Характерным для данного вида надзорной деятельности прокуратуры являются полномочия прокурора, направленные на разъяснение пострадавшим порядка защиты их нарушенных прав и свобод. Потребность в реализации данного полномочия возникает в силу различных причин.

Конституцией Республики Казахстан каждому, в том числе реабилитируемому гарантировано право судебной защиты прав и свобод (ст. 13). Вместе с тем сохраняются и альтернативные способы защиты нарушенных прав. Нередко прокуроры ограничиваются разъяснением реабилитируемому право обращения в суд. Это не всегда находит понимание у бывших подозреваемых, обвиняемых, кроме того, способно привести, вследствие факторов объективного и субъективного характера, к затягиванию сроков разрешения спора по поводу нарушенного права.

На наш взгляд, нельзя не считаться с тем, что обстоятельства большинства нарушений прав и свобод человека и гражданина в досудебных стадиях уголовного процесса таковы, что не требуют применения сложной процедуры судебного разбирательства. Поэтому, прокурор может предложить более оперативный путь разрешения вопросов восстановления всех нарушенных прав и указав тот конкретный орган, который правомочен восстановить эти права.

Одним из наиболее эффективных средств, направленных на возмещение причиненного вреда реабилитируемому, является предъявление прокурором иска в интересах пострадавших в суд. Прокурору никто не может воспрепятствовать в предъявлении иска, если речь идет о защите интересов лиц, ограниченных в возможности самостоятельно отстаивать свое право в силу своего возраста, состояния здоровья.

Кроме того, в целях всесторонней защиты интересов реабилитируемых, которые не могут самостоятельно защитить свои права в силу различных причин, следовало бы внести определенные изменения в правовой статус прокурора в уголовном процессе. Применительно к статье 317 части 6, после слов «Прокурор обязан отказаться от обвинения (полностью или частично), если придет к выводу, что оно не нашло подтверждения в судебном разбирательстве», дополнить словами «и незамедлительно принять меры в случае вынесения оправдательного приговора, либо вынесения другого решения по реабилитирующим основаниям, к восстановлению всех нарушенных прав и свобод человека и гражданина».

Также полагаем необходимым внести дополнения в статью 28 часть 1 подпункт 2 Закона РК «О Прокуратуре», после слов «восстановлению нарушенных прав», дополнить словами «и реабилитации».

В целом процедура реабилитации, на наш взгляд, за исключением специальных норм реабилитации жертв политической реабилитации, от начала до конца должна регулироваться нормами УПК и осуществляться посредством продолжения производства по уголовному делу, и являться логическим продолжением уголовного процесса с усилением роли прокурора во всех его стадиях.

Здесь уместно учесть, что в орбиту прокурорского надзора за законностью реабилитации граждан незаконно привлеченных к уголовной ответственности вовлечены прокурорские работники нескольких структурных подразделений или отвечающие за различные отрасли надзора или участки деятельности прокуратуры. В связи с этим возрастает роль взаимодействия между этими подразделениями и прокурорскими работниками-предметниками в целях достижения слаженности действия, избежания дублирования в работе. За организацию этого взаимодействия должен отвечать соответствующий прокурор-руководитель прокуратуры.

1. Конституция Республики Казахстан.- Алматы: Казахстан, 1995.-47 с.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан.-Алматы: Жеті жарғы, 1998.-382 с.
3. Тулегенова С. Мухтар Есжанов оправдан полностью. //Юридическая газета. - 2003. - №191. -19 декабря.
4. Нормативно-правовые акты. Интернет сайт «Верховный суд», www.supcourt.kz).
5. Справка об итогах работы судов Республики Казахстан за 1 полугодие года. Интернет сайт «Верховный суд». 2008.
6. Игорев А. Тысячи людей сидят незаконно. //Комсомольская правда Казахстан. -2008. - 28 мая.
7. Уголовный процесс: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов./ Под ред. Гуценко К.Ф.-У., 1998. -С.506-526.
- 8.Энциклопедия мудрости. - М.:Издательство «РОССА»,2007.-С.333.
- 9.0 реабилитации жертв массовых политических репрессий. Закон Республики Казахстан, 14.04.1993, №2143-ХІІ. Политическая реабилитация граждан: Сборник нормативных актов.- Алматы:Юрист,2004.-С.3-16.
10. Без срока давности. //Казахстанская правда. - 2005. - №225(24835). -20 августа.
- 11.Закон Республики Казахстан «О Прокуратуре» от 21 декабря 1995 г. № 2709. //Прокурорский надзор: Сб. нормативных правовых актов.- Алматы: Юрист, 2004. -113 с.
- 12.Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Рим, 4.11.1950. // Сборник нормативных правовых актов. Права и свободы человека. - Алматы: Юрист, 2003.- С. 23-35.
- 13.Абдраулов БА. Роль судебной системы Республики Казахстан в защите прав человека. www.supcourt.kz.
- 14.Нормативное постановление Верховного суда РК №26 от 6 декабря 2002. // Сборник постановлений Пленумов Верховного Суда РК 200-2003гг. г. —Алматы, 2003.
- 15.Постановление №7 Пленума Верховного суда РК от 9 июля 1999 года «О практике применения законодательства по возмещению вреда, причиненного незаконными действиями органов, ведущих уголовный процесс. Сборник постановлений Пленумов Верховного Суда РК 1998-1999 гг.- Алматы, 1999.

Түйін

Қазақстан Республикасының құқыққорғау органдарының қылмыстық іс-жүргізудегі азаматтарды реабилитациялаудағы жетілдірудің теориялық және методикалық мәселелері.

Summary

Theoretical and methodical problems of perfection of work of law enforcement bodies on rehabilitation of citizens in Republic Kazakhstan criminal trial

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОМПЛЕКТА РЕАГЕНТОВ «ДНК-СОРБ-В» ДЛЯ ВЫДЕЛЕНИЯ ДНК ИЗ РАЗЛИЧНЫХ ОБЪЕКТОВ БИОЛОГИЧЕСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ЦЕЛЯХ

А.А.Ветринская, Е.Б.Кузовлева -

Центр судебной экспертизы Министерства юстиции РК

Выделение ДНК из исследуемых объектов является первым и наиболее важным этапом молекулярно-генетического исследования. От качества его исполнения зависит успех всех последующих этапов исследования и конечный результат. Неправильный выбор метода выделения ДНК или его неверное осуществление могут привести либо к получению загрязненной ДНК, непригодной для исследования, либо вообще к потере ДНК. Поэтому, прежде чем приступать к выделению ДНК, нужно тщательно продумать последовательность действий, выбрать протокол выделения ДНК, соответствующий характеру объектов и имеющимся реактивам. При выборе метода выделения необходимо учитывать вид объекта, его состояние, давность образования наслоений, условия хранения.

Наиболее распространенными в экспертной практике объектами биологического происхождения, из которых можно выделить ДНК, являются следующие: кровь в жидком и высушенном виде, в том числе пятна крови на различных предметах одежды и вещной обстановки; сперма и смешанные наслоения; мышечная ткань и ткани других внутренних органов (печень, сердце, легкие, хрящевая ткань и др.); костная ткань; волосы.

Выделение ДНК в настоящее время проводят следующими наиболее распространенными методами: а) с помощью органических соединений - таких, как фенол и хлороформ (фенольный метод); б) с помощью неионных детергентов; в) с помощью абсорбирующих ДНК веществ - таких, как соединения кремния и магнитные сорбенты; г) с помощью ионообменных смол (например, Chelex).

Реактивы для выделения ДНК как правило готовятся непосредственно в лаборатории, либо используются готовые коммерческие наборы.

Каждый из этих методов обладает как преимуществами, так и недостатками. К недостаткам чаще всего относятся: дороговизна используемых коммерческих наборов, недостаточно высокая очистка ДНК, необходимость использования большого количества исходного биологического материала, что не всегда возможно, низкий уровень выхода ДНК, токсичность используемых реагентов и др.

В лаборатории молекулярно-генетической экспертизы Центра судебной экспертизы МЮ РК для выделения ДНК в различное время были опробованы различные методы, преимущественно с использованием готовых коммерческих наборов.

Очень хорошо зарекомендовал себя коммерческий комплект реагентов «ДНК-сорб-В» (производство АмплиСенс, ЦНИИ эпидемиологии МЗ РФ, Россия), который с успехом используется нами на протяжении 7 лет. В состав данного набора входят:

- 1) Лизирующий раствор
- 2) Раствор для отмывки 1
- 3) Раствор для отмывки 2
- 4) Сорбент универсальный
- 5) ТЕ-буфер для элюции ДНК

Данный комплект реагентов рекомендован производителем для выделения ДНК из клинического материала. Однако, нами данный комплект реагентов, после соответствующей модификации протокола, был использован также для выделения ДНК из различных объектов биологического происхождения, поступающих на молекулярно-генетическую экспертизу, таких как сухая кровь, сперма, смешанные выделения, волосы, мышечная ткань и ткани органов, костная ткань.

Преимуществами использования данного набора реактивов являются: отсутствие высокотоксичных реактивов; относительно низкая стоимость; возможность использования стандартного лабораторного оборудования; возможность выделения ДНК из любого объекта биологического происхождения, в том числе и костной ткани; простота исполнения, не требующая каких-либо специальных навыков; довольно высокий выход ДНК (от 10 нг для костной ткани, до 1000 нг для жидкой крови).

К недостаткам можно отнести длительность процедуры выделения для отдельных видов объектов

(костная ткань, ткани органов, волосы).

Модифицированные протоколы выделения ДНК для различных объектов биологического происхождения с использованием набора реактивов «ДНК-сорб-В» приведены ниже.

ВЫДЕЛЕНИЕ ДНК ИЗ ЖИДКОЙ КРОВИ

Протокол

1. В промаркированные пробирки внести по 300 мкл лизирующего раствора и 100 мкл пробы.
2. Пробы тщательно перемешать на вортексе и прогреть 5 минут при 65°C (если вы работаете плазмой крови, прогревать пробу не нужно). Центрифугировать пробирки 5 с при 5 тыс. об/мин микроцентрифуге. Если проба растворилась не полностью, центрифугировать пробирку микроцентрифуге 5 мин при максимальных оборотах и использовать для выделения ДНК надосадочную жидкость, перенести ее в новую пробирку.
3. Тщательно ресуспендировать сорбент на вортексе. В каждую пробирку отдельным наконечником добавить по 25 мкл ресуспендированного сорбента. Перемешать на вортексе, поставить штатив на 2 минуты, еще раз перемешать и оставить в штативе на 5 минут.
4. Осадить сорбент в пробирках центрифугированием при 5 тыс.об/мин в течение 30 с. Удали супернатант.
5. Добавить в пробы по 300 мкл раствора для отмывки 1, перемешать на вортексе для полного ресуспендирования сорбента. Осадить сорбент центрифугированием при 5 тыс. об/мин микроцентрифуге в течение 30 с. Удалить супернатант.
6. Добавить в пробы по 500 мкл раствора для отмывки 2, перемешать на вортексе до полного ресуспендирования сорбента, отцентрифугировать 30 с при 10 тыс. об/мин на микроцентрифуге. Удали супернатант.
7. Повторить процедуру отмывки, следуя п.6, отобрать супернатант полностью.
8. Поместить пробирки в термостат 65°C на 5-10 минут для подсушивания сорбента. При этом крышки пробирок должны быть открыты.
9. В пробирки добавить по 50 мкл ТЕ-буфера для элюции ДНК. Перемешать на вортексе. Поместить в термостат 65°C на 5 минут, периодически встряхивая на вортексе.
10. Центрифугировать пробирки при 12 тыс. об/мин в течение 1 минуты на микроцентрифуге. Супернатант содержит очищенную ДНК. Пробы готовы к постановке ПЦР.

ВЫДЕЛЕНИЕ ДНК ИЗ ПЯТЕН КРОВИ

Пятна крови, исследуемые в ходе молекулярно-генетической экспертизы, могут быть локализованы на самых различных предметах-носителях, различной давности и условий хранения.

Если пятна крови расположены на ткани (предметы одежды, предметы вещной обстановки ножницами вырезают пятно размером около 1 кв.см., затем фрагмент ткани осторожно разволакивают помощью пинцетов на отдельные волокна или измельчают ножницами. Полученные нарезки помещают в чистую промаркированную пробирку объемом 1,5-2 мл. Для получения достаточного количества ДНК необходимо, чтобы пятно пропитывало и уплотняло ткань. Однако избыток крови в пятне, например, ее имеется корочка на поверхности пятна или сделана вырезка ткани большего размера, могут привести к снижению качества и количества выделенной ДНК.

Если на поверхности пятен имеются выраженные наслоения плесневых грибов, то вместе с ДНК человека будет выделена ДНК микрофлоры, что может исказить реальные результаты при количественной оценке выделенной ДНК.

Если размер пятна составляет менее 1 кв.см, или пятно не пропитывает и не уплотняет ткань присутствует в виде помарки либо мазка, то из такого объекта ДНК может быть выделена, но в меньшем количестве или же не выделиться совсем. В данном случае все зависит от конкретного объекта.

В зависимости от вида пятна, срока давности его образования, размер вырезки может быть уменьшен или увеличен. Чем старше пятно, тем труднее из него выделить ДНК.

Если пятна крови расположены на предметах с твердой поверхностью (полы, стены, нож топоры, палки и т.д.) - чистый марлевый тампон смачивают в дистиллированной воде или лизирующем растворе и протирают поверхность с наслоениями вещества. Затем тампон разволакивают \ измельчают и используют для выделения ДНК. Использовать для смывов спиртовой раствор рекомендуется, так как он наоборот фиксирует пятна на поверхности.

Протокол

1. В промаркированные пробирки внести подготовленные нарезки и 500 мкл лизирующего раствора. Встряхнуть на вортексе.

2. Добавить 12,5 мкл Протеиназы К и инкубировать в течение 3 часов при температуре 56°C (или в течение ночи при температуре 37°C) при периодическом перемешивании.

3. Осторожно перенести раствор в чистую пробирку, оставляя предмет-носитель на дне. Центрифугировать 2 минуты при максимальных оборотах (13-16000 об/мин) на микроцентрифуге. Использовать для выделения ДНК надосадочную жидкость, перенести ее в новые пробирки.

4. Далее проводят выделение ДНК начиная с п.3 протокола «Выделение ДНК из жидкой крови».

ВЫДЕЛЕНИЕ ДНК ИЗ СПЕРМЫ И СМЕШАННЫХ ПЯТЕН

Чаще всего объекты, содержащие сперму, представляемые для молекулярно-генетического исследования, имеют смешанный характер. То есть присутствует сперма не в чистом виде, а в смеси с кровью или влажными выделениями, эпителиальными клетками. Для того, что провести качественное исследование, необходимо отделить сперматозоиды от других клеток и отдельно выделить ДНК. Это достигается путем применения дифференциального лизиса, в основе которого лежит различие в строении клеточной стенки сперматозоидов и клеток крови, эпителия и др.

Дифференциальный лизис клеток можно использовать для выделения ДНК из любых объектов, содержащих сперму. Дифференциальный лизис состоит из нескольких этапов:

- 1) Экстракция биологических наслоений с объекта-носителя
- 2) Цитологическое исследование
- 3) Лизис условно «женской» фракции (эпителии влагалища, кровь)
- 4) Лизис условно «мужской» фракции (сперматозоиды, ядра сперматозоидов без оболочки)

Предварительно с объекта-носителя делают вырезку ткани размером приблизительно 1 кв.см, с наслоениями вещества. Размер вырезки зависит от вида объекта, давности его образования и условий хранения.

Протокол

1. В промаркированные пробирки внести подготовленные нарезки, залить 1 мл деионизированной воды (частички объекта-носителя должны плавать свободно в растворе). Встряхнуть на вортексе. Инкубировать при постоянном перемешивании на ротамиксе при комнатной температуре в течение 1-2 часов (или в течение ночи при температуре 4-8°C).

2. Осторожно перенести раствор в чистую пробирку, оставляя предмет-носитель на дне. Центрифугировать 2 минуты при максимальных оборотах (13-16000 об/мин) на микроцентрифуге. Супернатант удалить, оставив приблизительно 30-50 мкл. Суспендировать осадок в оставшемся объеме.

3. Провести цитологическое исследование клеточного осадка:

- а) 3мкл взвеси клеток поместить на предметное стекло и подсушить;
- б) клетки фиксировать этанолом в течении 15 мин либо путем прогревания препарата в термостате при температуре 56°C в течение 30 мин;
- в) окрасить препарат свежеприготовленной азур-эозиновой смесью (соотношение смеси эозин-вода-азур 1:3,5:1,5) в течение 20 мин при комнатной температуре. Смыть краску дистиллированной водой, и высушить препарат;

г) микроскопировать препарат, используя объектив 90^x масляной иммерсии. При обнаружении сперматозоидов проводят дальнейшее исследование. Если в препарате имеются эпителиальные клетки, то выполняют процедуру дифференциального лизиса (начиная с п. 4). Если эпителиальных клеток (или клеток крови) не обнаружено, то, не проводя процедуру дифференциального лизиса, переходят к выполнению действий п.6.

4. Лизис эпителиальных клеток (клеток крови):

а) к клеточному осадку добавить 300 мкл лизирующего раствора. Инкубировать в течение 1-2 часов при температуре 56°C при периодическом перемешивании. Для предотвращения преждевременного лизиса спермы инкубацию проводить не более 2 часов;

б) центрифугировать содержимое пробирки в течение 20 минут при максимальной скорости;

в) осторожно перенести супернатант в чистые промаркированные пробирки. Супернатант содержит продукты лизиса клеток эпителиальной фракции. ДНК эпителиальной фракции может быть очищена параллельно с ДНК спермальной фракции. Осадок содержит сперматозоиды.

5. Отмыть осадок, содержащий сперматозоиды:
 - а) суспендировать осадок в 0,5 мл лизирующего раствора;
 - б) центрифугировать в течение 5 минут при максимальной скорости;
 - в) осторожно удалить супернатант.

В случае, когда отношение количества эпителиальных клеток к количеству сперматозоидов слишком велико, рекомендуется промыть осадок еще раз.

- г) суспендировать осадок в 1 мл деионизованной воды;
- д) центрифугировать в течение 5 минут при максимальной скорости, осторожно удалить супернатант. Провести цитологическое исследование осадка. Если в препарате кроме сперматозоидов присутствуют еще и эпителиальные клетки, то процедуру дифференциального лизиса необходимо повторить, сократив время инкубации при температуре 56°C до 30 минут, и повторить отмывание осадка.

6. Провести лизис сперматозоидов: к осадку добавить 500 мкл лизирующего раствора, 15 мкл Протеиназы К, 20 мкл 1М DTT или 1М В-МЭТ. Перемешать на вортексе. Инкубировать при температуре 56°C в течение 3 часов. При необходимости время лизиса может быть увеличено до 6-18 часов.

Далее параллельно проводят очистку раствора ДНК эпителиальной и спермальной фракции.

7. Далее проводят выделение ДНК начиная с п.3 протокола «Выделение ДНК из жидкой крови».

ВЫДЕЛЕНИЕ ДНК ИЗ ТКАНЕЙ БИОЛОГИЧЕСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ.

Для выделения ДНК подходят фрагменты мышечной ткани, печени, легких и др., хрящевой ткани без гнилостных изменений и/или мумифицированные фрагменты размером приблизительно 5x5 мм. Ткани предварительно измельчаются.

Протокол

1. Фрагмент ткани размером приблизительно 5x5 мм измельчить с помощью скальпеля, поместить в микропробирку объемом 1,5 мл, залить 500 мкл лизирующего раствора.

Примечание: размер фрагмента может быть увеличен в зависимости от объекта, сроков и условий его хранения.

2. Добавить 15 мкл раствора Протеиназы К, тщательно перемешать на вортексе.
3. Инкубировать при температуре 56°C в течение 6-18 ч до растворения фрагмента ткани, периодически перемешивая на ротамиксе.
4. Центрифугировать продукты лизиса в течение 1 мин при максимальных оборотах для отделения нерастворившихся компонентов и перенести супернатант в чистую пробирку.

5. Далее проводят выделение ДНК начиная с п.3 протокола «Выделение ДНК из жидкой крови».

ВЫДЕЛЕНИЕ ДНК ИЗ КОСТНОЙ ТКАНИ

Для выделения ДНК из костной ткани лучше всего подходит компактное вещество, из которого состоят плоские кости: лопатки, ребра, кости черепа, головки трубчатых костей.

Предварительно исследуемую кость или ее фрагмент отмывают от остатков мягких тканей и поверхностно стерилизуют в 3% растворе перекиси водорода в течение 18 ч. После этого ополаскивают кость дистиллированной водой, высушивают и измельчают. Измельчение можно проводить с помощью напильника, лобзика, стоматологического бора или других инструментов. В процессе измельчения необходимо следить, чтобы кость не нагревалась, так как это может привести к деградации ДНК. Все инструменты должны быть перед использованием и после тщательно простерилизованы. Измельчение также можно проводить с использованием жидкого азота. Для этого фрагмент кости помещают в фарфоровую ступку, заливают жидким азотом, выдерживают до стадии глубокой заморозки и затем тщательно растирают пестиком.

Количество костного порошка, приготовленного для выделения ДНК, не должно быть менее 1 г.

Протокол

1. В пробирку объемом 15 мл поместить 1-2 г. костного порошка, залить 7,5 мл лизирующего раствора. Добавить 225 мкл Протеиназы К (10 мг/мл) и 300 мкл 1М раствора DTT. Содержимое пробирки тщательно перемешать.

2. Инкубировать при температуре 56°C в течение 6-8 часов или при температуре 37°C в течение 18 часов при периодическом перемешивании.

3. К продуктам лизиса снова добавить 225 мкл Протеиназы К (10 мг/мл) и 300 мкл Ш раствора DTT. Тщательно перемешать.

4. Инкубировать при температуре 56°C в течение ночи.

5. Центрифугировать продукты лизиса в течение 5 мин. при 10 000 об/мин для отделения нерастворившихся компонентов и перенести супернатант в чистую пробирку.

6. Далее проводят выделение ДНК начиная с п.3 протокола «Выделение ДНК из жидкой крови».

ВЫДЕЛЕНИЕ ДНК ИЗ ВОЛОС

Для проведения молекулярно-генетического исследования пригодны вырванные и выпавшие волосы, обязательно имеющие луковицу. Луковица корня волос обычно содержит от 100 до 1000 клеток эпидермиса, из которых и выделяют ДНК. Стержень волос состоит из мертвых клеток, непригодных для выделения ДНК.

Перед выделением ДНК исследуемый волос промывают в деионизованной воде. Затем, используя бинокулярную лупу, стерильным скальпелем отрезают луковицу с фрагментом стержня длиной около 1 см.

Протокол

1. Поместить фрагмент волоса с луковицей в микропробирку объемом 1,5 мл, залить 500 мкл лизирующего раствора.

Примечание: так как поверхность волоса может быть загрязнена посторонними биологическими следами (например, кровью), то для контроля чистоты выделения ДНК параллельно проводят процедуру выделения ДНК из фрагмента волоса длиной 5-10 мм, срезанного со стороны периферического конца. Полученную пробу используют в качестве контроля при постановке реакции амплификации.

2. Добавить 15 мкл Протеиназы К (10 мг/мл) и 20 мкл Ш раствора ДТТ. Содержимое пробирки тщательно перемешать.

Внимание! Стержень волоса должен быть полностью погружен в лизирующий раствор.

3. Инкубировать при температуре 56°C в течение 6-8 часов или при температуре 37°C в течение 18 часов при периодическом перемешивании. За это время волос размягчается, однако полностью не растворяется.

4. Содержимое пробирки тщательно перемешать с использованием вортекса в течение 5-10 сек.

5. К продуктам лизиса снова добавить 15 мкл Протеиназы К (10 мг/мл) и 20 мкл 1М раствора ДТТ. Тщательно перемешать.

6. Инкубировать при температуре 56°C в течение 6-8 часов или в течение ночи. За это время волос практически полностью растворяется.

7. Центрифугировать продукты лизиса в течение 1 мин. при 10 000 об/мин для отделения пигмента и нерастворившихся компонентов и перенести супернатант в чистую пробирку.

8. Далее проводят выделение ДНК начиная с п.3 протокола «Выделение ДНК из жидкой крови».

Внимание: все биологические объекты, из которых выделяют ДНК, считаются потенциально опасными, инфицированными. Работать только в перчатках, в халате, при необходимости использовать защитную маску, очки. Рабочие поверхности и пипетки перед началом работы и по окончании обрабатывать спиртом. Использованные одноразовые наконечники сбрасывать в контейнер с дезинфицирующим раствором.

Для увеличения выхода ДНК рекомендуется после 5 минут элюции при 65°C оставить раствор с сорбентом на ночь в холодильнике. После чего отцентрифугировать и использовать супернатант с растворенной ДНК. Выход ДНК при этом увеличивается не менее чем в 2 раза.

Очищенную ДНК можно хранить в течение недели при 2-8°C, и в течение 1 года при минус 20°C.

Полученные нами препараты ДНК затем использовались для постановки ПЦР как в монолокусном формате для ручного типирования, так и в мультилокусном формате для типирования с использованием генетического анализатора. При этом каких-либо различий по сравнению с препаратами ДНК, полученными другими методами, не было выявлено.

Таким образом, комплект реагентов «ДНК-сорб-В» с успехом может использоваться для выделения ДНК из различных объектов биологического происхождения, поступающих на молекулярно-генетическое исследование.

Түйін

Мақалада криминалистикалық мақсатта ДНК-ны анықтау қарастырылады.

Summary

Use of the complete set of reagents DNA-sorb-in For allocation of DNA from various objects of a biological origin in криминалистических the purposes

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

ПРОБЛЕМЫ НОТАРИАЛЬНОГО УДОСТОВЕРЕНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ СДЕЛОК

С.Саукенова -

соискатель кафедры гражданского права КазГЮУ

В соответствии с пунктом 2 статьи 152 Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее - ГК РК) сделка, совершенная в письменной форме, должна быть подписана сторонами или их представителями, если иное не вытекает из обычаев делового оборота. [1] При совершении сделки допускается использование средств факсимильного копирования подписи, электронной цифровой подписи, если это не противоречит законодательству или требованию одного из участников.

К совершению сделки в письменной форме приравнивается, если иное не установлено законодательством или соглашением сторон, обмен письмами, телеграммами, телефонограммами, телетайпограммами, факсами, электронными документами или иными документами, определяющими субъектов и содержание их волеизъявления (п.3 ст. 152 ГК РК).

Нам представляется, что в связи с развитием техники и технологий целесообразно выделить «электронную» форму сделки в самостоятельный вид письменной сделки. Совершение сделки в электронной форме, как и совершение сделки в простой письменной форме, подразумевает выражение воли субъекта при помощи письменной речи, путем составления документа, выражающего ее содержание, который подписывается лицом или лицами, совершающими сделку, либо должным образом уполномоченными ими лицами.

Почти с каждым днем в обществе увеличивается количество электронных сделок. Электронные средства активно используются в предпринимательстве, потребительской сфере. В законодательстве многих стран, в международном праве уже вошли в обиход электронный договор, электронная подпись, электронные платежи. Как отечественные предприниматели, так и зарубежные партнеры предпочитают осуществлять договорную переписку с помощью Интернет-связи. Более того, в Казахстане вводится система «электронного правительства» и теперь все государственные органы и организации применяют электронную форму исполнения. Заключение договора о государственных закупках с 2010 года также производится в электронной форме. [2]

Некоторые исследователи считают, что электронная форма является самостоятельной формой сделки.[3] Хотя сами же признают, что электронный документ на машинном носителе приравнивается к документу на бумажном носителе и имеет одинаковую с ним юридическую силу.

В ст. 1 Закона РК «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» дано следующее определение электронной цифровой подписи - это набор электронных цифровых символов, созданный средствами электронной цифровой подписи и подтверждающий достоверность электронного документа, его принадлежность и неизменность содержания.[4] Под электронным документом здесь имеется в виду документ, в котором информация представлена в электронно-цифровой форме и удостоверена посредством электронной цифровой подписи.

Само определение цифровой подписи, закрепленное в законе, несколько сложно для восприятия людям, не сведущим в области информационных технологий. Поэтому цифровую подпись условно можно определить как подписание документа не с помощью ручки, а с помощью ввода посредством компьютера определенного набора цифр, символов, при этом подписывается не «бумажный» документ, а документ, изложенный с помощью компьютерной техники.

В соответствии со ст. 10 Закона электронная цифровая подпись равнозначна собственноручной подписи подписывающего лица и влечет одинаковые юридические последствия при выполнении следующих условий:

- 1) удостоверена подлинность электронной цифровой подписи при помощи открытого ключа.

имеющего регистрационное свидетельство;

2) лицо, подписавшее электронный документ, правомерно владеет закрытым ключом электронной цифровой подписи;

3) электронная цифровая подпись используется в соответствии со сведениями, указанными в регистрационном свидетельстве.

Один из способов нотариального удостоверения сделок - это когда одна сторона сделки является лично к нотариусу и выполняет все предусмотренные законодательными актами действия, а затем нотариус удостоверяет их в электронной форме своей электронной цифровой подписью и направляет другой стороне сделки. Другая сторона сделки точно такие же действия совершает в другом населенном пункте со «своим» нотариусом по принятию электронного проекта и подписанию сделки, возвращает его по сети оференту и таким образом сделка может быть заключена с соблюдением всех требований гражданского законодательства.

Как говорит И.Г.Медведев, «...дематериализация договорных отношений вызывает потрясение фундаментальных основ доказательственного права, носителем которых является нотариус». [5] В этих условиях основным средством преодоления негативных последствий и гарантией достоверности как самой электронной сделки, так и ее нотариального удостоверения на современном этапе видится электронная цифровая подпись.

В Германии нотариальное удостоверение сделок с помощью электронной цифровой подписи началось еще в 2001 г. Каждый немецкий нотариус может получить в сертификационном отделе Федеральной нотариальной палаты Германии специальную чип-карту, посредством которой он получает доступ к сети Интернет, а также может шифровать и подписывать электронные сообщения (документы). [6] Федеральная Нотариальная Палата Германии является третьим по величине учреждением Германии, имеющим лицензию на предоставление сертификационных услуг (после органов телекоммуникаций и почты). Объединенная электронная сеть нотариусов в Германии называется Notarnetz, аналогичная сеть eНОТ создана и в Российской Федерации.

Казахстанский нотариат пока еще не участвует в развитии правовой и технической инфраструктуры электронного документа и электронных сделок. По состоянию на 2007 г. был создан Проект по введению электронной государственной базы данных (ГБД) «Нотариат», однако до сего времени он не реализован. [7] Предполагалось тесное взаимодействие данной электронной системы в системе «электронного правительства» с получением сведений нотариусами из информационных систем Налогового комитета, Комитета регистрационной службы Минюста, ГБД «Регистр недвижимости», ГБД «Юридические лица», ГБД «Физические лица». Пилотные проекты планировалось осуществить вначале в г. Астана и Карагандинской области.

Тем не менее, с учетом изложенного, предлагаем внести соответствующие изменения и дополнения в Закон РК «О нотариате» и в Инструкцию о порядке совершения нотариальных действий. Необходимо также дополнить статью 154 ГК РК «Нотариальное удостоверение сделки» частью 3 следующего содержания: «Лица, осуществляющие нотариальное удостоверение сделок, обязаны получать сертификаты электронной цифровой подписи в установленном законом порядке».

Казахстану тоже необходимо интенсивно создавать систему, соответствующую международным стандартам, в том числе требованиям ВТО. В этих целях в Закон РК «О регулировании торговой деятельности» включена статья 29 «Электронная торговля», в соответствии с которой электронная торговля осуществляется путем заключения торговых сделок на основе соглашения (договора) участников электронной торговли на куплю-продажу товаров с использованием электронных средств связи. [8] Порядок осуществления электронной торговли определяется в соответствии с Правилами осуществления электронной торговли, утвержденными постановлением Правительства РК от 10 сентября 2007 года № 786. [9]

Глава 3 названных Правил регулирует порядок осуществления электронной торговли (пункты 9-12). На наш взгляд, пункт 9 Правил: «Договоры, не требующие нотариального удостоверения или государственной регистрации, могут быть заключены путем обмена электронными документами, удостоверенными электронной цифровой подписью, подлинность которой удостоверена в соответствии с законодательством Республики Казахстан в области электронного документа и электронной цифровой подписи» сконструирован некорректно, так как из его содержания вытекает, что в электронной форме могут заключаться только договоры, не требующие нотариального удостоверения. Тогда как весь

цивилизованный мир пытается внедрить именно нотариальное удостоверение электронных сделок.

Учитывая важность нотариального удостоверения любых сделок, в современных развитых государствах [./index.php/Электронное государство](#) возникает потребность в соответствующем его потребностям электронном нотариате. Основными функциями электронного нотариата должны быть совершение и свидетельствование юридических актов, совершенных в электронной форме (электронная нотариализация), также в электронной форме. Для выполнения нотариальных действий в электронном виде нотариусам необходим аппаратно-программный комплекс, который должен быть специально разработан и установлен у каждого лица, уполномоченного выполнять нотариальные действия в электронном виде. Также требуется наличие у нотариуса цифровой подписи и возможность проставления метки о точном времени совершения нотариального действия. Проставление метки времени необходимо для того, чтобы впоследствии невозможно было изменить содержание электронного нотариального документа.

В Казахстане для подтверждения подлинности электронной цифровой подписи созданы удостоверяющие центры в форме юридических лиц, удостоверяющих соответствие открытого ключа электронной цифровой подписи закрытому ключу электронной цифровой подписи, а также подтверждающих достоверность регистрационного свидетельства.

Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 апреля 2004 г. № 430 «Об утверждении Правил электронного документооборота государственных органов Республики Казахстан» касается только электронного документооборота госорганов, оно не регулирует порядок электронного документооборота негосударственных органов и организаций, многочисленных коммерческих организаций и индивидуальных предпринимателей. [10] Полагаем, что такое положение должно быть восполнено в кратчайшие сроки, так как электронная торговля, особенно с участием иностранных субъектов, становится все более интенсивной.

1.Гражданский кодекс Республики Казахстан (части общая и особенная). — Алматы, 2009.

2.Закон Республики Казахстан 21 июля 2007 года «О государственных закупках» //Электронный правовой справочник Законодательство, 2010.

ЗЛнанько А. Электронная форма сделки в международной торговле, [//www.russianlaw.net/..Jal 24.htm](#)

4.Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 г. «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» //Электронный правовой справочник Законодательство, 2010.

5.Медведев ИТ. Электронный документ и нотариальная деятельность. //Использование новых информационных технологий в арбитражном процессе и при осуществлении нотариальной деятельности. Материалы международного семинара. Под редакцией И.Ш. Файзутдинова и В.В. Яркова. -М.: Издательство ФРПК, 2007-С. 108.

б.Бенеш А. Безопасность нотариуса в сети Интернет. Компьютер и Интернет в нотариальной практике. Практическое пособие. Пер. с немецкого. —М.: Волтерс Клувер, 2005.- С.49

7.Жапакова С. Актуальность введения единой электронной государственной базы данных «Нотариат». //Человек и закон. - 2007.-16 февраля.- С. 7

9.Закон Республики Казахстан «О регулировании торговой деятельности» от 12 апреля 2004 г. //Электронный правовой справочник Законодательство, 2010.

10.Постановление Правительства Республики Казахстан от 10 сентября 2007 года № 786 «Об утверждении Правил осуществления электронной торговли» //Электронный правовой справочник Законодательство, 2010.

11.Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 апреля 2004 г. № 430 «Об утверждении Правил электронного документооборота государственных органов Республики Казахстан» //Электронный правовой справочник Законодательство, 2010.

Түйін

Баяндамада автор ұлттық заңнамаларда жаңадан бекітілген жазбаша мәмілелердің электронды түрін қарастырып, сол мәмілелердің нотариалдық рәсімделуінің кейбір проблемаларын талдауға салған.

Summary

In the report the author considers a kind of written transactions new to the domestic legislation electronic transactions, and also analyzes some problems of the notarial certificate of electronic transactions.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ НОРМАТИВНОГО ТОЛКОВАНИЯ КОНСТИТУЦИИ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Г.К.Кулдышева -

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет, Кыргызская Республика

В юридическом толковом словаре «толкование» определяется как «деятельность органов государства, организаций, должностных лиц, отдельных граждан по установлению содержания норм права, раскрытию в них воли законодателя». В зависимости от юридических последствий, к которым приводит толкование, обычно выделяются: официальное толкование, даваемое уполномоченными на то органами, формулируемое в специальном акте, формально обязательное для определенного круга лиц и являющееся официальной директивой о том, как правильно понимать конкретную норму, и неофициальное, под которым, понимаются все остальные случаи толкования, облеченные в форму рекомендаций и советов.

Наибольшей значимостью среди всех видов толкования правовых норм характеризуется разъяснение, являющееся результатом официального нормативного толкования. Такое толкование обязательно для всех лиц, распространяется на весь круг случаев, предусмотренных толкуемой нормой, обеспечивая тем самым единообразное и правильное проведение в жизнь ее предписаний.

Конституция как нормативно-правовой акт, обладающий высшей юридической силой, служит ориентиром для всех остальных нормативно-правовых актов Кыргызской Республики. Таким образом, на основе Конституции принимаются нормативные акты, составляющие систему законодательства Кыргызской Республики: конституционные законы, законы и подзаконные акты.

Конституция Кыргызской Республики 1993г. изложенная в Законе КР «О новой редакции Конституции Кыргызской Республики» от 23 октября 2007г. признала такие акты официального нормативного толкования, как нормативные постановления Конституционного суда Кыргызской Республики составной частью действующего в Кыргызстане права.

Согласно пункту 3 статьи 85 Конституции Кыргызской Республики (в редакции от 23 октября 2007г) официальное толкование норм Конституции дает Конституционный суд Кыргызской Республики. Конституционный суд, как орган судебной власти и правосудия занимает особое место в судебной системе государства. Это место определяется не иерархической подчиненностью ему Верховного суда КР и местных судов, а его компетенцией, характером деятельности, оказывающей существенное влияние на правотворчество и правоприменение.

Как орган государственной власти, Конституционный суд Кыргызской республики стоит в одном ряду с такими высшими органами государственной власти, как Глава государства, Парламент и Правительство Кыргызской Республики. Конституционный суд не рассматривает гражданские, уголовные, административные и другие категории дел. Это входит исключительно в компетенцию местных и специализированных судов (межрайонные суды) Кыргызстана. Однако решения Конституционного суда обязательны и для других судебных органов.

Отсюда возникает проблема отнесения Конституционного суда к судебной ветви государственной власти. На наш взгляд, весьма спорным является обозначение Конституционного суда Кыргызской Республики судебным органом. Проблема эта, в условиях унитаризма в Кыргызстане, требует своего теоретического и практического разрешения.

Впервые институт официального толкования был введен в Кыргызстане в результате конституционных изменений в феврале 1996г. Так, право официального толкования Конституции было отнесено к компетенциям палат Жогорку Кенеша - Законодательного собрания и Собрания народных представителей.

Анализ в этой связи правового статуса и конституционных основ деятельности Конституционного суда Кыргызской Республики, с одной стороны, и принципов организации конституционного контроля, с другой стороны, со всей очевидностью указывал на целесообразность закрепления данного полномочия не за Парламентом, а за Конституционным судом.

В ст.87 Конституции Кыргызской Республики 2003г. было установлено, что суд не вправе применять нормативный акт, противоречащий Конституции. Согласно нормам п.2. этой же статьи, если при рассмотрении дела в любой судебной инстанции возникает вопрос о конституционности закона или

иного нормативного акта, от которого зависит решение дела, то суд был обязан направить запрос в Конституционный суд.

Последний был вправе признать неконституционными законы и иные нормативные акты в случае их противоречия Конституции Кыргызской Республики (пп.1. п.3 ст.82) Из чего следует, что признание законов и иных нормативных актов конституционными либо неконституционными является прерогативой Конституционного суда Кыргызской Республики.

Им же замечено, что, несмотря на казуальность толкования, то есть второстепенный характер, поскольку оно подчинено основной задаче обоснования решения Конституционного суда, с одной стороны, и вполне самостоятельный характер нормативного толкования Конституции, о чем свидетельствует сам факт закрепления такового в Основном Законе, с другой - эта функция осуществляется в рамках конституционного контроля. Что, по сути, является мощным и эффективным институтом правовой охраны Конституции - основной функции Конституционного суда Кыргызской Республики как высшего органа по защите Конституции КР (п. 1.ст.82).

Следует добавить, что Конституционному суду КР, по Конституции, отведена также наиважнейшая роль арбитра между высшими органами государственной власти, выражающаяся в обеспечении сдерживания и противовеса властей, и обеспечения их сбалансированности, и в законодательной сфере. Такая функция органа конституционного контроля, как толкование Конституции, помогает избежать ситуаций, приближенных к политическому кризису, особенно в условиях начинающегося разногласия между законодательной и исполнительной ветвями власти.

Статья 50 Закона Кыргызской Республики «О нормативных правовых актах» предоставляет полномочия по официальному толкованию подзаконных нормативных правовых актов органам или должностным лицам, принявшими (издавшими) эти нормативные правовые акты.

Итак, существующее законодательство КР прямо предусматривает официальное толкование нормативных правовых актов только в двух случаях: толкование норм Конституции органом конституционного контроля и аутентическое толкование подзаконных нормативных правовых актов. Исходя из этого, можно сделать вывод о том, что лишь Конституционный суд Кыргызской Республики уполномочен давать официальное толкование нормам законов, причем круг норм, которые он может интерпретировать ограничивается только нормами Конституции Кыргызской Республики.

Право на обращение в Конституционный суд КР т.е. субъектами являются:

Президент КР;

депутаты Парламента КР;

Правительство КР;

Премьер-министр КР; суды Кыргызской Республики;

местные кенешы; а также юридические лица и граждане - по вопросам, непосредственно затрагивающим их конституционные права, если они не подведомственны другим судам.

Наряду с пунктом 3 статьи 85 Конституции Кыргызской Республики есть и другие правовые нормы, которые трактуются, как предусматривающие полномочия тех или иных государственных органов по официальному толкованию законов. Такими, предоставляющими право официального нормативного толкования законов нормами являются, например статья 86.

В соответствии со статьей 86 Основного закона нашего государства Верховный суд Кыргызской Республики является высшим судебным органом по гражданским, уголовным, экономическим, административным и иным делам, подсудным судам общей юрисдикции, осуществляет в предусмотренных законом процессуальных формах надзор за их деятельностью и дает разъяснения по вопросам судебной практики.

Компетенция, организация и порядок деятельности Верховного суда Кыргызской Республики определяются Конституцией Кыргызской Республики, конституционными законами о статусе судов и судей, процессуальными законами и Законом «О Верховном суде Кыргызской Республики и местных судах общей юрисдикции» от 24 апреля 1999г.

В Конституции не упоминается о толковании Верховным судом каких-либо норм права, но прямо указано на разъяснение по вопросам судебной практики. Учитывая то, что судебная практика заключается, в основном, в правоприменительной деятельности, и сама она подробно урегулирована правовыми нормами, разъяснения по вопросам судебной практики - это всегда разъяснение тех или иных правовых норм, относительно которых в судебной практике возникла необходимость толкования.

Практически трудно представить ситуацию, при которой в судебной практике возникли бы вопросы, требующие руководящих разъяснений Верховного суда и, одновременно, никоим образом не относимые к категории вопросов о реализации правовых норм.

Разъяснение смысла правовой нормы является неотъемлемым этапом действий по официальному толкованию, поэтому руководящие разъяснения Верховного суда по вопросам судебной практики, включающие в себя все составляющие правоинтерпретационной деятельности, нельзя не признать в качестве официального толкования правовых норм.

А.В. Поляков по этому поводу отметил, что официальное толкование предполагает не только уяснение смысла той или иной правовой нормы, но и разъяснение этого смысла другим субъектам.

Существует также мнение о том, что действующая Конституция наделяет полномочиями по официальному нормативному толкованию законов и такой государственный орган, как Правительство Кыргызской Республики. На основе предписания более общего характера, предусмотренного п.1. ст.74 Конституции Кыргызской Республики и определяющего компетенцию Правительства Кыргызской Республики, оно может давать официальное толкование законов. Хотя это прямо не сказано в законодательстве КР, но вытекает из содержания статьи 74, согласно которой Правительство «обеспечивает исполнение законов».

С этой целью Правительство может конкретизировать отдельные положения законов, давать разъяснения, обязательные для подведомственных органов. Реализацию полномочий Правительства КР по толкованию законов, как нам представляется, можно обнаружить в конкретизации отдельных положений законов в актах Правительства, в даче разъяснений, обязательных для подведомственных органов.

Нормы, содержащиеся в постановлениях Правительства, являясь общеобязательными, и более детально регулируя правовые отношения, регламентированные соответствующей нормой закона, все же не могут рассматриваться в качестве актов нормативного толкования законов в силу того, что они сами являются первичными правовыми нормами.

Разъяснения Правительства по поводу толкования норм законов, обязательны для исполнения только подведомственными Правительству структурами и не обладают общеобязательностью, свойственной актам официального нормативного толкования. В связи с чем, вывод о том, что Правительство уполномочено общим предписанием Конституции на нормативное толкование законов, и результатом такой интерпретационной деятельности являются существующие акты и разъяснения Правительства, представляются нам необоснованными.

Законом Кыргызской Республики «О прокуратуре» органы прокуратуры уполномочены разъяснять содержание закона, что, как нами было указано выше, на примере Верховного суда, не может расцениваться в качестве деятельности по толкованию законов. Из-за этого закономерно возникает вопрос о том, не является ли прокуратура также как и Верховный суд, субъектом официального нормативного толкования законов?

Действительно, прокурорское разъяснение закона является актом официального толкования закона, поскольку это полномочие органов прокуратуры прямо предусмотрено нормой закона.

Интерпретационные акты Верховного суда, в отличие от прокурорского разъяснения закона, адресуются неопределенному кругу лиц, и именно поэтому за ними признается свойство нормативности, которым разъяснение прокурора, данное на основании статей Закона Кыргызской Республики «О прокуратуре», не обладает. Следовательно, прокурорское разъяснение закона является, по нашему мнению, актом официального казуального толкования закона.

Закон Кыргызской Республики «О нормативных правовых актах Кыргызской Республики» в главе VII Толкование (разъяснение) нормативных правовых актов (в редакции Закона КР от 27 февраля 2007 года №24) ст.51. Жогорку Кенеш Кыргызской Республики дает официальное толкование принятых им нормативных актов.

П.3. ст.52. гласит, что Президент Кыргызской Республики вправе уполномочивать на разъяснение изданных им нормативных правовых актов Правительство Кыргызской Республики.

П.4. этой же ст.52 гласит, что Правительство Кыргызской Республики вправе уполномочивать на разъяснение изданных им нормативных правовых актов конкретное министерство, государственный комитет или административное ведомство Кыргызской Республики.

Таким образом, можно констатировать, что действующее законодательство наделяет полномочиями по официальному нормативному толкованию законов только два государственных органа

- Конституционный суд Кыргызской Республики (дает официальное толкование норм Конституции) и Верховный суд Кыргызской Республики (дает разъяснение норм законов по вопросам, возникающим в судебной практике).

1. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник для вузов. - 12-е изд., стер. —М.: ЗАО Юстицинформ, 2006.
2. Юридический энциклопедический словарь. -М.: Советская энциклопедия, 1984.
3. Маткасымов А.А. Организация судебной власти в Кыргызской Республике: Дисс. ... к.ю.н. -М., 2006.
4. Закон «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Кыргызской Республики» от 16 февраля 1996г. №1 //Ведомости Жогорку Кенеша Кыргызской Республики. -1996. -№5.
5. Шульженко Ю.Л. Самоохрана Конституции Российской Федерации. —М.: ИГПРАН, 1997.
6. Сапаргалиев Г.С., Салимбаева Ж. Проблемы конституционной ответственности. - Алматы: Жети жаргы, 2001.
7. Поляков А.В. Общая теория права: феноменолого-коммуникативный подход. Курс лекций.- СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003.
8. Юридический энциклопедический словарь. -М.: Советская энциклопедия, 1984. - С.690.
9. Конституция Кыргызской Республики, 2007.
10. Маткасымов А.А. Организация судебной власти в Кыргызской Республике: Дисс. ...к.ю.н. -М., 2006.-С.94.
11. Закон «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Кыргызской Республики» от 16 февраля 1996г. №1 // Ведомости Жогорку Кенеша Кыргызской Республики. -1996. -№5. - С. 63.
12. Шульженко Ю.Л. Самоохрана Конституции Российской Федерации. - М.: ИГП РАН, 1997. - С. 24-40.
13. Сапаргалиев ГС, Салимбаева Ж. Проблемы конституционной ответственности. - Алматы: Жети жаргы, 2001. - С. 134.
14. Поляков А.В. Общая теория права: феноменолого-коммуникативный подход. Курс лекций. СПб.: «Юридический центр Пресс» 2003. - С. 794.

Түйін

Мақала Қырғыз Республикасында нормативтік талқылаудың өзекті мәселелеріне арналған. Онда автормен заңды талқылау құқықын иеленетін мемлекеттік органдар жеткілікті негізделген.

Summary

Article is devoted to the urgent problem of normative interpretation of the Kyrgyz Republic. The author reasonably justified the public authorities which have the right of interpretation of the laws.

ПРАКТИКАЛЫҚ АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПРАКТИЧЕСКИЙ АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

THE DISCUSSION IS THE MOST NATURAL AND EFFECTIVE WAY TO PRACTICE TALKING IN ENGLISH

Prof. Gassanova T.S. -

Head of practical English language chair

Much of our time as language teachers is taken up teaching particular features of phonology, lexis or structure: presenting them, getting students to practice them, testing them and so on. But when our students have (we hope) learnt them, we have problem of getting them to use their knowledge for actual purposeful verbal communication. This side of language teaching has come into greater prominence in recent years; instead of the idea, that students should use language in more or less controlled exercises and only then begin to talk freely, it is now accepted that some sort of dynamic, individual and meaningful oral practice should be included in English lessons right from the beginning.

Most courses now emphasize the importance of fostering learners' ability to communicate in the foreign language rather than their skill in constructing correct sentences. Communication practice is one of the most important components of the language learning/teaching process, it is also one of the most problematical. It is much more difficult to get learners to express themselves freely than it is to extract right answers in a controlled exercise.

The discussion is the most natural and effective way for learners to practice talking freely in English by thinking out some problem or situation together through verbal interchange of ideas; or in simpler terms to discuss.

The main aim of a discussion in a foreign language course may be *Fluency practice*. It is today commonplace to say that language is never used (except in the classroom) for its own sake, but always for the sake of achieving an objective, or to perform a function: to persuade, inform, inquire, threaten, etc. Hence *achieving an objective* in itself must form one of our aims in holding discussions. The purpose of the discussion is to be taken very seriously and the results respected by teacher and students alike. *Learning from content* may be the third aim. Debating skills include listening to what someone has to say, not interrupting, speaking relevantly and clearly.

A discussion that works is primarily one in which as many students as possible speak as much as they can. A further characteristic of a successful discussion is the apparent motivation of the participants. The students must be interested in the theme and be active, be able to listen and speak simultaneously.

Topic is still seen by most teachers as the central focus of classroom discussions. The students must be the type that enjoys arguing and are able to think in abstractness.

Firstly, in proposing a subject for debate, teachers (or their books) often misguidedly make their students a present of all the main arguments and items of information they are likely to need, thus robbing them of the initiative. If all this has been done for them, then all the students can do is paraphrase ready-made ideas. Secondly such discussions are nearly always carried out in the full class forum, a group of anything from fifteen to forty students. We want all our students to speak as much time as possible. The discussion is usually dominated by a few fluent speakers and the rest either listen or are bored by being passive bystanders, lose interest completely and turn to some other occupation.

The obvious answer to the problem is to divide the class into discussion groups of between two and eight participants. The motivation of participants also improves when they work in a small group. The physical focus of the discussion is closed and directed towards the individual students addressing them personally.

Another advantage of group-work is that it frees the teacher from her usual role of instructor-corrector-controller, and allows her to wander freely round the class, giving help where they need, assessing the performance of individual students, noting language mistakes for future remedial work, devoting a little more time

to slower learners. In the course of group discussions, students will learn from each other, whether consciously or unconsciously. They may correct mistakes of others, help out with a needed word and of course they will teach each other some non-linguistic material as well, through the content of the discussion.

There are various problems associated with group-work. Don't students get out of control?

Don't they tend to lapse into their native language when they are not under the teacher's eye?

Isn't the organization into groups time-consuming, noisy and disruptive?

What do you do with students who won't take part?

Or with a group that finishes too early?

How do you draw the session to a close?

These questions have to do partly with that nebulous quality called 'discipline', partly with practical organization. As regards discipline: this basically depends on the personality of the teacher, her class, and the relationship between them, not on the type of activity. On the whole it is safe to say that a class which is controlled in frontal work will be controlled also in groups. Thoughtful and efficient organization can contribute a good deal to solving the problems.

In conclusion I would like to say that the preparation for such method of training is serious and more difficult but the result is more effective.

Түйін

Бұл мақалада автор интерактивтік методтарының ағылшын тілін үйретудегі маңыздылығын қарастырады, алардың бірін дискуссия деп білеміз.

Резюме

В статье автор рассматривает важность использования интерактивных методов при обучении английскому языку, одним из которых является дискуссия.

REASONS FOR LISTENING

Ж.Е.Алпысова -

старший преподаватель кафедры английского языка ФМО и Ю

Most students want to be able to understand what people are saying to them in English, either face - to - face, on TV or on the radio, in theatres and cinemas, or on tape, CDs or other recorded media. Anything we can do to make that easier will be useful for them. This is especially important since, the way people speak is often significantly different from the way they write¹

Listening is good for our students' pronunciation, too, in that the more they hear and understand English being spoken, the more they absorb appropriate pitch and intonation, stress and the sounds of both individual words and those which blend together in connected speech. Listening texts are good pronunciation models, in other words, and the more students listen, the better they get, not only at understanding speech, but also at speaking themselves. Indeed, it is worth remembering that successful spoken communication depends not just on our ability to speak, but also on the effectiveness of the way we listen.

One of the main sources of listening for students is the voice of their teacher². However, it is important, where possible, for students to be exposed to more than just that one voice, with all its idiosyncrasies. There is nothing wrong with an individual teacher's voice, there are significant regional variations in the way people speak English in a country like Britain. For example, the 'a' of 'bath' is pronounced like the vowel sound in 'park' in some parts of Britain, but like the 'a' in 'cat' in others.

In grammar, certain varieties of English within the British Isles use 'done' in sentences like 'I done it yesterday' where other varieties would find such tense usage unacceptable. In vocabulary, 'happen' is a verb in standard southern English, but in parts of Yorkshire (in northern English) it is often used as an adverb to mean 'maybe' or 'perhaps' in sentences such as 'Happen it'll rain'. And if there are many **regional varieties** in just one country, it is obvious that the different Englishes around the world will be many and varied.

Students need to be exposed to different Englishes, but teachers need to exercise judgment about the

number (and degree) of the varieties which they hear. A lot will depend on the students' level of competence, and on what varieties they have so far been exposed to.

Different kinds of listening

A distinction can be drawn between **intensive** and **extensive** listening. As with reading, the latter refers to listening which the students often do away from the classroom, for pleasure or some other reason. The audio material they consume in this way - often on CDs in their cars, on MP3 players, DVDs, videos or on the internet - should consist of texts that they can enjoy listening to because they more or less understand them without the intervention of a teacher or course materials to help them. It is true that there is not at present a body of material developed for extensive listening as there is for extensive reading, but this looks set to change in the foreseeable future already, many simplified readers (see page 100) come accompanying CDs on which the books are read or dramatized. Students can also use tapes and CDs to listen to their coursebook dialogues again after they have studied them in class.

There is a growing number of podcast sites from where students can download free materials. And another way of getting students involved in a form of extensive listening is to encourage them to go to English language films with subtitles; as they hear the English dialogue, the subtitles help them understand; as they understand, they will, to some extent, absorb the language they hear.

Intensive listening is different from extensive listening in that students listen specifically in order to work on listening skills, and in order to study the way in which English is spoken. It usually takes place in classrooms or language laboratories, and typically occurs when teachers are present to guide students through any listening difficulties, and point them to areas of interest.

Listening sources

A lot of listening is experienced from **recorder extracts** - on CD, tape or via MP3 players of some kind. Frequently this is commercially produced, either as part of a coursebook or as supplementary material. But there is no reason why teachers should not record their own listening materials, using themselves or their friends or colleagues. With modern recording technology available through a range of media, it is quite possible to produce recording of reasonable quality. We can download a huge amount of extremely useful listening material from the internet, too, provided that we are not breaking any rules of copyright.

Recorded extracts are quite distinct from **live listening**, the name given to real - life face - to - face encounters in the classroom. To some extent all teacher talk is live listening, but in particular the term *live listening* is used to refer to situations in which the teacher brings visitors into the class or, if this is not possible, role - plays different characters for the students to talk and listen to³. The main advantage of live listening over recorded extracts is that the students can interact with the speaker on the basis of what they are saying, making the whole listening experience far more dynamic and exciting.

Listening levels

We will want our students to hear listening material in a number of different **genres** and registers. This may include news broadcasts, public announcements, recorded message, lectures, phone conversations, dramatic dialogue, etc). But we will also have to decide whether what they listen to should be **authentic** or not. Authentic speech not spoken just for language learners - in other words, it is language spoken for native - or competent speakers of English, with no concessions made for the learner. Much recorder speech on the radio or on the internet, for example, is of this type.

However, it is often far too difficult for lower - level students, and is, therefore, inappropriate for use with them. But we don't want to give our lower - level students inauthentic language (which doesn't sound at all like the real thing) either.

What we aim for instead is realistic language use which, while roughly - tuned to match the students' level, nevertheless approximates to real - life language. But we will aim to get our students to listen to (and understand) authentic English as soon and as often as they can.

Listening skills

Students need to be able to listen to a variety of things in a number of different ways. In the first place, they need to be able to recognize **paralinguistic clues** such as intonation in order to understand mood and meaning. They also need to be able to **listen for specific information** (such as times, platform numbers, etc), and sometimes for more **general understanding** (when they are listening to a story or interacting in a social conversation). A lot will depend on the particular genres they are working with³.

Most students are perfectly capable of listening to different things in different ways in their own language (s). Our job is to help them become adept at this kind of multiskilling when listening to English. However, sometimes they find this exceptionally difficult.

Listening principles

Principle 1: Encourage students to listen as often and as much as possible.

The more students listen, the better they get at listening - and the better they get at understanding pronunciation and at using it appropriately themselves. One of our main tasks, therefore, will be to use as much listening in class as possible, and to encourage students to listen to as much English as they can (via the Internet, podcast, CDs, tapes, etc).

Principles 2: Help students prepare to listen.

Students need to be made ready to listen. This means that they will need to look at pictures, discuss the topic, or read the questions first, for example, in order to be in a position to predict what is coming. This is not just so that they are in the right frame of mind (and are thinking about the topic), but also so that they are *engaged* with the topic and the task and really want to listen.

Principles 3: Once may not be enough.

There are almost no occasions when the teacher will play an audio track only once. Students will want to hear it again to pick up the things they missed the first time - and we may well want them to have a chance to *study* some of the language features on the tape .

In the case of live listening, students should be encouraged to ask for repetition and clarification when they need it.

The first listening to a text is often used just to give students an idea of what the speakers sound like, and what the general topic is so that subsequent listening are easier for them. For subsequent listening, we will have to ensure that we don't go on and on working with same audio track.

Principle 4: Encourage students to respond to the content of a listening, not just to the language

An important part of a listening sequence is or teachers to draw out the meaning of what is being said, discern what is intended and find out what impression it makes on the students. Questions such as 'Do you agree with what they say ?' and 'Did you find the listening interesting ? why?' are just as important as questions like 'What language did she use to invite him?' However, any listening materials is also useful for studying language use and a range of pronunciation issues.

Principle 5: Different listening stage demand different listening tasks.

Because there are different things we want to do with a listening text, we need to set different tasks for different listening stages. This means that, for a first listening, the task(s) may need to be fairly straightforward and general. That way, the students' general understanding and response can be successful - and the stress associated with listening can be reduced.

Later listening, however, may focus in on detailed information, language use or pronunciation, etc. It will be the teacher's job to help students to focus in on what they are listening for.

Principle 6: Good teachers exploit listening texts to the full.

If teachers ask students to invest time and emotional energy in a listening text - and if they themselves have spent time choosing and preparing the listening sequence - then it makes sense to use the audio track or live

listening experience for as many different applications as possible. Thus, after an initial listening, the teacher can play a track again for various kinds of *study* before using the subject matter, situation or audioscript for a new activity. The listening then becomes an important event in a teaching sequence rather than just an exercise by itself.

Listening sequences

The following listening sequenced are pitched at different levels. As with all other skill - based sequenced, they will often lead into work on other skills or present opportunities for language study and further activation of some kind.

Example 1: live interview (beginner onwards)

The following sequence works when teachers can bring visitors to the classroom (or when they themselves play a role as if they were a visitors).

The teacher primes a visitor to the class by giving them an idea of the students' level and what they may or may not understand. The visitor should be aware that they may have to modify the way they normally speak - but that speaking slowly and shouting (as people often do when confronted with people whose English is not high level) will not be appropriate!

The students are told that a visitor is coming to the lesson, and that they should think of a number of questions to ask which will tell them as much as possible about who the person is. Their questions are checked by the teacher to make sure that the students are really asking what they want to ask.

When the visitor comes to the lesson, students ask their questions and take notes of the answers.

1. *M. Gray, P. Levis, MaleyA. 1996 Oxford University press.*
2. *Chan 2001 "The Newspaper project"*
3. *T. Hedge, 1999 Homework in English Teaching professional*

Түйін

Бұл мақалада тіл үйренудің принципі туралы жазылған.

Резюме

В статье рассматриваются принципы обучения английскому языку.